

De externe wrakingsprocedure

Evaluatie van de pilot externe wrakingskamer bij de
gerechtshoven Amsterdam en Den Haag,
april 2014-april 2016

Wibo van Rossum

Colofon

Raad voor de rechtspraak
Postbus 90613
2509 LP Den Haag

Deze publicatie verschijnt in het kader van het wetenschappelijk onderzoeksprogramma van de Raad voor de rechtspraak. Uitgave daarvan betekent niet dat de inhoud het standpunt van de Raad voor de rechtspraak weergeeft.

Onderzoek in opdracht van de Raad voor de rechtspraak, uitgevoerd door de Universiteit Utrecht en Erasmus Universiteit Rotterdam

Begeleidingscommissie

Voorzitter

Prof. mr. dr. W.H. (Willem) van Boom

Leden

Mr. S. (Simone) Clement

Mr. M.A.F. (Marie-Anne) Tan – de Sonnaville

Mr. S.N. (Sarah) Keuning

Mr. I. (Ingrid) Kluiters

Mr. C. (Candice) Sabatier

Mr. M.C. (Ines) Zuidweg

Mr. M. (Michiel) Olthoff

Mr. J.G.E.Y (Janneke) Lok

Dr. H.G.E. (Suzan) Verberk

De integrale tekst van dit rapport is gratis te downloaden van:

www.rechtspraak.nl/Organisatie/Raad-Voor-De-Rechtspraak

Rubriek: wetenschappelijk onderzoek

Uitgever

Sdu Uitgevers BV, Den Haag

Vormgeving

Corps, Den Haag

Opmaak binnenwerk

LINE UP boek en media bv, Groningen

November 2017

© Staat der Nederlanden (Raad voor de rechtspraak)
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, in een voor anderen toegankelijk gegevensbestand worden opgeslagen of worden openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Raad voor de rechtspraak. De toestemming wordt hierbij verleend voor het verveelvoudigen, in een gegevensbestand toegankelijk maken of openbaar maken waarvoor geen geldelijke of andere tegenprestatie wordt gevraagd en ontvangen en waarbij deze uitgave als bron wordt vermeld.

In opdracht van de Raad voor de rechtspraak

De externe wrakingsprocedure

Evaluatie van de pilot externe wrakingskamer
bij de gerechtshoven Amsterdam en Den Haag,
april 2014-april 2016

Wibo van Rossum

Voorwoord

Dit is in betrekkelijk korte tijd het tweede rapport van een empirisch onderzoek naar de wrakingsprocedure. Samen met een rechtsvergelijkend rapport 'De wrakingsprocedure' verscheen in 2012 'Wraking bottom-up, een empirisch onderzoek'. Beide rapporten leidden binnen de rechtspraak tot een kleine maar stevige discussie over mogelijke aanpassingen in de wrakingsprocedure. Toen het leek alsof er niets zou veranderen omdat daar te weinig draagvlak voor zou zijn, besloten de gerechtshoven Den Haag en Amsterdam de 'pilot externe wrakingskamer' op te zetten. Ze zouden een jaar lang elkaars wrakingszaken beoordelen en ze waren nieuwsgierig naar wat rechtzoekenden en advocaten daarvan zouden vinden. Het voorliggende rapport bevat het verslag van het onderzoek van die ogenschijnlijk simpele pilot. Dit onderzoek hebben wij in opdracht van de Raad voor de rechtspraak uitgevoerd. Het onderzoek is uitgevoerd binnen het Montaigne Centrum voor Rechtspleging en Conflictoplossing van de Universiteit Utrecht en afgerond op de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Op 1 april 2014 startten de gerechtshoven van Amsterdam en Den Haag met de 'pilot externe wrakingskamer', waarin het merendeel van de wrakingsverzoeken die bij het ene hof werden ingediend aan het andere ter behandeling zouden worden uitbesteed. Het huidige onderzoek wilde achterhalen of deze externe wrakingskamer door de directbetrokkenen als een verbetering wordt ervaren, dat wil zeggen meer of juist minder vertrouwen geeft, de perceptie van onafhankelijkheid en onpartijdigheid versterkt of juist geen verschil maakt, en administratief voor meer werk zorgt of dat dit juist wel meevalt. We benaderden daarvoor betrokken partijen en verdachten, advocaten en andere gemachtigden, raadsheren en griffiers.

Empirisch onderzoek is onmogelijk zonder de bereidheid en welwillende medewerking van de mensen in het veld. Veel dank gaat daarom uit naar de rechtzoekenden en procesvertegenwoordigers die de moeite hebben genomen om deel te nemen aan het onderzoek. Wij danken vooral ook de beide hoven en de betrokken raadsheren, griffiers en administratie voor hun ondersteuning, hun open hou-

ding rondom het onderzoek en de bereidheid om te investeren in het experiment. In de loop van het onderzoek heb ik ondersteuning gekregen van onderzoekers Jet Tigchelaar, Claire Mulder, Rick Verschoof en Kees van den Bos en van student-assistenten Vivan IJzerman, Jimmy Rijken, Rutger Fransen, Hugo Boom, Manon Julicher, Max Vetzo en Martine de Vries.

Ik ben veel dank verschuldigd aan de begeleidingscommissie onder voorzitterschap van

Willem van Boom, waarvan verder deel uitmaakten Simone Clement, Marie-Anne Tan-de-Sonnville, Sarah Keuning, Ingrid Kluiters, Candice Sabatier, Ines Zuidweg, Michiel Olt-hof, Janneke Lok en Suzan Verberk. De commissievergaderingen waren open, constructief en kritisch, zoals het een begeleidingscommissie betaamt.

Wibo van Rossum
Utrecht/Rotterdam, juni 2017

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
Inhoudsopgave	7
Externe wraking en vertrouwen in de rechtspraak: Een introductie	8
Inleiding op de pilot externe wrakingskamer	12
Inleiding	12
Wat is wraken juridisch gezien?	13
Hoe vaak worden wrakingsverzoeken ingediend, en waarom?	14
Discussie over mogelijke aanpassingen van de wrakingsprocedure	15
Vraagstelling en opbouw van het rapport	18
Methodologische verantwoording	20
Geplande onderzoeksmethoden	20
Feitelijk verloop van het onderzoek	21
Opbrengst van de gevolgde methode	24
Reflectie op de methode en de resultaten	25
Het oordeel van rechtzoekenden en gemachtigden	27
Inleiding	27
Rechtzoekenden algemeen	28
Het oordeel van vier rechtzoekenden die zonder gemachtigde procederen	29
Gemachtigden algemeen	34
Drie zaken met gemachtigden	35
Conclusies van dit hoofdstuk	40

Het oordeel van raadsheren en advocaten-generaal	43
Inleiding	43
Het oordeel van raadsheren en advocaten-generaal over de externe wrakingskamer	44
Verschillen tussen raadsheren	46
Gepercipieerde voor- en nadelen van een externe wrakingskamer in vergelijking met een interne behandeling van wrakingsverzoeken	48
Verschillen tussen de gerechtshoven en tussen raadsheren: tijd, kosten en efficiency, en professionaliteit	52
Aanwezigheid van gewraakte raadsheren en de AG op de zitting	54
Bijeenkomst van de wrakingskamers van de hoven Den Haag en Amsterdam in maart 2016	58
Conclusies van dit hoofdstuk	59
Het oordeel van de griffiers over de organisatorische en administratieve kanten van de externe wrakingskamer	60
Inleiding	60
De organisatie en administratie op de pilothoven	60
Doorlooptijden	63
Conclusies van dit hoofdstuk	64
Conclusies en nabeschuwing	66
Conclusies	66
Nabeschuwing	69
Literatuur	70
Bijlagen	75
1. Extra tabellen	76
2. Toelichting op de vragenformulieren	83
3. Vragenformulieren en brieven	86

Externe wraking en vertrouwen in de rechtspraak: Een introductie

Introductie

Het belangwekkende onderzoek waarvan in het voorliggende Research Memorandum verslag wordt gedaan gaat in essentie over vertrouwen in de rechtspraak en de legitimiteit en professionele uitvoering van die rechtspraak.

Het onderzoek behelst namelijk de wrakingsprocedure, een procedure die bedoeld is om na te gaan of de rechter objectief, onafhankelijk en onpartijdig is. Als er redenen zijn om aan te nemen dat een rechter vooringenomen is kan een partij in een rechtszaak die daar nadeel van denkt te ondervinden de rechter wraken. Zo nodig kan daarmee de rechter worden vervangen. De kern van de juridische betekenis van een wrakingsverzoek is dat een rechter wegens (de schijn van) partijdigheid een zaak niet (verder) zou mogen behandelen.

Mede naar aanleiding van eerder empirisch onderzoek van Wibo van Rossum, de auteur van het rapport dat u zo meteen gaat lezen, is er sinds een aantal jaar een discussie binnen

de rechtspraak over mogelijke aanpassingen in de wrakingsprocedure. Naar aanleiding hiervan besloten de gerechtshoven Amsterdam en Den Haag om vanaf april 2014 een jaar elkaars wrakingszaken beoordelen.

Het onderzoek van Van Rossum richt zich op de vraag of of deze externe wrakingsprocedure naar het oordeel van direct betrokkenen een verbetering is ten opzichte van de reguliere, interne wrakingsprocedure. Daartoe werden rechtzoekenden en gemachtigden, raadsheren en advocaten-generaal, en griffiers bevroegd.

Oordeel van rechtzoekenden en gemachtigden: vertrouwen in de rechtspraak

Het onderzoek naar het oordeel van rechtzoekenden en/of gemachtigden van die rechtzoekenden (advocaten) richt zich in belangrijke mate op het vertrouwen van deze partijen in de rechtspraak. Opvallend is dat veel rechtzoekenden aangeven een lage mate van vertrouwen te hebben in de rechtspraak.

Het vertrouwensoordeel is duidelijk lager dan in veel ander Nederlands onderzoek over vertrouwen in de rechtspraak. Belangrijke redenen hiervoor zouden kunnen zijn dat ontevreden rechtzoekenden vaker hoger beroep instellen, vaker een wrakingsverzoek indienen, en eerder aan onderzoek hiernaar willen meewerken. Ook moet gewezen worden op het relatief kleine aantal onderzoeksdeelnemers, hetgeen de bevindingen gekleurd kan hebben.

Interessant is echter dat ander recent onderzoek naar vertrouwen in de Nederlandse rechtspraak ook lijkt te wijzen op lage vertrouwensoordelen onder belangrijke groepen van de Nederlandse bevolking (Hulst, 2017; Van Lent e.a., 2016). Het onderzoek van Van Rossum naar externe wraking zou daarmee wel eens onderdeel kunnen zijn van modern juridisch-empirisch onderzoek wat belangrijke vormen van systematisch weinig vertrouwen in de Nederlandse rechtspraak blootlegt.

Eerder onderzoek kan vertrouwen in de Nederlandse rechtspraak hebben overschat, mede omdat het bepaalde groepen in de samenleving (zoals rechtzoekenden die een wrakingsprocedure opstarten) niet zo goed in het onderzoek heeft betrokken als werd gedacht (Hulst, 2017).

Voorts is opvallend dat de groep van rechtzoekenden (onder meer) op zoek zijn naar rechtvaardigheid, iets wat ook werd geconstateerd onder personen die een klacht indien-

den tegen niet-vervolging (artikel 12 Wetboek van Strafvordering; Van Lent e.a., 2016).

Opvallend in het huidige onderzoek is dat de rechtzoekenden zonder advocaat in het algemeen weinig vertrouwen in de rechterlijke macht hebben en daar vaak wantrouwend tegenover staan. Een externe behandeling van hun wrakingsverzoek helpt niet veel bij deze categorie van rechtzoekenden omdat zij het vermeende slechte functioneren van de rechterlijke macht en de wrakingsprocedure toeschrijven aan de betrokken personen en niet aan het systeem. Rechtzoekenden die worden bijgestaan door een advocaat lijken wel positiever te staan tegenover sommige aspecten van het vertrouwen in de rechtspraak en/of de externe wrakingsprocedure.

Oordeel van raadsheren en advocaten-generaal: is externe wraking een verbetering?

Het onderzoek naar het oordeel van de direct betrokken raadsheren en advocaten-generaal richt zich in het bijzonder op de vraag of de externe wrakingsprocedure een verbetering is ten opzichte van de reguliere, interne wrakingsprocedure.

De bereidheid van de raadsheren en advocaten-generaal om mee te werken aan het onderzoek was groter dan bij de rechtzoekenden. Dat opgemerkt hebbende, de externe behandeling van een wrakingsverzoek brengt extra reistijd mee voor gewraakte rechters.

Hierdoor waren veel van hen niet aanwezig bij de externe wrakingsbehandeling. Hiermee moet rekening worden gehouden bij het mogelijkere verder implementeren van de externe wrakingsprocedure. Zoals het rapport van Van Rossum opmerkt gaat in dat geval het argument zwaarder wegen dat de externe wrakingskamer veel reistijd vraagt van de gewraakte rechter.

Een andere belangrijke conclusie was dat van alle betrokken raadsheren en advocaten-generaal ongeveer een derde voor externe behandeling van wrakingsverzoeken was. De helft van de onderzoeksdeelnemers had geen voorkeur voor een externe of interne behandeling. Een vijfde had een voorkeur voor een interne behandeling.

Raadsheren en advocaten-generaal waren voor een externe behandeling van wrakingsverzoeken wanneer zij dachten dat dit burgers meer vertrouwen in de rechtspraak zal geven. Daarnaast vonden sommigen dat externe behandeling prettiger voor de betrokkenen en de collegiale verhoudingen is.

Raadsheren en advocaten-generaal waren voor een interne behandeling wanneer zij vonden dat dit tot een meer efficiënte benutting van tijd leidt.

Oordeel van griffiers: organisatorisch-administratieve aspecten

Interessant aan het rapport van Van Rossum is dat niet alleen rechtzoekenden (en gemachtigden) en raadsheren (en advocaten-generaal) in het onderzoek zijn betrokken, maar dat ook naar het oordeel van griffiers is gevraagd. De griffiers zijn in het bijzonder bevestigd over de organisatorische en administratieve aspecten van de externe behandeling van wrakingsverzoeken.

Een belangrijke conclusie van het onderzoek is dat naar het oordeel van de betrokken griffiers de externe wrakingsprocedure meer en ingewikkelder werk is. Externe wraking komt neer op ongeveer twee keer zoveel werk voor de griffiers. Dit is een extra belasting, maar de onderzochte griffiers geven ook aan dat dit in de organisatie niet op onoverkomelijke bezwaren stuit.

Belangrijk is ook dat de externe behandeling van wrakingsverzoeken ongeveer vijftien dagen langer duurde dan interne behandeling. Hier dient zorgvuldig aandacht aan te worden geschonken. Immers te lange doorlooptijden zijn ook uit juridisch perspectief niet wenselijk en als ze te lang duren soms zelfs niet legitiem. Over het algemeen wordt in de juridische wereld thans nog te weinig aandacht besteed aan het potentieel belangrijke probleem van oplopende of te lange doorlooptijden.

Conclusie

Ook al behelst slechts 0,03% van het aantal rechtszaken in Nederland wrakingszaken, wraking is een belangrijk thema, onder meer omdat het raakt aan de legitimiteit van de rechtspraak. De bereidheid van de besturen van de gerechtshoven van Amsterdam en Den Haag om een proef met de externe wrakingsprocedure te initiëren is daarom lovenswaardig en getuigt van een moderne, ondernemende kijk op zich voortdurend ontwikkelende rechtspraak. Ook de onderzoeksmedewerking van het hof Den Bosch en de locatie Leeuwarden van het hof Arnhem-Leeuwarden is bijzonder positief te noemen, evenals de deelname van de diverse rechtzoekenden, gemachtigden, raadsheren, griffiers en administratie.

Wellicht dat de medewerking van de diverse betrokken partijen en gerechtshoven voortkomt uit het vermoeden dat zij en andere juridische professionals hebben dat er onder belangrijke groepen rechtzoekenden sprake is van fundamenteel laag vertrouwen in de rechtspraak? Dat zou betekenen dat zij als professionals doorhebben dat er wellicht meer speelt dan uit eerdere ogenschijnlijk geruststellende vertrouwensonderzoeken naar voren kwam? Ook het voorkomen dat de indruk ontstaat dat "de slager zijn eigen vlees keurt" en andere motieven hebben de medewerking positief beïnvloedt.

Wat de precieze redenen voor medewerking ook mogen zijn, het hier gepresenteerde onderzoek is een voorbeeld van de moderne rechtsstaat die Nederland is waarin gerechtsbesturen en diverse betrokkenen meewerken aan een proefopstelling omtrent externe wraking en empirisch-juridisch onderzoek om deze proefopstelling te evalueren. Dit is bewonderenswaardig, ook internationaal gezien. Door dit soort pilots en empirische onderzoeken wordt de Nederlandse rechtspraak moderner en responsiever, en dit alles draagt bij aan het vergroten van het vertrouwen in en de legitimiteit van die rechtspraak.

Het onderzoek is bovendien uitgevoerd door een kundige en bewonderenswaardige onderzoeker. Kortom, belangwekkend onderzoek van een belangwekkende onderzoeker naar belangwekkende materie! Veel leesplezier toegewenst!

Kees van den Bos
Universiteit Utrecht

Inleiding op de pilot externe wrakingskamer

Inleiding

Op 1 april 2014 startten de gerechtshoven van Amsterdam en Den Haag met de pilot externe wrakingskamer. De pilot houdt in dat in principe alle wrakingsverzoeken die bij het ene gerechtshof worden ingediend 'extern' worden behandeld, dat wil zeggen door de wrakingskamer van het andere gerechtshof.¹ Gedurende deze pilot dienen de partijen, advocaten en de raadsheren wier wraking is verzocht² naar het andere gerecht af te reizen indien zij de zitting willen bijwonen. Nadat de externe wrakingskamer het wrakingsverzoek heeft behandeld en daarop heeft beslist, wordt de hoofdzaak (weer) behandeld op het oorspronkelijke gerechtshof met de kamer in een oude of nieuwe samenstelling (het laatste als het wrakingsverzoek tegen een of meer raadsheren is toegewezen).

Zoals het wrakingsprotocol aangeeft,³ hebben de gerechtsbesturen van de hoven Den Haag en Amsterdam het idee voor deze pilot opgevat naar aanleiding van eerder door de Raad voor de rechtspraak geïnitieerd rechtsvergelijkend en empirisch onderzoek (Giesen e.a. 2012; Van Rossum, Tigchelaar en Ippel 2012). Op basis van dat onderzoek kan worden geconcludeerd dat het vertrouwen van de burger in de rechtspraak wordt bevorderd door wrakingszaken te laten behandelen door 'externe' deskundigen of rechters, hetzij horizontaal (rechtbank A doet de zaken van rechtbank B etc.), hetzij verticaal (de hoven doen de zaken van de rechtbanken, de Hoge Raad die van de hoven). De onpartijdigheid van de rechter en in het bijzonder de stijging van het aantal wrakingsverzoeken sinds 2008 (met stabilisatie in de laatste jaren) trekt sterk de aandacht van juridische professionals, politiek

1. Tenzij het 'Wrakingsprotocol van het gerechtshof Amsterdam en het gerechtshof Den Haag' van 31 maart 2014 (vanaf nu 'Wrakingsprotocol') een contra-indicatie geeft, bijvoorbeeld in geval van spoedeisende zaken of megazaken; zie <https://www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Gerechtshoven/Gerechtshof-Amsterdam/Regels-procedures-en-klachten/Paginas/Wraking.aspx>.
2. De term 'raadsheer wiens wraking is verzocht' wordt in dit rapport afwisselend gebruikt met 'gewraakte raadsheer' en 'raadsheer tegen wie een wrakingsverzoek is ingediend'. Ze betekenen niet dat het wrakingsverzoek is toegewezen.
3. Wrakingsprotocol § 1.2.

en media (o.a. Bauw 2011; Knapen 2012; Van Spanje en De Vreese 2013; Verburgt 2013). In het genoemde onderzoek van Giesen et al. is de internationale literatuur rond wraking in kaart gebracht. De situatie in Nederland blijkt het beste gedocumenteerd en onderzocht, op zowel juridisch als sociaalwetenschappelijk gebied. De procedure in andere Europese landen is doorgaans wel te achterhalen, maar of deze werken zoals ze bedoeld zijn en wat feitelijke ontwikkelingen in aantallen zijn, is niet bekend. Nederland is dus koploper op het gebied van onderzoek naar wraking en ook wat reflectie op de procedure betreft. Het rechtsvergelijkend onderzoek heeft destijds enkele aanbevelingen en voorstellen voor aanpassing van de wrakingsprocedure opgeleverd die, in combinatie met reflectie aan de hand van het empirische onderzoek, goed op juridische merites en consequenties moeten worden doordacht (Van Rossum en Tigchelaar 2013, met name p. 1454-1456). De voorstellen tot aanpassing zijn in drie categorieën onder te brengen. De eerste categorie betreft voorstellen om oneigenlijk gebruik tegen te gaan, bijvoorbeeld een boete als sanctie wanneer de wrakingskamer oneigenlijk gebruik vaststelt. De tweede categorie bevat voorstellen om de efficiëntie te verhogen, bijvoorbeeld door de schorsende werking van een wrakingsverzoek af te schaffen. De pilot valt in de derde categorie, die voorstellen bevat om de legitimiteit van het instituut wraking te versterken. De veronderstelling was dat de externe wrakingskamer zou bijdra-

gen aan het vertrouwen van burgers in de rechtspraak.

Wat is wraken juridisch gezien?⁴

De kern van de juridische betekenis van een wrakingsverzoek is dat een rechter wegens (de schijn van) partijdigheid een zaak niet (verder) zou mogen behandelen. Een verzoek daartoe kan derhalve alleen gedaan worden als er nog iets te behandelen valt, dus voordat een eindbeslissing is genomen. Een verzoek kan worden ingediend door een partij in een rechtszaak, een verdachte, een advocaat namens een cliënt of een officier van justitie. De rechtsregels die een verzoek tot wraking juridisch gezien mogelijk maken, zijn voor elk rechtsgebied afzonderlijk geformuleerd.⁵ In de kern komen ze op hetzelfde neer. Artikel 36 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (Rv) luidt bijvoorbeeld:

'Op verzoek van een partij kan elk van de rechters die een zaak behandelen, worden gewraakt op grond van feiten of omstandigheden waardoor de rechterlijke onpartijdigheid schade zou kunnen lijden.'

Een meervoudige kamer van drie rechters (in het geval van een gerechtshof: drie raadsheeren) beslist op het verzoek. Deze kamer wordt 'de wrakingskamer' genoemd. De meeste gerechten hebben een poule van rechters/raadsheren die in de wrakingskamer zijn benoemd. De meeste gerechten maken

4. Wij vallen voor deze paragraaf terug op onze beschrijvingen in 'Wraking bottom-up', met name p. 18-20 (Van Rossum, Tigchelaar en Ippel 2012).
5. Het gaat om artikel 36-39 Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering voor het burgerlijke recht, artikel 512-516 Wetboek van Strafvordering voor het strafrecht en artikel 8:15-8:18 Algemene wet bestuursrecht voor het bestuursrecht. Er zijn afzonderlijke bepalingen voor verschoning. Zie verder hoofdstuk 2 van Giessen e.a. (2012).

tegenwoordig een rooster waarin elke twee weken een zittingsruimte en een wrakingskamer is ingepland. Indien nodig vindt een ad-hoczitting plaats.

De jurisprudentie maakt bij rechterlijke onpartijdigheid onderscheid tussen subjectieve en objectieve aspecten van onpartijdigheid. Bij subjectieve aspecten gaat het om de *daadwerkelijke*, persoonlijke instelling van de rechter, terwijl objectieve onpartijdigheid betrekking heeft op de *schijn* van partijdigheid die objectief, dat wil zeggen voor iedereen kenbaar, redelijkerwijs tijdens de behandeling van de zaak kan ontstaan. *Subjectieve partijdigheid* kan in het geding zijn als een strafrechter laat weten dat hij een raadsman niet serieus neemt of zegt dat hij een veroordeling van een verdachte al klaar heeft, terwijl de behandeling nog niet is afgerond. Niet alleen is dan voor elke beschouwer van het proces (objectief) sprake van partijdigheid, de rechter is *blijkens zijn uitspraken ook echt partijdig*. Subjectieve partijdigheid, indien bewezen, heeft betrekking op het handelen van de rechter waaruit *daadwerkelijke* partijdigheid blijkt. Bij *objectieve partijdigheid* gaat het niet om daadwerkelijke partijdigheid, maar om de *indruk* die de persoon van de rechter kan geven. We moeten dan denken aan een rechter die een advocaat tegenover zich krijgt waarmee hij in een eerdere werkring heeft samengewerkt. Of de zaak gaat over een conflict waarbij een stichting betrokken is waar de rechter in het bestuur zit. Dat zijn feiten en omstandigheden waardoor een burger of een

advocaat *objectief de indruk kan krijgen* dat de rechter geen onpartijdig oordeel kan vellen. Het hoeft in dat geval niet vast te staan dat de rechter daadwerkelijk partijdig is.

Hoe vaak worden wrakingsverzoeken ingediend, en waarom?

De cijfers die elk jaar over wraking door de Raad voor de rechtspraak naar buiten worden gebracht, laten over het geheel genomen een stijgende lijn zien. Onderstaande tabel met cijfers is uit het jaarverslag van 2016 van de Raad overgenomen.⁶

Wrakingszaken maken ongeveer 0,03% uit van het totaal van rechtszaken in Nederland.⁷ Ondanks de stijgende lijn, blijft het aantal relatief laag.

In het rapport 'Wraking bottom-up' onderscheiden wij op basis van jurisprudentie-onderzoek de meest voorkomende redenen die rechtzoekenden aanvoeren om een wrakingsverzoek in te dienen. Bejegening door een rechter ter zitting was in 2011 de reden die het meeste werd aangevoerd, met procesbeslissingen (al dan niet horen van getuigen, het plannen van een zitting, beslissingen over processtukken) op een goede tweede plaats. Wij gaan daar in dit onderzoek niet verder op in. Voor de toename van het aantal wrakingsverzoeken worden verschillende verklaringen aangevoerd (zie Wraking bottom-up, p. 14-15). Een eerste verklaring is dat het gezag van de rechter niet meer vanzelf spreekt, maar

6. Zie <http://www.jaarverslagrechtspraak.nl/verslag/wrakingsverzoeken-en-gehonoreerde-wrakingen> (laatst bezocht 17 juni 2017).

7. Van Rossum, Tigchelaar en Ippel 2012, p. 28.

Tabel 1. Aantallen wrakingsverzoeken 2009-2016

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Totaal	418	529	587	659	626	619	713	620
Rechtbanken	283	388	450	518	479	506	558	516
Gerechtshoven	85	107	107	121	122	88	97	88
CRvB	50	34	30	20	23	24	56	16
CBB	0	0	0	0	2	1	2	0

moet worden onderhouden en verdient tegenover een steeds mondiger bevolking (Weyers en Hertogh 2007: 106).⁸ Een andere verklaring wordt gezocht bij de invloed van de media. Media-aandacht zorgt voor bekendheid met het instrument wraking en kan daarmee bijdragen aan het gemakkelijker indienen van een wrakingsverzoek (Bauw 2011: 206). De toegenomen polarisatie in het strafrecht kan eveneens een factor zijn, aldus enkele strafrechtadvocaten in ons eerdere onderzoek (Van Rossum, Tigchelaar en Ippel 2012). Als de overheid harder optreedt tegen criminelen en als de rechterlijke macht zwaarder gaat straffen, dan staat er voor verdachten en hun advocaten meer op het spel. Gebruik van wraking als een van de strategische middelen om het belang van de cliënt te dienen, ligt dan misschien meer voor de hand. Niet alleen de samenleving is veranderd, de procedures in rechtszaken zijn dat ook. Daar ligt misschien ook een deel van de verklaring voor de stijging van het aantal wrakingsverzoeken. Efficiency speelt een rol. Als zittingsuren scherp worden gepland, dan kunnen advocaten het

gevoel krijgen dat – bijvoorbeeld – hun verzoek om een extra getuigenverhoor wordt afgewezen omdat de behandeling dan uitloopt. Een wrakingsverzoek is dan een van de manieren voor de advocaat om een signaal van ongenoegen aan de rechtbank af te geven en aan zijn cliënt dat hij alles voor hem uit de kast haalt. Ten slotte wordt als factor aangevoerd dat de rechter in bestuurs- en civiele zaken tegenwoordig directer met partijen communiceert. Dat loopt soms niet soepel, waardoor een rechtzoekende kan denken dat de rechter vooringenomen is. Aan deze verklaringen is op dit moment weinig toe te voegen.⁹

Discussie over mogelijke aanpassingen van de wrakingsprocedure

Uit de enquête in het kader van het empirische onderzoek blijkt brede steun van de bevolking voor een externe wrakingskamer, mits deze bestaat uit rechters en/of juridische deskundigen (Van Rossum, Tigchelaar en Ippel 2012: 116-117). Die steun kan worden

8. Dat betekent overigens niet dat het vertrouwen in de rechtspraak drastisch afneemt. Statistisch onderzoek laat zien dat het vertrouwen de laatste jaren stabiel rond de 60% ligt (Croes 2011: 307 e.v.).
9. Eddy Bauw vraagt zich op grond van de baaierd aan partiële verklaringen af of we de toename van wrakingsverzoeken niet gewoon moeten accepteren als gegeven dat nu eenmaal verbonden is aan de tegenwoordige tijd en rechtspraak (2011: 207).

verklaard met de opvatting dat er meer afstand zou moeten zijn tussen de gewraakte rechter en de collega-rechters die hem beoordelen. De rechtzoekenden en hun procesverteenwoordigers die daadwerkelijk een wrakingsverzoek hadden ingediend en die wij destijds hebben gesproken, vonden dat in het algemeen ook, maar vaak spraken ze ook het vertrouwen uit dat rechters over hun collega's kunnen oordelen (zie Van Rossum, Tigchelaar en Ippel 2012: 62-97). Over het geheel genomen bleek overigens een behoorlijke mate van vertrouwen in de rechtspraak.

De huidige pilot is niet alleen een logisch uitvloeisel van het gedane onderzoek, maar past ook in de maatschappelijke ontwikkeling die vraagt om meer transparantie en heldere procedures (Broeders e.a. 2013). Aan deze ontwikkelingen wordt door de Raad voor de rechtspraak gevolg gegeven door zich – zo blijkt ook uit de pilot – onder andere te richten op 'de versterking van de proceslegitimititeit' (Bokhorst en Witteveen 2013: 142). Met Marijke Malsch menen wij dat enerzijds 'het vertrouwen in de Nederlandse rechter redelijk robuust is' terwijl er anderzijds bij de burger 'onvrede' is en een 'behoefte aan betrokkenheid en medebepaling' (Malsch 2013: 18). De pilot is derhalve ook te zien als reactie op de eisen die de samenleving tegenwoordig aan instituties stelt. Binnen de gerechten zelf is men overigens verdeeld over de vraag in hoeverre de wrakingsprocedure zou moeten worden aangepast. Sommige rechters menen dat je juist een verkeerd signaal naar de samenleving afgeeft als je de procedure aan-

past – alsof er inderdaad iets mis is. Anderen menen dat een veranderde samenleving om een andere vormgeving van instituties vraagt (zie Van Rossum, Tigchelaar en Ippel 2012: 97-100 en verder de resultaten van het huidige onderzoek in hoofdstuk 4).

Leden van de rechterlijke macht en de advocatuur voeren de discussie over mogelijke aanpassingen van de wrakingsprocedure ook op sociale media. Op de website 'Ivoren Toga' zijn in 2015 enkele blogs verschenen die (minderheids)standpunten over wijzigingen in de wrakingsprocedure bevatten. Rinus Otte (thans bijzonder hoogleraar Organisatie van de Rechtspleging RUG en procureur-generaal van het OM) pleit voor een modernisering van de wrakingsprocedure waardoor het oneigenlijke gebruik aan banden kan worden gelegd.¹⁰ Henk Abbink en Casper van der Waerden (respectievelijk senior raadsheer en juridisch medewerker bij de afdeling strafrecht van het gerechtshof Arnhem-Leeuwarden) gaan verder en stellen voor om de huidige wrakingsprocedure af te schaffen. Volgens Abbink en Van der Waerden kan volstaan worden met een beroep op de rechterlijke onpartijdigheid op grond van artikel 6, eerste lid van het EVRM en artikel 14, eerste lid van het IVBPR, waarover ook de gewraakte rechter zelf zou kunnen oordelen. Het oordeel van de rechter over het wrakingsverzoek kan vervolgens in het kader van hoger beroep of cassatie tegen het vonnis c.q. arrest aan een hogere rechter ter toetsing worden voorgelegd. Volgens Abbink en Van der Waerden leidt hun

10. <http://ivorentoga.nl/archieven/3535>.

voorstel tot een terugdringen van oneigenlijk gebruik van het wrakingsmiddel en tot besparing van kostbare zittingstijd en belastinggeld. Toetsing door een andere, hogere rechter bevordert bovendien de rechtseenheid.¹¹ Ben Hendriks, senior rechter rechtbank Overijssel, is het in zijn bijdrage met hen eens en wijst op een ander argument. Hendriks' belangrijkste bezwaar is dat de huidige situatie ertoe kan leiden dat rechters bij de behandeling van zaken ter terechtzitting terughoudend worden en niet meer onbevangen op zoek gaan naar de waarheid, uit vrees dat kritische en indringende vragen een wrakingsverzoek kunnen uitlokken.¹²

Jan-Willem Grimbergen (senior advocaat-generaal bij het ressortsparket, locatie Arnhem) is een tegengestelde mening toegedaan. Hij wijst erop dat het aantal wrakingsverzoeken niet opzienbarend hoog is. Daar komt bij dat de argumenten van vertraging in de afdoening van strafzaken en de verspilling van overheidsgeld weliswaar gelden, maar dat die door een betere organisatie binnen de rechtspraak sterk zijn terug te dringen. Hij stelt een wrakingskamerrooster voor. Werken met een rooster waarbij elke dag drie rechters piket hebben in het 'wraakingskamerrooster' zou met

zich meebrengen dat er elk moment van de dag een kamer achter de hand is om wrakingsverzoeken te behandelen. Daarmee wordt het minder aantrekkelijk om een wrakingsverzoek te doen, zeker als daar oneigenlijke redenen een rol bij spelen.¹³ Strafpleiter Peter Plasman is de laatste die een bijdrage aan de discussie levert. Hij stelt dat als de verdachte de vrees kan hebben dat de rechter partijdig is en die vrees niet met een wrakingsprocedure wordt weggenomen, het dan als gif boven het proces blijft hangen. Een simpele aanpassing van de procedure zou zijn om te bepalen dat alleen een advocaat het middel van wraking kan inzetten.¹⁴

Het is in het licht van alle vaak tegenstrijdige, principiële meningen en soms heftige gevoelens die de discussie over wraking oproepen te prijzen dat de gerechtshoven in Den Haag en Amsterdam de moed hebben gehad om deze pilot te starten en de problematiek te laten onderzoeken. Beide hoven zijn bovendien te prijzen omdat ze niet, zoals vaak in de literatuur, de invalshoek hebben gekozen van een beperking van de wrakingsprocedure, maar juist voor een versterking van de legitimiteit ervan.¹⁵

11. <http://ivorentoga.nl/archieven/3576>. Boelhouwers en Nan pleiten in een recente *NJB* voor een landelijke wrakingskamer, zodat de rechtseenheid gediend is (Boelhouwers en Nan 2016).

12. <http://ivorentoga.nl/archieven/3592>.

13. <http://ivorentoga.nl/archieven/3707>.

14. <http://ivorentoga.nl/archieven/3612>.

15. Zie voor auteurs die vooral oog hebben voor inperking van de procedure en voor meer efficiency onder andere de opvattingen van Otte en van Abbink en Van der Waerden (noten 11 en 12). Zie verder Giesen e.a. (2012), *De wrakingsprocedure. Een rechtsvergelijkend onderzoek naar de mogelijkheden tot herziening van de Nederlandse wrakingsprocedure*, Sdu/Raad voor de rechtspraak, met name hoofdstuk vijf, en Ward Ferdinandusse (2015), 'Over modernisering, efficiëntie en wraking', *Ars Aequi*, maart 2015, p. 186-190.

Vraagstelling en opbouw van het rapport

Het eerder genoemde wrakingsprotocol maakt duidelijk dat het doel van de pilot is om te onderzoeken of de behandeling van een wrakingszaak door een externe wrakingskamer bijdraagt aan het vertrouwen van justitiabelen in de wrakingsprocedure.¹⁶ De vraagstelling die aan de start stond van dit onderzoek was dan ook of 'een externe wrakingskamer in vergelijking met de reguliere behandeling van wrakingsverzoeken bij gerechtshoven bijdraagt aan het vertrouwen van justitiabelen en hun eventuele procesvertegenwoordigers in de wrakingsprocedure en of de andere procesdeelnemers het als een verbetering ervaren'. Het bleek al snel dat er te weinig vergelijkingsmateriaal zou zijn om deze vraag op methodologisch verantwoorde wijze te beantwoorden, vanwege het lage aantal wrakingsverzoeken bij de hoven en de geringe bereidheid van rechtzoekenden en advocaten om aan het onderzoek mee te werken. Wij komen daar in hoofdstuk 2 uitgebreid op terug. De aangepaste onderzoeksvraag is in overleg met de begeleidingscommissie geworden *of de externe wrakingskamer naar het oordeel van directbetrokkenen een verbetering is ten opzichte van de reguliere procedure*.

Onder 'directbetrokkenen' onderscheiden wij ten eerste de partijen of verdachten (vanaf nu: rechtzoekenden) die het wrakingsverzoek indienen (of namens wie dat is gedaan) en voorts diegenen die hen professioneel in de wrakingsprocedure bijstaan (advocaat,

gemachtigde). Ten tweede zijn 'directbetrokkenen' de leden van de rechterlijke macht die daadwerkelijk in de wrakingsprocedures betrokken zijn, waarbij wij een nader onderscheid maken tussen drie rollen, namelijk die van de gewraakte raadsheren (normaal gesproken achter de tafel, maar nu ervóór), die van leden van de wrakingskamer en die van de leden van het Openbaar Ministerie (de advocaten-generaal). Ten derde zijn 'directbetrokkenen' de griffiers die intern de organisatorische en administratief-inhoudelijke kanten van de pilot voor hun rekening namen. Het is wat gekunsteld om vanuit hun perspectief van een mogelijke 'verbetering' te spreken, maar desondanks zijn hun kennis en ervaringen van belang voor het totaalbeeld op de pilot.

Het tweede element uit de onderzoeksvraag waarbij wij stil moeten staan is 'een verbetering'. In de kern is dat een (impliciet vergelijkend) oordeel over de externe wrakingskamer. Dat oordeel is gebaseerd op aannames en verwachtingen die gekleurd worden door ervaringen met recht en rechtspraak en wat men uit de media oppikt. Dat geldt niet alleen voor rechtzoekenden, maar ook voor raadsheren en griffiers. Voor elk van de directbetrokkenen geldt dat hun oordeel door andere factoren is gevormd en daardoor een andere betekenis en een ander gewicht heeft. Wij hebben in dit onderzoek geprobeerd om de aannames en verwachtingen van vooral rechtzoekenden mee te nemen bij het interpreteren van hun oordeel. Ten tweede is een oordeel of de pilot een verbetering is, gebaseerd

16. Wrakingsprotocol § 1.2.

op de concrete ervaringen in de wrakingsprocedure.¹⁷ Wij mogen daarbij verwachten dat aannames, verwachtingen en ervaringen 'interactief' het oordeel vormen: wanneer de verwachtingen vooraf laag zijn en de zitting als redelijk respectvol wordt ervaren, levert dat een positiever oordeel op dan wanneer de verwachtingen zeer hoog waren.

Dat wij de oordelen (en de redenen daarvoor) van de directbetrokkenen hebben onderzocht, betekent niet dat wij als onderzoekers dat oordeel onderschrijven of overnemen. Het betekent ook niet dat een weging van alle oordelen optelt tot een uiteindelijk oordeel of een externe wrakingskamer wenselijk is. Het past niet in de empirische sociaalwetenschappelijke discipline om antwoord te geven op de normatieve vraag of het wenselijk is om de behandeling van wrakingsverzoeken door een externe wrakingskamer te institutionaliseren. Een antwoord op die vraag hangt immers ook af van de vraag of en zo ja hoe die procedure juridisch vormgegeven kan en moet worden en welke verdere juridische gevolgen en consequenties dat heeft. De vraag naar wenselijkheid hangt verder ook af van de vraag naar politieke opportuniteit, draagvlak en kosten. Het voorliggende onderzoeksverslag draagt naar onze mening wel relevante gegevens en analyses aan die anderen, waaronder de Raad voor de rechtspraak als opdrachtgever, kunnen helpen om tot een afgewogen oordeel over de wenselijkheid te komen.

In hoofdstuk 2 leggen wij verantwoording af over de gehanteerde onderzoeksmethode. In elk van de daaropvolgende hoofdstukken staan achtereenvolgens de opvattingen van elk van de onderscheiden categorieën directbetrokkenen centraal. Hoofdstuk 3 gaat over de verwachtingen en ervaringen van rechtzoekenden en gemachtigden. Hoofdstuk 4 behandelt het perspectief en de ervaringen van raadsheren tegen wie een wrakingsverzoek is ingediend, de raadsheren die dergelijke verzoeken moesten behandelen en de advocaten-generaal. We beschrijven ook de overeenkomsten en verschillen in de oordelen van raadsheren tegen wie een wrakingsverzoek is ingediend en raadsheren van de wrakingskamer, en overeenkomsten en verschillen in de oordelen tussen de betrokken gerechtshoven. Hoofdstuk 5 ziet op de organisatorische en administratief-inhoudelijke kant van de pilot externe wrakingskamer en bevat onder andere de meningen en ervaringen van de betrokken griffiers. In dat hoofdstuk analyseren we ook de doorlooptijden van wrakingszaken. We sluiten met hoofdstuk 6 af, waarin we conclusies trekken en daarop reflecteren in een nabeschuiving. We hebben tot slot een literatuurlijst en relevante bijlagen opgenomen.

17. Wij verwijzen naar het vele onderzoek dat inmiddels naar ervaren procedurele rechtvaardigheid is gedaan. Zie voor een samenvattend overzicht Tom Tyler, 'Procedural Justice and the Courts', 2007.

Methodologische verantwoording

Geplande onderzoeksmethoden

De onderzoeksvraag 'of de externe wrakingskamer naar het oordeel van directbetrokkenen een verbetering is ten opzichte van de reguliere procedure' bevat als gezegd ten minste drie categorieën directbetrokkenen. Bij de opzet van het onderzoek hebben wij voor elke categorie een aparte methodologie bedacht. Om het oordeel van direct betrokken rechtzoekenden en hun gemachtigden op waarde te kunnen schatten, was het van belang om hun verwachtingen voorafgaand aan de zitting na te gaan en hen achteraf te bevragen hoe zij de zitting hadden ervaren. Wij hebben dat gedaan door ze vragenlijsten toe te sturen.¹ De methode om rechtzoekenden en advocaten voor en na de zitting te bevragen om op die manier hun verwachtingen met hun ervaringen te matchen, bleek in eerder onderzoek succesvol (Van Rossum 1998, 2007; Van Rossum en Verschoof 2016). Op basis daarvan verwachtten wij dat ongeveer de helft tot twee derde van de aangeschreven rechtzoek-

kenden en hun gemachtigden aan dit onderzoek zou willen meewerken. Het oordeel van de direct betrokken raadsheren en eventuele advocaten-generaal wilden we achterhalen met vragenlijsten na de zitting en met open interviews. Het oordeel van de direct betrokken griffiers wilden we te weten komen door middel van open interviews op verschillende momenten in de onderzoeksperiode. Wij hebben daarnaast, op basis van gepubliceerde uitspraken en de interne administratie van de gerechtshoven, de doorlooptijden van wrakingszaken in kaart gebracht, om na te gaan wat het effect van de externe wrakingsprocedure op de doorlooptijden zou zijn. Wij hebben bij aanvang van het onderzoek gekozen voor een vergelijking tussen de oordelen over de wrakingsprocedure bij de gerechtshoven die wel en die niet aan de pilot meededen, maar die de reguliere procedure aanhielden. Wij verwachtten op basis van de aantallen wrakingsverzoeken in het verleden dat bij deze hoven voldoende zaken behandeld zouden worden om genoeg materiaal

1. De vragenlijsten en een toelichting daarop zijn in de bijlagen opgenomen.

voor de vergelijking op te leveren. Wij hoopten door de vergelijking met de andere gerechtshoven conclusies te kunnen trekken over verschillen in beoordeling van de procedure en de mate van vertrouwen van rechtzoekenden en advocaten daarin. Een vergelijking met de wrakingsprocedure op de rechtbanken lag niet voor de hand omdat rechtzoekenden daar vaak voor het eerst met de rechter in aanraking komen. Rechtzoekenden in hoger beroep hebben al ervaring met de rechtspraak opgedaan en dat kleurt naar verwachting hun oordeel over de wrakingsprocedure. Het plan was om 40 wrakingszaken van de externe wrakingskamer te vergelijken met 40 zaken in de reguliere procedure. Door lage aantallen wrakingsverzoeken bij de hoven en een gebrek aan voldoende medewerking van rechtzoekenden en advocaten, was een systematische vergelijking van de pilothoven met de reguliere hoven, althans wat het perspectief van rechtzoekenden en advocaten betreft, uiteindelijk niet mogelijk. Wij lichten dat hierna toe.

Tot slot hebben wij literatuuronderzoek gedaan. Wij hebben daarvan in dit onderzoeksverslag alleen (in hoofdstuk 1) die relevante literatuur meegenomen die is verschenen na publicatie van ons eerdere empirische onderzoek 'Wraking bottom-up' uit 2012.

Feitelijk verloop van het onderzoek

Praktische uitvoering

Onze werkwijze met betrekking tot het benaderen van rechtzoekenden en raadsheren was als volgt. De afspraak was dat zodra bij het gerechtshof een wrakingsverzoek werd ingediend, wij daarvan bericht per e-mail zouden krijgen, met vermelding van de namen van de raadsheren wier wraking was verzocht en de contactgegevens van de gemachtigde (doorgaans een advocaat) van de rechtzoekende. Vanwege de lage aantallen bij vooral de gerechtshoven Den Bosch en Leeuwarden kon geen routine worden opgebouwd, waardoor wij enkele wrakingsverzoeken hebben gemist. Wij besloten daarom om regelmatig zelf contact met de griffiers van deze hoven op te nemen met de vraag of er nog wrakingsverzoeken waren gedaan.

Bij de pilothoven bekeek de griffier eerst of het een zaak was voor de externe wrakingskamer en die dus met een verwijzingsbeslissing verwezen zou moeten worden naar het andere hof. Als de interne wrakingskamer vervolgens dat oordeel ondersteunde, werd een verwijzingsbeslissing gegeven. Deze beslissing meldde de griffier aan de rechtzoekende en zijn of haar gemachtigde, de raadsheer/raadsheren tegen wie het wrakingsverzoek was gericht, verdere betrokkenen in de hoofdzaak en de wrakingskamer van het andere hof.

De griffiers van de gerechtshoven die meewerkten aan het onderzoek meldden aan de gemachtigde en rechtzoekende dat zij benaderd konden worden door onderzoekers van de universiteit. Indien een gemachtigde bij het verzoek betrokken was, ontvingen wij als onderzoekers de contactgegevens van de gemachtigde, zodat wij met hem of haar contact op konden nemen. Indien er geen gemachtigde of advocaat bij betrokken was, vroeg de griffier – in verband met de privacy – eerst aan de rechtzoekende of wij als onderzoekers zijn of haar contactgegevens mochten ontvangen. Indien wij de contactgegevens ontvingen, namen wij ongeveer een week voor de zitting contact op met de advocaat dan wel de rechtzoekende door ze een vragenformulier en brief met toelichting op het onderzoek toe te sturen. De zittingsdatum vernamen wij van de griffiers.

Na de zitting stuurden wij wederom via e-mail een vragenformulier toe aan de gemachtigde en de rechtzoekende. Vervolgens stuurden wij ook aan de gewraakte raadsheer (raadsheren) en aan de leden van de wrakingskamer (en eventueel de advocaat-generaal) een vragenformulier toe. Elk van hen rappelleerden wij na ongeveer een week.

Aan het einde van de onderzoeksperiode hebben wij tien raadsheren van de pilothoven geïnterviewd over hun ervaringen met de externe wrakingskamer. In het laatste halfjaar hebben wij aanvullende observaties van zittingen van de externe wrakingskamers gedaan, om zodoende het gebrek aan medewerking

van rechtzoekenden (enigszins) te compenseren. Bij elke zaak hebben wij vooraf contact gezocht met de gemachtigden en rechtzoekenden, zodat zij op de hoogte waren van onze aanwezigheid. Het contact met gemachtigden en soms aanwezige rechtzoekenden voor en na de zitting verliep over het algemeen goed, maar niet iedereen was bereid om mee te werken aan het onderzoek. Enkele advocaten stonden wantrouwig tegenover wetenschappelijk onderzoek dat in opdracht van de Raad voor de rechtspraak werd gedaan. Wij observeerden in ieder geval de zittingen waarop het wrakingsverzoek werd behandeld en probeerden voorafgaand en na afloop van de zitting een mening te ontlokken over de zitting en wat men van de externe wrakingskamer vond.

Aan het begin en aan het einde van de onderzoeksperiode hebben wij de griffiers van beide externe wrakingskamers geïnterviewd. Wij vroegen hen naar de aanloop van de pilot, het werken met de teamsite (beveiligd intranet) en de communicatie met de administratief medewerkers en met de collega's van het andere hof. Met hulp van de griffiers konden wij ook een overzicht maken van de doorlooptijden van wrakingszaken in 2013 en in de pilotperiode.

Tegenvallende aantallen en medewerking van rechtzoekenden en gemachtigden

De pilot externe wrakingskamer zou aanvankelijk gedurende één jaar lopen van 1 april 2014 tot 1 april 2015. Het onderzoek zou parallel daaraan gedaan worden. Als gezegd was het

idee om 40 wrakingszaken van de externe wrakingskamer te vergelijken met 40 zaken in de reguliere procedure. De locatie Arnhem van het gerechtshof Arnhem-Leeuwarden was uiteindelijk niet bereid om aan het onderzoek mee te werken. Het hof Den Bosch en de locatie Leeuwarden van het hof Arnhem-Leeuwarden waren dat wel. In 2014 en 2015 brak echter vooral in Leeuwarden een ongekend rustige periode aan wat betreft wrakingsverzoeken, maar ook in Den Bosch, Amsterdam en Den Haag was het erg rustig.² Daarmee werd binnen het tijdsbestek van een jaar het streefaantal van 80 zaken niet gehaald. De bereidheid van rechtzoekenden om aan het onderzoek mee te werken, viel bovendien tegen. De pilot en de onderzoeksperiode werden daarom met een jaar verlengd tot 1 april 2016, maar ook dat leverde nog niet het gewenste aantal zaken op. Al met al werd in de loop van 2015 duidelijk dat wij de geplande 40 zaken met meewerkende rechtzoekenden en hun gemachtigden bij de hoven Den Bosch en Leeuwarden bij lange na niet zouden halen. We hebben de zaken van de hoven Den Bosch en de locatie Leeuwarden wel in het onderzoek meegenomen, maar een systematische vergelijking van oordelen van rechtzoekenden in de reguliere en de pilotprocedure was niet mogelijk.

Het tweede probleem was dat de kwaliteit en variëteit van het verzamelde materiaal van rechtzoekenden en gemachtigden te wensen overliet. Het werd gedurende het onderzoek duidelijk dat van diegenen die wel bereid waren om de vragenformulieren in te vullen,

er betrekkelijk veel een (soms zeer) lage mate van vertrouwen in de rechtspraak hadden. Dat kleurde hun oordeel en zorgde ervoor dat over het geheel genomen een betrekkelijk negatief beeld van de rechtspraak naar voren kwam. Dat strookt niet met het betrekkelijk positieve beeld uit ons onderzoek naar de wrakingsprocedure in 2012. De rechtzoekenden in de wrakingsprocedures bij de gerechtshoven, althans die aan ons onderzoek hebben meegewerkt, vormen naar ons idee geen afspiegeling van de gemiddelde rechtzoekende, ook niet van die in de wrakingsprocedures bij de rechtbanken. Het is de vraag of de respondenten die aan ons onderzoek hebben meegewerkt wel een afspiegeling zijn van de rechtzoekenden in de wrakingsprocedure bij de gerechtshoven. Dat is naar ons idee het geval. Van 49 rechtzoekenden (in de 73 zaken die wij totaal aangemeld kregen) kunnen wij op basis van de bij ons bekende gegevens hun vertrouwen bepalen of grofweg inschatten: 31 van hen stonden wantrouwend ten opzichte van de rechterlijke macht, acht waren daar neutraal in en tien hadden vertrouwen. Een overwegend lage mate van vertrouwen zagen we ook bij onze respondenten: de externe wrakingskamer bij de gerechtshoven kon in de ogen van veel van hen geen betekenis hebben ('het blijven rechters die over rechters oordelen'). Anderen hadden er echter juist extreem hoge verwachtingen van ('de rechterlijke macht is corrupt, maar dit is een doorbreking van het systeem, nu gaat er echt iets veranderen'). Wij komen in hoofdstuk 3 op deze kwestie terug.

2. Zie het overzicht in hoofdstuk 1. In 2013 werden op de gerechtshoven 122 wrakingszaken behandeld, terwijl dat er in 2014 slechts 88 waren en in 2015 97.

Hoewel advocaten doorgaans zeer geïnteresseerd waren in het onderzoek en aangaven bereid te zijn om mee te werken, viel hun feitelijke deelname uiteindelijk tegen. In de meeste gevallen lag daar tijdgebrek van hun kant aan ten grondslag. Daarop hebben wij in overleg met de begeleidingscommissie besloten de vergelijking tussen zaken van de hoven Amsterdam en Den Haag met zaken van Den Bosch en Leeuwarden te laten vallen, althans wat het perspectief van de rechtzoekenden betreft. We hebben in de laatste fase bovendien zowel in Amsterdam als in Den Haag vijf zittingen van de externe wrakingskamer bijgewoond en zo veel mogelijk het contact met de rechtzoekenden en hun gemachtigden gezocht. Met deze kwalitatieve insteek kunnen wij het gebrek aan ingevulde antwoordformulieren voor een deel compenseren.

Opbrengst van de gevolgde methode

Tabel 2 geeft het overzicht van aantallen zaken en de verzamelde gegevens. Wij lichten deze hierna toe.

Van de 26 externe wrakingszaken die door het gerechtshof Amsterdam in de pilotperiode zijn behandeld en die in het onderzoek zijn betrokken, zijn er vijf ingetrokken. In twee andere gevallen vond geen zitting plaats. Van de negentien overgebleven zaken beschikken wij over vragenformulieren van de bij die zaken betrokken gewraakte raadsheren en leden van de wrakingskamer. In twaalf van die zaken beschikken wij over gegevens waaruit

het perspectief van de rechtzoekende en/of eventuele gemachtigde blijkt (vragenformulier, interview, in enkele gevallen observatie).

Van de 32 externe wrakingszaken die door het gerechtshof Den Haag in de pilotperiode zijn behandeld en die in het onderzoek zijn betrokken, zijn er drie waarin geen zitting plaatsvond en vier konden om diverse redenen niet in het onderzoek worden meegenomen. Van de 25 overgebleven zaken beschikken wij in zeventien gevallen over vragenformulieren van de bij die zaken betrokken gewraakte raadsheren en leden van de wrakingskamer. In vijf gevallen beschikken wij over vragenformulieren van óf de betrokken gewraakte raadsheer (raadsheren) óf de leden van de wrakingskamer. In twaalf zaken beschikken wij over gegevens waaruit het perspectief van de rechtzoekende en/of eventuele gemachtigde blijkt (vragenformulier, interview, in enkele gevallen observatie).

Van de vijftien wrakingszaken die door gerechtshoven Den Bosch en locatie Leeuwarden in de pilotperiode zijn behandeld, heeft in een geval de raadsheer berust, is een zaak ingetrokken en werd een zaak zo lang uitgesteld dat behandeling niet meer plaatsvond in de onderzoeksperiode. Van de twaalf overgebleven zaken beschikken wij over vragenformulieren van de direct in die zaken betrokken gewraakte raadsheren en leden van de wrakingskamer. In zes van die zaken beschikken wij over gegevens waaruit het perspectief van de rechtzoekende en/of eventuele gemachtigde blijkt (vragenformulier, interview).

Tabel 2. Overzicht van zaken en verzamelde gegevens

Gerechtshof	Aantal zaken gemeld in de onderzoeksperiode	Aantal zaken in onderzoek betrokken	Perspectief van raadsheren	Perspectief van rechtzoekenden en gemachtigden
Amsterdam	26	19	19	12
Den Haag	32	25	22	12
Den Bosch en Leeuwarden	15	12	12	6

Wij beschikken voorts over twaalf observatieverslagen van zittingen van de externe wrakingskamer, tien uitgebreide open interviews met leden van de externe wrakingskamer en gewraakte raadsheren en 22 gesprekken/interviews met rechtzoekenden, gemachtigden en advocaten.

Reflectie op de methode en de resultaten

Dat het aantal wrakingsverzoeken bij de gerechtshoven juist in de onderzoeksperiode zou teruglopen, konden wij uiteraard niet voorzien. Wij hebben daar ook geen verklaring voor. Het is in ieder geval niet zo dat rechtzoekenden door de pilot werden afgeschrikt ('ik wraak niet want dan moet ik gaan reizen naar een ander gerechtshof!'), want de meesten hoorden naar eigen zeggen pas na het indienen van hun wrakingsverzoek over de externe wrakingskamer. Bovendien liep het aantal bij de gerechtshoven in Den Bosch en de locatie Leeuwarden van het hof Leeuwarden-Arnhem ook terug.

De methode om rechtzoekenden en hun gemachtigden voorafgaand aan de zitting en na de zitting met behulp van vragenformulieren te benaderen, is naar ons idee nog steeds de juiste. Verwachtingen vooraf moeten worden vergeleken met ervaringen en betekenisgeving achteraf voor betekenisvolle interpretatie van de resultaten. De manier van benadering, via e-mail en in beginsel via de advocaat (noodzakelijk vanwege bescherming van de privacy), bergt het gevaar van lage respons in zich. Wij hadden gedacht dat te compenseren met het nabellen van advocaten als zij niet reageerden, maar realiseerden ons onvoldoende dat advocaten nauwelijks bereikbaar zijn, niet permanent in contact staan met hun cliënten en door hoge werkdruk vaak wel iets anders aan hun hoofd hebben. Wij realiseerden ons ook te weinig dat in de wrakingsprocedure bij de gerechtshoven kennelijk veel rechtzoekenden voorkomen die het vertrouwen in het rechtssysteem kwijt zijn en ook weinig vertrouwen hebben in wetenschappelijk onderzoek. Wij kregen regelmatig

de enigszins cynische opmerking te horen dat ons onderzoek waarschijnlijk was bedoeld om te laten zien hoe goed de rechtspraak was. Het probleem van de lage respons had naar ons idee ook niet ondervangen kunnen worden door consequent alle wrakingszittingen bij te wonen en vooraf en direct na afloop de betrokkenen te spreken. In de tien zaken die wij in het laatste halfjaar van de onderzoeksperiode hebben geobserveerd, wilden advocaten en rechtzoekenden namelijk ook niet altijd meewerken. Al met al hebben wij voor het perspectief van rechtzoekenden en gemachtigden minder onderzoeksmateriaal dan gewenst. Het is gefragmenteerd en het is

betrekkelijk negatief gekleurd door het type 'wantrouwende' rechtzoekende in de wrakingsprocedure bij de hoven. Hoofdstuk 3 moet met deze beperking in het achterhoofd worden gelezen en beoordeeld.

De methode om raadsheren na de zitting met een vragenlijst te benaderen, pakte wel goed uit. In combinatie met diverse gesprekken en open interviews tegen het einde van de onderzoeksperiode leverde dat voldoende materiaal op om hun perspectief goed te kunnen beschrijven. Hetzelfde geldt voor de keuze om de griffiers te interviewen en doorlooptijden in kaart te brengen.

Het oordeel van rechtzoekenden en gemachtigden

Inleiding

Zoals in hoofdstuk 1 is aangegeven, is de pilot gestart vanuit de wens en de verwachting dat een externe behandeling van wrakingsverzoeken zou bijdragen aan het vertrouwen van burgers en advocaten in de rechtspraak. Uit het onderzoek 'Wraking bottom-up' bleek immers dat een belangrijk deel van de bevolking voorstander is van een beoordeling van wrakingsverzoeken door 'externe beoordelaars' (andere rechters of onafhankelijke deskundigen). Dit ondanks het feit dat het bestaande systeem slechts licht negatief wordt beoordeeld, namelijk met een score van 2,9 op een schaal van een tot vijf (Van Rossum, Tigchelaar en Ippel 2012: 110-117). De vraag in dit hoofdstuk is of rechtzoekenden en gemachtigden de externe wrakingskamer als een verbetering zien ten opzichte van de reguliere procedure.

Wij starten hieronder met een korte beschrijving van de antwoorden op de gestelde vragen, aangevuld met enkele illustratieve fragmenten uit interviews met rechtzoekenden in

de wrakingsprocedure. Vervolgens beschrijven en bespreken wij vier zaken die de variatie in type rechtzoekenden en zaken laat zien die wij in de twee jaar van het onderzoek zijn tegengekomen. Zoals wij in hoofdstuk twee hebben uitgelegd, is dat zeer waarschijnlijk geen afspiegeling van alle rechtzoekenden in de wrakingsprocedures bij de verschillende gerechten. Wij hebben een zeer sterk vermoeden dat rechtzoekenden met een betrekkelijk laag vertrouwen in en een negatief oordeel over de rechtspraak, in de wrakingsprocedure bij de gerechtshoven en dus ook in onze data zijn oververtegenwoordigd. In ons eerdere wrakingsonderzoek van 2012 was het oordeel van rechtzoekenden over de wrakingsprocedure veel gevarieerder en genuanceerder. In de wrakingsprocedure bij de gerechtshoven zijn kennelijk relatief vaak burgers betrokken die teleurgesteld zijn in de uitspraak van de rechtbank en ervan overtuigd zijn dat dat te wijten is aan partijdige rechters.

Wij hebben er in dit hoofdstuk desondanks naar gestreefd om zowel rechtzoekenden met een wat hogere als met een relatief lage mate van vertrouwen in de rechtspraak op te

nemen. Wij maakten deze selectie met het oog op de doelstelling van de pilot externe wrakingskamer om het vertrouwen van justitiabelen te versterken. Als men wil weten of de externe procedure als een verbetering wordt gezien ten opzichte van de interne procedure, dan is het relevant om zicht te hebben op wie dat oordeel geeft, dus op wie zoal gebruikmaken van de wrakingsprocedure. Overigens komen in ons onderzoek ook rechtzoekenden voor die een wrakingsverzoek hebben ingediend gericht tegen 'de gehele rechtspraak' of die alle vertrouwen in de rechtspraak hebben verloren. De externe behandeling van wrakingsverzoeken zal voor die rechtzoekenden geen soelaas bieden. Desondanks is het goed om ook weet te hebben van hun argumenten, die wij in de paragraaf 'Algemeen' zullen meenemen.

Wij willen nogmaals benadrukken dat wij als onderzoekers geen standpunt innemen over de redelijkheid van de oordelen van rechtzoekenden en gemachtigden. Wij zijn ook niet nagegaan of hun beweringen, bijvoorbeeld over het verloop van een zitting, op juistheid berustten. Wel kregen we soms de beschikking over documenten op basis waarvan rechtzoekenden tot een bepaalde interpretatie waren gekomen. Wat vooral belangrijk is, is dat dit hoofdstuk geschreven is vanuit het subjectieve gezichtspunt van rechtzoekenden en gemachtigden. Het gaat om hun aannames en verwachtingen, hun 'vooringenomenheid' soms, ten opzichte van de rechtspraak. Het is

relevant om daar kennis van te nemen, omdat dit de mensen zijn die in de wrakingsprocedure bij de gerechtshoven voorkomen en voor wie de pilot externe wrakingskamer mede is ingericht.

Rechtzoekenden algemeen

Op de vragenformulieren gaf de overgrote meerderheid van rechtzoekenden die meewerkten aan dat zij slechte tot zeer slechte ervaringen met de rechtspraak hadden.¹ Er was ze op zittingen 'geen respect' betoond, rechters hadden ze niet de ruimte gegeven 'om hun verhaal te doen', waren niet onpartijdig en hadden onrechtvaardige beslissingen genomen. Op een schaal van 1 tot 10 gaven zij als cijfer voor hun 'vertrouwen in het Nederlandse rechtssysteem' bijvoorbeeld een één, twee, drie of vijf. Slechts een enkeling gaf een voldoende, bijvoorbeeld een zeven of een acht. In vergelijking met bijvoorbeeld het 'Continue Onderzoek Burgerperspectieven' van het SCP is dat laag.² In enkele gevallen troffen wij schijnbaar tegenstrijdige gegevens aan. Een rechtzoekende in een van de zaken gaf bijvoorbeeld een zeven voor vertrouwen, maar beschreef ook dat hij in eerdere rechtszaken weinig ruimte van de rechter kreeg om zijn verhaal te doen en dat er niet naar hem werd geluisterd. Een andere rechtzoekende gaf een acht voor vertrouwen, maar in de toelichtende brief schreef hij ook dat hij in de loop der jaren meer dan twintig wrakingsverzoeken had ingediend. Deze rechtzoekenden,

1. Aangezien wij van slechts dertig rechtzoekenden hun perspectief konden achterhalen (zie tabel 2), geven wij hier geen absolute aantallen, maar grove aanduidingen. Wij willen schijnprecisie vermijden.
2. De laatste metingen van het SCP laten zien dat ongeveer 60-65% van de Nederlanders voldoende vertrouwen in de rechtspraak heeft (een cijfer van 6-10 geeft op een schaal van 1-10) (SCP, Continue Onderzoek Burgerperspectieven, 2016).

zo bleek in interviews, weten een slechte zitting aan de persoonlijke kwaliteiten van de rechter, maar dat straalde niet af op de mate van vertrouwen in het systeem.

Het beeld van een overwegend laag vertrouwen bij onze respondenten werd bevestigd in de interviews. De negatieve verhalen van rechtzoekenden over hun ervaringen in de diverse, soms vele gerechtelijke procedures, kunnen objectief gezien worden als uitzonderingen. Over het algemeen zijn burgers immers tevreden over de rechtspraak.³ Subjectief, dat wil zeggen vanuit 'hun perspectief op de juridische wereld', zijn hun verhalen echter tegelijkertijd (soms) invoelbaar. Uit de (in enkele gevallen) uitgebreide interviews die wij van hen afnamen, blijkt dat bij veel van hen ergens in de procedure(s) iets is misgegaan (stroef verlopende communicatie op zitting, een verkeerde datum in een brief, een ambtenaar die een dossier te lang laat liggen, een e-mail die kwijtraakt), waarna juist hun zaken zich problematisch ontwikkelden, wat de rechtzoekende als een complot tegen hem of als 'samenspannend systeem' is gaan interpreteren.⁴

De meeste van de dertig rechtzoekenden die aan het onderzoek meewerkten, hoorden pas op het moment dat zij hun wrakingsverzoek indienden van het bestaan van de pilot ex-

terne wrakingskamer. Nadat hen duidelijk was gemaakt wat de externe wrakingskamer inhoudt, gaf het grootste deel van hen aan dat indien zij de keuze zouden hebben, zij de voorkeur zouden geven aan de externe wrakingskamer. Hun belangrijkste argument is dat het ze meer vertrouwen geeft in een onafhankelijker oordeel, omdat zij zich kunnen voorstellen dat het moeilijk is om over directe collega's te oordelen. Meer dan de helft van hen had betrekkelijk hoge verwachtingen van de externe wrakingszitting waarop hun verzoek zou worden behandeld. Daarbij speelde vaak de hoop mee dat de externe kamer hun verzoek zou toewijzen, dankzij de grotere afstand tot de collega's op het andere gerechtshof.

Het oordeel van vier rechtzoekenden die zonder gemachtigde procederen

Als gezegd hadden veel rechtzoekenden in ons onderzoek, met name zij die zonder advocaat procedeerden, een betrekkelijk laag vertrouwen in onafhankelijke en onpartijdige rechtspraak en enkelen waren ronduit cynisch. Hierna geven wij opvattingen weer van vier typische rechtzoekenden die zonder advocaat procederen en die betrekkelijk negatief zijn over de externe wrakingskamer en de rechtspraak. Zij komen in ons onderzoek betrekkelijk veel voor en zijn waarschijnlijk oververte-

3. Zie voor de tevredenheid van burgers met de rechtspraak bijvoorbeeld het onderzoeksrapport uit 2015 van Regioplan, 'Klantwaardering rechtspraak 2014'.
4. Een voorbeeld van een vorm van complotdenken kwamen we ook in het onderzoek tegen. Enkele keren kwam in de pilot voor dat een raadsheer als raadsheer-plaatsvervanger op het ander gerechtshof optrad en dan een wrakingsverzoek tegen zich en zijn mederaadsheren zag ingediend. De zaak werd dan verwezen naar het andere hof voor externe behandeling, maar voor de betreffende raadsheer was dat dus eigenlijk een interne behandeling. Een rechtzoekende die dit ontdekte, zag in het geheel een bevestiging van zijn overtuiging dat rechters elkaar de hand boven het hoofd houden.

genwoordigd in de wrakingsprocedure bij de gerechtshoven en dus in ons onderzoek. We geven in de volgende paragraaf opvattingen weer van gemachtigden die positief zijn over de pilot externe wrakingskamer.

De rechtzoekende in conflict met gemeente en notarissen

Een rechtzoekende heeft een al jaren durend conflict met de gemeente over onroerende zaken, waarbij hij ook conflicten heeft met notarissen die naar zijn oordeel partijdig zijn. In de rechtszaken die hij voert, verwijt hij meestal de betrokken leden van de rechterlijke macht partijdigheid. Hij voert samen met lotgenoten diverse processen om zijn gelijk te halen, zoekt achtergronden van rechters uit en gaat na met welke personen (die aan zijn zaak zijn gerelateerd) zij connecties hebben. Hij dient wrakingsverzoeken in als rechters eerder betrokken waren in de zaak, als hij het vermoeden heeft dat ze mensen kennen die gerelateerd zijn aan de zaak of als het proces-verbaal van een zitting naar zijn idee onvolledig is. Hij wordt niet bijgestaan door een advocaat. Onderstaand is een citaat uit een interview dat wij na een externe wrakingszitting met hem hadden.

Rechtzoekende: De zaak die wij gewraakt hebben, daar was onder andere het proces-verbaal van de zitting niet compleet. Een deel van de communicatie ontbreekt. Ze hebben gewoon dingen

weggelaten, zodat het lijkt alsof het niet aan de orde is geweest. Kijk, ik heb niet speciaal iets tegen bepaalde personen hoor, maar er zijn wel een paar rechters die ik totaal niet vertrouw.

WvR: Wat wilt u eigenlijk bereiken?

Rechtzoekende: ik wil rechtvaardigheid! Ik weet ook wel dat ik meer gewraakt heb dan een willekeurige andere, gewone burger. Maar de procedures worden niet gevolgd. Er wordt te soepel mee omgegaan. Als op de juiste, formele wijze alle protocollen en procedures worden doorlopen, dan gaat het goed. Maar dat doen ze niet, want dan raken ze hun macht kwijt. Naar mijn mening, of deze wrakingszaak nou in Amsterdam of in Den Haag wordt behandeld, dat maakt niet uit. Deze raadsheren kennen elkaar allemaal. Het gaat erom dat de procedureregels, waar dan ook, zo precies mogelijk worden gevolgd.

Deze rechtzoekende heeft een sterk wantrouwen ten aanzien van professionals met macht. Naar zijn idee houden zij elkaar de hand boven het hoofd en gaan ze te soepel om met procedureregels. De externe wrakingskamer is naar zijn idee geen verbetering, want met het volgen van de bestaande procedures wordt idealiter hetzelfde bereikt.

De rechtzoekende die uit is op schadevergoeding en rehabilitatie

Een andere rechtzoekende heeft in de kern een arbeidsconflict met zijn ex-werkgever, maar dat conflict houdt in zijn perceptie achteraf gezien verband met een strafzaak van enkele jaren later waar zijn werkgever bij betrokken was. Hij procedeert zonder advocaat. Hij beet zich in de strafzaak vast, eiste openbaarheid van stukken, voegde zich in strafzaken enzovoort. Door alle achtergronden en connecties van betrokken rechters en anderen in overheidsdienst uit te zoeken, is hij er inmiddels van overtuigd dat de rechterlijke macht in Nederland 'niet meer onafhankelijk is'.

Rechtzoekende: Het gaat mij om twee dingen: om mijn eigen carrière en om de integriteit van de rechterlijke macht. Daar maakt 20% de dienst uit. Maar het is wel zo dat het als eerste om mijn belang gaat. Ik wil schadevergoeding en rehabilitatie. Als het rechtssysteem er beter van wordt, dan is dat meegenomen. Wat ik in de loop der jaren heb ontdekt, is dat de rechterlijke macht niet onafhankelijk is. Er lopen allerlei lijntjes naar andere machten in het systeem. Het is 'ons kent ons'.

WvR: Hoe kijkt u dan aan tegen de externe wrakingskamer?

Rechtzoekende: De externe wrakingskamer is een panacee. Vandaag op de zitting ook: ze doen het voorkomen alsof ze gezien de regels en het recht niet anders konden en kunnen, maar dat is natuurlijk niet zo. Rechters zijn er ook voor de rechtsontwikkeling!

WvR: Waar zit wat u betreft de pijn: in het systeem of in de personen?

Rechtzoekende: De personen maken gebruik van het systeem om in eigen belang keuzes te maken. Met het oog op hun carrière en machtsbehoud. Het zit naar mijn idee dus in de personen en niet in het systeem. Het systeem zou de personen in het gareel moeten houden, maar dat lukt niet. Nederland wordt voor een groot deel gerund door ongeveer 20% van de hogere ambtenaren, rechters en bestuurders. Die kiezen voor hun eigen belang en zo houden ze hun macht in handen.

De rechtzoekende heeft in het verleden meerdere wrakingsverzoeken ingediend. In het huidige geval gaat het om een artikel 12 Sv-zaak (klacht omtrent niet-vervolging). Hij ziet in de externe wrakingskamer geen verbetering. Naar zijn idee zijn personen niet integer. Wijzigen van de procedure lost dan niets op, omdat het systeem altijd ruimte laat voor wat hij noemt 'keuzes in eigen belang'.

De rechtzoekende met meerdere rechtszaken

Een derde rechtzoekende die wij als voorbeeld willen opvoeren betreft een man die om verschillende redenen met verschillende instanties in de clinch ligt. Het gaat onder andere om milieuzaken tegen de gemeente, klachten over niet-vervolging en de bemoeienis van jeugdzorg met een omgangsregeling met zijn kind. Hij procedeert in de meeste rechtszaken zonder advocaat. Wij citeren uitgebreid uit het interview om de ingewikkelde nuances te laten zien van een rechtzoekende die enerzijds het rechtssysteem 'moet' vertrouwen maar dat vanwege de aanvaringen met rechters en andere professionals nog maar moeilijk kan, die neigt naar complotdenken en die de externe wrakingskamer als een 'verkeerd signaal' naar de samenleving ziet.

Rechtzoekende: Wraking is een uiterst middel, wat mij betreft. En het levert altijd vertraging op. De rechtspraak vraagt respect van de burger, maar moet dan ook wel op zijn beurt de burger respect teruggeven. Respect moet wederzijds zijn. In familiezaken lijkt het nu te veel op een handjeklap tussen rechter enerzijds en jeugdzorg en de Raad voor de Kinderbescherming anderzijds. Vooral in [stad] is dat een erg ongelukkig huwelijk.

WvR: Ligt het wat u betreft aan het systeem of aan de mensen die in dat systeem werken?

Rechtzoekende: Aan het systeem. Het is niet zo ingewikkeld. De regels moeten goed en duidelijk zijn en in dienst staan van het hogere doel van de rechtsstaat. Regels moeten de mensen in het systeem als het ware vanzelf tot goed gedrag brengen. Maar rechters, zo heb ik het gevoel, zijn vooringenomen. Het lijkt alsof de beslissing al genomen is voordat de zitting is geweest. Mijn advocaat zei ook een keer: het lijkt wel alsof wij niet op de zitting zijn geweest want onze argumenten zijn in het vonnis niet behandeld. En met processen-verbaal van zittingen lijkt het ook alsof ze bewust dingen eruit hebben gelaten.

WvR: Dan zou je toch zeggen dat het aan de mensen ligt?

Rechtzoekende: Ja, het ligt ook aan de mensen. Als ik mijn ervaringen met de medewerkers van jeugdzorg bekijk, dan gaat het gewoon om incompetente mensen. Juist daarom zijn goede, dwingende regels zo belangrijk.

WvR: Waarom denkt u niet: er gaat nu eenmaal wel eens iets fout, dat kan gebeuren?

Rechtzoekende: Met twee of drie van dit soort dingen kan dat, maar niet als het twintig keer gebeurt. Het is een aaneenschakeling van 'toevalligheden'. Daar moet wel iets achter zitten.

WvR: Het viel mij op dat u in de vragenformulieren over de wrakingszaak in [stad] positief bent over de procedure.

Rechtzoekende: Ja, dat klopt. We konden ons zegje doen, er werd naar ons geluisterd, het was allemaal heel vriendelijk en neutraal. Maar ja, als je er een cassetterecorder neer had gezet, dan hadden we ook kunnen praten. Dus wat zegt dan een 'positief gevoel'? De AG was er niet, de gewraakte raadsheer was er niet. De voorzitter gaf helemaal geen tegengas. Wij brengen toch argumenten naar voren? Waarom reageert hij daar niet op? Hij kan toch kritische vragen stellen? Hij moet werken aan het over-eind houden van het rechtsgebouw en dat gaat niet met niks zeggen en afwachten. De voorzitter van de wrakingskamer vroeg aan ons of we wel vertrouwen hadden in de wrakingskamer. Ja! Wij hebben toch geen keuze!? We moeten toch vertrouwen hebben in het systeem!? Anders ben je nergens.

WvR: Wat vindt u van het experiment met de externe wrakingskamer?

Rechtzoekende: Een externe wrakingskamer geeft het verkeerde signaal af dat de rechters misschien onderling toch niet helemaal te vertrouwen zijn. Dat is pas echt verkeerd. Bij een wraking zou de verzoeker a priori juist het voordeel van de twijfel moeten krijgen en op welwillendheid moeten kunnen rekenen.

De rechtzoekende met een klacht over niet-vervolgging

De rechtzoekende heeft de drie raadsheren gewraakt die het artikel 12-verzoek hebben afgewezen en het verzoek is na die beslissing ingediend. Hij wordt niet bijgestaan door een gemachtigde. Op het vragenformulier voorafgaand aan de zitting kruist hij '2' aan bij de vraag naar zijn vertrouwen in het Nederlandse rechtssysteem. Hij geeft aan betrekkelijk veel te weten van het recht en de rechtspraak en is eerder met de rechter in aanraking geweest. Op alle stellingen die betrekking hebben op de aard en kwaliteit van eerdere ervaringen met de rechter, kiest hij voor de meest negatieve optie. Op alle vragen naar de concrete verwachtingen voor wat betreft de behandeling van het wrakingsverzoek kiest hij echter de meest positieve optie. Hij heeft een voorkeur voor de externe wrakingskamer. Met andere woorden, zijn ervaringen zijn slecht en zijn verwachtingen zijn hoog.

Op het formulier achteraf kruist hij aan dat de wrakingszitting niet heeft bijgedragen aan zijn

vertrouwen in het rechtssysteem. Zijn oordeel over de manier waarop de wrakingszitting is verlopen, is heel negatief. Dat de raadsheren wier wraking hij had verzocht niet op zitting zijn verschenen, noemt hij 'laf'. In het telefonische interview dat vlak voor de zitting werd afgenomen, bleek dat de rechtzoekende ook ten opzichte van het onderzoek en de wetenschap wantrouwig was. Hij wilde weten wat er met zijn gegevens en mededelingen zou gebeuren, waarbij hij het vermoeden uitsprak dat het vast gebruikt zou worden om de rechtspraak in een goed daglicht te zetten. Hij had verschillende negatieve ervaringen met rechtspraak en overheidsinstanties achter de rug en was er inmiddels van overtuigd dat 'hooggeplaatsten' corrupt waren en samenwerkten om de macht te behouden. Het wrakingsverzoek is een dag na de zitting niet-ontvankelijk verklaard.⁵ De rechtzoekende was niet meer bereikbaar voor een interview.

Gemachtigden algemeen

Aan het onderzoek deden iets meer advocaten dan rechtzoekenden mee. Uit de ingevulde vragenformulieren en de interviews blijkt dat nagenoeg alle advocaten of anderszins gemachtigden een voorkeur hebben voor de externe wrakingskamer. Over het algemeen speelt 'het voorkomen van de schijn' ofwel de indruk 'naar buiten toe' de belangrijkste rol bij hun voorkeur. Verder zien ze het sterke voordeel van rechters die niet over collega's 'dichtbij' een oordeel hoeven te vellen. Ook de advocaten die minder stellig

zijn over mogelijke partijdigheid of vooringenomenheid hebben een voorkeur voor externe behandeling. In het onderzoek spraken wij ook enkele advocaten die daar uiterst cynisch over waren, maar het merendeel was positief. Wij woonden bijvoorbeeld de wrakingszitting van een ervaren strafadvocaat bij die zei meerdere wrakingsverzoeken te hebben ingediend. Na sluiting van de behandeling van het wrakingsverzoek zei hij nog in de zittingszaal tegen de raadsheren dat hij 'de externe wrakingskamer een goed systeem' vond. Na afloop van de zitting zei hij in het interview:

Ik heb een sterke voorkeur voor externe behandeling. Rechters kunnen dan professioneler de zaak behandelen. Rechters kennen elkaar nou eenmaal, ze zitten samen in de kantine, ze hebben sociale relaties met elkaar. Dan moet je wel heel sterk in je schoenen staan, of een hele koude kikker zijn, wil je daar geen last van hebben als dan een van je naaste collega's of vrienden jouw zaak beoordeelt en je in het ongelijk stelt. Als je iemand niet persoonlijk kent, heb je meer professionele afstand en kun je beter een wrakingszaak beoordelen. Ook voor het vertrouwen van burgers is de externe behandeling niet verkeerd.

Voor sommige gemachtigden was het de eerste maal dat zij een wrakingsverzoek indienden.

5. Als al uitspraak is gedaan, is wraking niet meer mogelijk. Dat vloeit voort uit art. 512 Sv.

In een van de zaken die wij bijwoonden zei de betreffende advocaat dit ook ter zitting. Hij zei 'met lood in zijn schoenen' bij de wrakingskamer te zitten en hij zag de wrakingsprocedure als 'een zure appel waar hij doorheen moest bijten'. Hij was vooral bang dat zijn wrakingsverzoek zijn relatie met rechters onder spanning zou zetten. Na afloop zei hij:

De externe wrakingskamer is een goede stap. Het moet niet bij een pilot blijven. Eigenlijk zou een rondje moeten worden gemaakt, waarbij elk gerechtshof de wrakingszaken van een ander hof zou doen. De hoven moeten de zaken niet onderling uitwisselen, maar in een cirkel werken. Anders zijn de rechters nog steeds te veel met elkaar verweven.

De verwachtingen van gemachtigden over de externe wrakingsprocedure waren over het algemeen evenwichtig, maar een enkele keer ook hooggespannen. Hun ervaringen met de externe wrakingskamer, zo blijkt uit de ingevulde formulieren na de zitting, waren nagevoel allemaal positief.

Drie zaken met gemachtigden

In deze paragraaf beschrijven wij drie zaken die zo goed mogelijk de variatie van rechtzoekenden en zaken laten zien die wij in de twee jaar van het onderzoek zijn tegengekomen. Het betreft dus variatie binnen een groep van

rechtzoekenden en gemachtigden met een gemiddelde tot relatief lage mate van vertrouwen in de rechtspraak. Regelmatig betreft het zaken die juristen 'oneigenlijke wrakingsverzoeken' noemen, hoewel in een enkel geval ook zo'n zaak wordt toegewezen (zie 'Familiezaak 1' hierna).

Strafzaak, tussenbeslissing

De 'onderliggende' zaak is een strafzaak met drie (mede)verdachten. Het gerechtshof heeft in die zaak op enig moment besloten om de voorlopige hechtenis van een van die verdachten op te heffen. De raadsman van de verdachte namens wie het wrakingsverzoek is ingediend, meent dat de tussenbeslissing 'de schijn (kan) opwekken van vooringenomenheid'. Het hof heeft volgens de raadsman niet voldoende gemotiveerd waarom de ene verdachte wel en de andere niet op vrije voeten is gesteld. Dat wekt volgens de raadsman de indruk dat het hof alvast een voorschot op de uiteindelijke beslissing heeft genomen en de zaak dus al inhoudelijk heeft getoetst. De raadsman deed daarom het verzoek tot wraking.

De rechtzoekende geeft op het formulier een vijf voor zijn vertrouwen in het Nederlandse rechtssysteem. Hij heeft niet veel kennis van het rechtssysteem, maar is wel vaker met de rechter in aanraking geweest. Op vragen over zijn ervaringen met de rechter in het verleden, is hij neutraal tot positief, behalve bij de vraag of de rechter onpartijdig was en of het oordeel rechtvaardig was. Daarover is hij nega-

tief. Hij heeft een voorkeur voor de externe wrakingskamer. Zijn verwachtingen over de externe wrakingsprocedure zijn hooggespannen. Met name verwacht hij dat de rechters onpartijdig zullen zijn. Hij verwacht ook dat zijn wrakingsverzoek wordt toegewezen. Overigens was deze rechtzoekende niet op de wrakingszitting aanwezig. Wij hebben hem dus niet zelf kunnen spreken (de formulieren kregen we via zijn advocaat).

Zijn advocaat, die de formulieren voor en na de zitting ook heeft ingevuld, heeft ook een voorkeur voor de externe wrakingskamer. Zijn belangrijkste reden daarvoor is dat 'de schijn van onderonsjes' wordt vermeden, zonder dat hij overigens meent dat de professionaliteit van rechters tekort zou schieten. Rechters die elkaar kennen, dienen *niet* over elkaar te oordelen. Overigens heeft deze advocaat de sterke overtuiging dat de externe wrakingskamer bij zal dragen aan het vergroten van het vertrouwen van burgers in de rechtspraak. Op het formulier schrijft hij verder dat beslissingen van wrakingskamers soms 'onbegrijpelijk formeel' zijn en daardoor de schijn van vooringenomenheid niet altijd wegnemen. Hij is positief over de verwachte wrakingszitting, maar ook realistisch – zo blijkt na afloop – want hij kruist 'zeer mee oneens' aan bij de vraag of hij verwacht dat zijn verzoek zal worden toegewezen. Vlak na de zitting verwacht hij nog steeds niet dat zijn verzoek zal worden toegewezen, omdat de rechter nu eenmaal 'veel ruimte heeft om tussenbeslissingen te kunnen nemen zonder dat de uitspraken be-

hoeven te worden gemotiveerd'. Het wrakingsverzoek is inderdaad afgewezen.

Het oordeel van de advocaat over de zitting van de externe wrakingskamer is positief, op de afwezigheid van de gewraakte raadsheren na. Hij had graag gezien dat zij op de zitting een toelichting hadden gegeven op het uitgangspunt dat zij niet vooringenomen zijn.

Familiezaak 1. In de clinch met 'jeugdzorg' en andere instanties

De advocaat heeft met de onderliggende zaak over al dan niet uithuisplaatsing en al dan niet ontvoering van de kinderen van een echtpaar (door henzelf en/of door jeugdzorg) regelmatig de publiciteit gezocht.⁶ Hij is naar eigen zeggen emotioneel betrokken bij familiezaken en is van mening dat ingrijpen door de overheid in gezinssituaties het uiterste middel moet zijn. In de onderliggende familiezaak werden en worden vele procedures gevoerd, bij verschillende gerechten. De advocaat heeft in de onderzoeksperiode van de pilot externe wrakingskamer tweemaal een wrakingsverzoek ingediend. Zijn cliënten (het echtpaar) en ook de advocaat zelf zagen het nut niet in van het invullen van de gestandaardiseerde vragenformulieren die voor het onderhavige onderzoek zijn gebruikt. De advocaat was wel bereid om zijn visie op de rechtspraak en de wrakingsprocedure te geven. De advocaat is voorstander van de externe wrakingskamer. Hij heeft het gevoel dat de rechters dan wellicht meer afstand tot

6. De betreffende advocaat en zijn cliënten zijn akkoord met de tekst over hun zaak in dit rapport.

hun collega's hebben. Zijn verwachtingen waren echter niet hooggespannen.

Het eerste wrakingsverzoek dat in deze zaak is ingediend, kwam officieel voort uit de vrees voor partijdigheid van het hof, omdat het weigerde de behandeling van de zaak wegens verknochtheid met andere rechtsvragen aan een ander hof over te dragen. In werkelijkheid was het probleem van zijn cliënten veel breder en fundamenteeler. In de beleving van de rechtzoekenden was de rechtspraak actief betrokken bij beslissingen van jeugdzorg om hun kinderen bij hen weg te halen. In een van de brieven aan het behandelend gerecht schreef de advocaat 'dat er sprake is van een samenwerkingsverband tussen rechters, openbaar ministerie en Bureau Jeugdzorg op het gebied van jeugdzaken, die een onafhankelijke toetsing door de (kinder)rechter in de weg staan.'⁷

Wij hebben de advocaat in verband met deze eerste zaak kort telefonisch gesproken. Naar zijn opvatting maakt een kleine groep raadsheren in de familiekamer 'de dienst uit' en wordt iedere zaak, ook waarbij jeugdzorg maar zijdelings is betrokken, als een familiezaak beschouwd. Daardoor raken zaken verknoopt, waardoor familierechters naar zijn mening niet meer over zaken los van elkaar kunnen oordelen.

Het eerste wrakingsverzoek werd deels afgewezen, deels niet-ontvankelijk verklaard. Het tweede wrakingsverzoek speelde bijna een jaar later. Nog steeds was er sprake van wantrouwen van de ouders ten aanzien van jeugdzorg en de rechtspraak, inclusief de beschuldigingen van kinderonvoering over en weer (ouders beschuldigden jeugdzorg van kinderonvoering, en andersom). De rechtzoekenden namen niet aan het onderzoek deel. Wel hebben wij de wrakingszitting bijgewoond en met de advocaat gesproken.

De advocaat zei bevreesd te zijn voor repermissies als gevolg van een wrakingsverzoek. Hij voelde antipathie tegen hem en de manier waarop hij voor zijn cliënten opkomt. Het wrakingsverzoek motiveerde de advocaat met een feitelijke reconstructie van de betrokkenheid van de raadsheren wier wraking hij had verzocht bij alle rechtszaken in deze familiekwestie. De betrokken raadsheren spelen naar zijn zeggen al jaren 'een prominente rol' in kinderezaken en in teruggeleidingzaken.⁸ De teruggeleidingprocedure 'heeft zich nu geconcentreerd bij één rechtbank en gerechtshof in Den Haag, waardoor het aantal rechters dat de dienst uitmaakt nog beperkter is'.

Na de zitting zei de advocaat dat hij tevreden was met het experiment externe wrakingskamer en ook dat het onderzoek werd gedaan.

7. De advocaat meldde dat deze uitgesproken opvatting over een 'samenwerkingsverband' in een door jeugdzorg aangespannen tuchtzaak als 'onbehoorlijke beroepsuitoefening' werd beschouwd.
8. Teruggeleidingzaken zijn kinderonvoeringszaken waarin wordt geprocedeerd over het al dan niet (vrijwillig of gedwongen) teruggeleiden van het ontvoerde kind naar het land van herkomst. Zie uitgebreid over de huidige procedure die op de gerechten in Den Haag is geconcentreerd: Merel Jonker, Manja Abraham, Christina Jeppezen de Boer, Wibo van Rossum en Katharina Boele-Woelki, *Internationale kinderonvoering. De uitvoeringspraktijk van inkomende zaken in Nederland, Engeland & Wales, Zweden en Zwitserland*. WODC, 2015.

Hij had geen goede ervaringen met wrakingsverzoeken/kamers eerder in zijn carrière (ze stelden hem in het ongelijk) en was ervan overtuigd dat een externe wrakingskamer zoals hij die nu twee keer had meegemaakt, 'een verbetering zou opleveren ten opzichte van de huidige situatie'. Het wrakingsverzoek in deze tweede zaak werd toegewezen.

Familiezaak 2. Ex-echtelingen in de clinch

De zaak betreft een langlopende afwikkeling van de boedel na echtscheiding, specifiek de alimentatieverplichtingen in combinatie met de bewoning en mogelijke verkoop van het huis dat nog door een van de ex-partners wordt bewoond. Het conflict loopt al bijna twintig jaar en er hebben diverse rechtszaken bij verschillende rechtbanken en gerechtshoven gelopen. Uit de stukken die wij van de meewerkende advocaat mochten inzien, is af te leiden dat beide ex-partners elkaar onder andere beschuldigen de afwikkeling te traineren, terwijl hun advocaten kennelijk niet bij machte zijn of misschien ook niet de bereidheid hebben om de zaak te schikken. De aanleiding voor het wrakingsverzoek was voor de advocaat van de eiser een zitting die veel langer duurde dan gepland en waar de advocaat het gevoel kreeg dat er te weinig sprake was van hoor en wederhoor. De advocaat kreeg naar zijn idee te weinig ruimte en tijd om de gedaagde van repliek te dienen, terwijl daar naar zijn mening alle aanleiding toe was. De gedaagde deed naar zijn zeggen 'leugenachtige beweringen' die noodzakelijkerwijs

moesten worden weersproken. Kort gezegd: de advocaat had de indruk dat de raadsheren van het hof wel kritisch waren naar hem, maar niet naar de gedaagde en haar advocaat. Hij heeft dat verschillende keren en in de loop van de zitting met toenemende klem aangegeven, zo blijkt uit het proces-verbaal van de zitting. De voorzitter schorste diverse malen de behandeling zodat partijen met hun advocaten konden overleggen. Het is duidelijk dat de behandeling daardoor veel meer tijd in nam dan gepland. Er werd gesteggeld over de tijd die nog beschikbaar was en hoelang de advocaten nog het woord wilden voeren. Toen de behandeling van de zaak werd gesloten, waren partijen en hun gemachtigden zeer ontevreden (zo leiden wij uit het proces-verbaal van de zitting af). Een dag na de zitting diende de advocaat schriftelijk het wrakingsverzoek in. In de kern is de grond voor het verzoek dat de rechtzoekende op de zitting het idee heeft gekregen dat de raadsheren ten aanzien van hem vooringenomen waren, blijkend uit de ongelijke bejegening ter zitting.

Wij hebben de zitting van de wrakingskamer bijgewoond en konden voor de zitting met de rechtzoekende spreken. Hij vertelde dat de nasleep van de echtscheiding al meer dan tien gerechtelijke procedures heeft opgeleverd over een periode van twintig jaar. Hij is daardoor redelijk goed bekend met de rechtspraak. Telkens is hij niet tevreden met het verloop van de procedure en wordt hij in het ongelijk gesteld, terwijl hij meent het recht

aan zijn zijde te hebben. Hij is zijn vertrouwen in het Nederlandse rechtssysteem verloren (hij kruiste één aan op een schaal van één tot tien). Hij heeft weinig fiducia in deze wrakingsprocedure en verwacht niet dat het wrakingsverzoek zal worden toegewezen. Hij is voorstander van een externe wrakingskamer en is zeer uitgesproken over de nadelen van een interne behandeling van wrakingsverzoeken. Maar zelfs als wrakingen door een ander hof worden beoordeeld, meent hij, dan bestaat nog de kans dat rechters elkaar de hand boven het hoofd zullen houden. De kans op onpartijdigheid is echter desondanks groter in de externe wrakingskamer. Vlak voor aanvang van de zitting verscheen de advocaat. Deze vertelde de rechtzoekende tijdens al zijn procedures te hebben bijgestaan. De gedaagde was eveneens verschenen, met haar advocaat. Tevens waren twee van de drie raadsheren tegen wie het wrakingsverzoek zich richtte, gekomen om de zitting bij te wonen. De derde was afwezig vanwege vakantie.

De voorzittende raadshere van de wrakingskamer startte de zitting met een uitleg van de procedure. Ook aan de belanghebbende (de gedaagde met haar advocaat) werd haar positie uitvoerig uitgelegd, waarbij de voorzitter vooral inging op de beperkte bevoegdheden die zij als gedaagde partij op de wrakingszitting had. Vervolgens werd de advocaat die het wrakingsverzoek had ingediend, verzocht om kort en bondig de wrakingsgronden toe te lichten, zonder onnodig uit te wijden

over de inhoud van de onderliggende zaak en zonder uitvoerig de schriftelijke stukken nog eens over te doen. De advocaat startte echter met het indienen van een nieuwe wrakingsgrond die specifiek de derde, afwezige raadshere betrof. De voorzitter hield dat af en stelde voor om later, na het toelichten van de gronden, over het toelaten daarvan te beslissen. De advocaat gaf argumenten om de grond wel meteen aan te voeren en onderbrak de voorzitter enkele malen tijdens de discussie, maar uiteindelijk kapte de voorzitter de discussie af en besloot zoals hij had voorgesteld. Onze indruk was dat de sfeer op de zitting hierna gespannen was. Vervolgens lichtte de advocaat met vuur en een zekere felheid de wrakingsgronden toe, wat betrekkelijk veel tijd nam. Op de zitting kwam als belangrijkste grond (want herhaaldelijk aangevoerd) voor wraking naar voren dat het hof bepaalde stukken niet wilde meenemen in de beoordeling, waarmee de schijn van partijdigheid was gewekt.

Na een korte schorsing besloot de wrakingskamer dat de advocaat de gelegenheid zou krijgen de nieuwe, toegevoegde wrakingsgrond toe te lichten, maar dat over de toelaatbaarheid daarvan later zal worden beslist. Deze grond betrof mogelijke persoonlijke en familiale betrekkingen tussen een van de raadsheren en de advocaat van de gedaagde. De raadshere zou zich daarom moeten verschonen. De betreffende raadshere kon vanwege zijn afwezigheid op de zitting uiteraard niet op deze grond reageren. De wel aanwe-

zige raadsheren konden dat ook niet en overigens, na daartoe door de voorzitter te zijn uitgenodigd, zeiden zij geen behoefte te hebben om mondeling te reageren gelet op de uitgebreide stukken die de wrakingskamer reeds ter beschikking stonden. Aan het einde van de zitting kreeg de rechtzoekende het woord. Hij had op drie A4'tjes staan wat hij wilde zeggen en hij las dat voor. Hij werd enkele keren door de voorzitter onderbroken omdat hij te veel inging op de inhoud van de onderliggende civiele zaak.

Na de zitting spraken wij na met de advocaat en de rechtzoekende. Beiden zeiden dat zij gespannen waren door de soms stoeve behandeling van het verzoek. Ze konden daarvoor niet goed inschatten of hun argumenten goed waren overgekomen. Het was duidelijk dat de zaak de advocaat zeer aan het hart ging en dat hij betrokken was bij zijn cliënt.

Het wrakingsverzoek is deels niet ontvankelijk verklaard en deels afgewezen.

Conclusies van dit hoofdstuk

Wij reflecteren eerst op het hierboven beschreven materiaal. Vervolgens beantwoorden wij de vraag of de rechtzoekenden en advocaten die wij hebben gesproken van oordeel zijn dat de externe wrakingsprocedure een verbetering is ten opzichte van een interne procedure.

Zoals wij al verschillende keren hebben benadrukt, zijn betrekkelijk veel rechtzoekenden die aan het onderzoek hebben meegewerkt, negatief over de rechtspraak. Eerder onderzoek naar de wrakingsprocedure op de rechtbanken leverde veel positievere oordelen op. Wij vermoeden dat in ons onderzoek naar de wrakingsprocedure bij de gerechtshoven een selectiemechanisme werkzaam is geweest. Ten eerste zou het zo kunnen zijn dat ontevreden en volhardende rechtzoekenden vaker in hoger beroep gaan. Ten tweede zou daarbij opgeteld kunnen worden dat ontevreden en wantrouwende rechtzoekenden waarschijnlijk eerder geneigd zijn om een wrakingsverzoek in te dienen. Ten derde zijn ontevreden en wantrouwende rechtzoekenden misschien eerder geneigd om aan onderzoek als dit mee te werken. Zij willen hun verhaal kwijt en bekendmaken. Bovenstaand selectiemechanisme betekent dat rechtzoekenden met een relatief laag vertrouwen in de rechterlijke macht waarschijnlijk oververtegenwoordigd zijn in de wrakingsprocedure bij de gerechtshoven en in dit onderzoek. Naar onze inschatting staat ruim de helft van de rechtzoekenden in de wrakingsprocedure bij de gerechtshoven wantrouwend tegenover de rechterlijke macht. In het geval rechtzoekenden door advocaten worden bijgestaan in de wrakingsprocedure, is het een ander verhaal. Weliswaar zijn ook zij vaak kritisch op de rechterlijke macht, maar zij staan over het algemeen niet wantrouwend in de wrakingsprocedure. Een punt dat ons is opgevallen bij verschillende rechtzoekenden (en enkele advocaten)

die aan het onderzoek hebben meegewerkt, is dat hun gedrag ter zitting spanning oproept. De communicatie loopt soms stroef en zittingen hebben de neiging uit te lopen omdat rechtzoekenden veel van de soms lange historie van gevoeligheden in hun zaak aan de orde willen stellen. De spanning ontstaat doordat de leden van de wrakingskamer moeten balanceren tussen het formele karakter van de procedure en de tijd die daarvoor is uitgetrokken en het geven van ruimte aan rechtzoekenden om hun argumenten naar voren te brengen en hun frustratie te uiten.

In het licht van de onderzoeksvraag of de externe wrakingskamer naar het oordeel van de direct betrokken rechtzoekenden en advocaten een verbetering is ten opzichte van de reguliere procedure op de gerechtshoven komen wij tot de volgende conclusies. Reflecterend op ons materiaal zien wij drie categorieën. We tekenen meteen aan dat het – gezien de beperkte hoeveelheid materiaal dat wij hebben verzameld – gaat om een eerste categorisering die nader met empirisch onderzoek moet worden onderbouwd. De eerste categorie bevat de rechtzoekenden zonder advocaat. Zij hebben in het algemeen weinig vertrouwen in de rechterlijke macht of staan daar zelfs wantrouwend tegenover. Zij hebben doorgaans geen voorkeur voor externe afhandeling van wrakingsverzoeken. Zij vinden een verandering van het systeem geen verbetering omdat zij menen dat het slechte functioneren van de rechterlijke macht en de wrakingsprocedure ‘aan de mensen’ ligt

en niet aan ‘het systeem’. Voor hen maakt interne of externe behandeling nauwelijks verschil omdat zij de personen wantrouwen die de functies in het systeem vervullen. Ongeveer de helft van alle wrakingsprocedures bij de gerechtshoven wordt gevoerd door rechtzoekenden zonder advocaat.

De tweede categorie betreft de rechtzoekenden die worden bijgestaan door een advocaat wier vertrouwen in de rechtspraak weliswaar betrekkelijk laag is, maar die desondanks menen dat de externe wrakingskamer een verbetering is. Hun verwachting is dat ‘een beter systeem’ leidt tot ‘ander gedrag en betere beslissingen van rechters’. Een externe wrakingskamer ‘is echt onpartijdig, anders dan de interne kamer’. Hun verwachting is in feite dat de externe wrakingskamer een wrakingsverzoek sneller zal toewijzen omdat de beoordelende rechters en raadsheren een grotere afstand hebben ten opzichte van de rechter tegen wie het wrakingsverzoek is ingediend. Het is nog maar de vraag of die verwachting kan worden waargemaakt omdat de criteria voor toewijzing van wrakingsverzoeken immers niet wijzigen. Voor hen zou met andere woorden het ‘dodemuseffect’ kunnen optreden: hoop putten uit een nieuwe procedure, terwijl de uitkomsten daarvan in lijn zijn met de oude procedure.

Ten slotte is er een derde categorie rechtzoekenden en advocaten die wij in de onderzoeksperiode bij de gerechtshoven het minst zijn tegengekomen, namelijk de rechtzoe-

kende die een gemiddeld vertrouwen heeft in de rechtspraak en vooral vertrouwt op het oordeel van zijn advocaat, die in het algemeen genuanceerde standpunten inneemt. Ook zij zien, net als de tweede categorie, de externe wrakingsprocedure als een verbetering van het systeem. Zij zien die verbetering vooral als principieel en passend in een modern rechtssysteem, zonder dat zij heel hoge verwachtingen hebben dat de uitkomsten van de procedures radicaal anders zullen uitvallen. Hun opvatting en houding komen

waarschijnlijk het dichtst in de buurt van dat van burgers in het algemeen en het zijn ook de rechtzoekenden en advocaten die wij in ons eerdere onderzoek bij de rechtbanken zijn tegengekomen (Van Rossum, Tigchelaar en Ippel 2012, hoofdstuk 3 en 4). Deze burgers en advocaten hebben doorgaans vertrouwen in de rechtspraak, maar zien een externe behandeling van wrakingsverzoeken (door professionals of door rechters) desondanks als een verbetering van het systeem.

Het oordeel van raadsheren en advocaten-generaal

Inleiding

In tegenstelling tot rechtzoekenden en advocaten was de bereidheid tot medewerking bij de meeste raadsheren groot, zowel bij de gewraakte raadsheren als bij de leden van de wrakingskamer. Op alle gerechtshoven die aan het onderzoek meededen, waren de meeste raadsheren bereid om telkens de vragenlijsten in te vullen. Wij benadrukken 'telkens', omdat de leden van de wrakingskamer met enige regelmaat zittingen doen en dus telkens over elke concrete zaak die zij hadden behandeld een formulier moesten invullen. Bij aanvang van het onderzoek hielden we rekening met de mogelijkheid dat raadsheren in de loop van de pilot van mening konden veranderen en op deze manier zouden we dat op het spoor kunnen komen. Raadsheren die aanvankelijk sceptisch waren, zouden door hun ervaringen met wrakingszaken bijvoorbeeld de voordelen van externe behandeling kunnen gaan inzien, of althans genuanceerder daarover kunnen gaan denken. Andersom, dat wil zeggen aanvankelijk voorstander en door ervaring sceptischer, was natuurlijk ook een mogelijkheid.

De vraag die in dit hoofdstuk wordt behandeld is of de externe wrakingskamer naar het oordeel van direct betrokken raadsheren en advocaten-generaal een verbetering is ten opzichte van de reguliere procedure. Wij vroegen hen op het vragenformulier naar hun voorkeur (interne of externe behandeling, dan wel 'maakt niet uit'), naar de argumenten voor hun voorkeur en welke argumenten voor hen het belangrijkste waren. Ook vroegen wij hen of, en zo ja waarom, de externe wrakingskamer – gezien hun ervaring(en) tot dan toe – naar hun idee beter functioneert, dat wil zeggen een onafhankelijker en onpartijdiger oordeel kan vellen dan een interne wrakingskamer. Aan de raadsheren wier wraking was verzocht, stelden we bovendien de vraag of zij op de zitting aanwezig waren geweest en of bij hun beslissing om al dan niet aanwezig te zijn een rol had gespeeld dat het verzoek zou worden behandeld door een externe (in plaats van een interne) wrakingskamer. We vroegen hen ook naar andere overwegingen om al dan niet op de wrakingszitting aanwezig te zijn.

Wij hebben tegen het einde van de pilot bij tien raadsheren een telefonisch interview

afgenomen. Het was een gemengde groep, in die zin dat zowel leden van de wrakingskamer zijn geïnterviewd als raadsheren tegen wie een wrakingsverzoek is ingediend, van zowel hof Den Haag als Amsterdam. Ten slotte hebben wij in het voorjaar van 2016 een gezamenlijke vergadering van de leden van de wrakingskamers van de hoven in de pilot bijgewoond. Wij observeerden daar de discussie over de voors en tegens van de externe wrakingskamer om te zien of wij in ons onderzoek argumenten hadden gemist.

De opbouw van dit hoofdstuk is als volgt. We behandelen de kernvragen voor alle raadsheren gezamenlijk en kijken daarbij tegelijk naar verschillen tussen de gerechtshoven en tussen leden van de wrakingskamer en raadsheren tegen wie een wrakingsverzoek is ingediend. Daarna gaan we in op de vraag of gewraakte raadsheren de wrakingszitting bijwonen en wat daarvoor hun redenen zijn. Waar relevant betreft de beschrijving een mix van de gegevens van de vragenlijsten en de informatie uit interviews met raadsheren.

Het oordeel van raadsheren en advocaten-generaal over de externe wrakingskamer

In deze paragraaf bespreken wij de in de ervaringspraktijk gevormde overtuiging van raadsheren en advocaten-generaal. Wat is hun persoonlijke oordeel en welke overwegingen zijn daarbij voor hen belangrijk? Verschillende raadsheren hadden al langer ervaring met wrakingen, doordat zij bijvoorbeeld al voor de

pilot als raadsheer wrakingsverzoeken hebben behandeld of zelf een wrakingsverzoek hebben meegemaakt. Hun ervaringen zijn uiteraard relevant om de ervaren verschillen tussen interne en externe behandeling te analyseren.

De eerste vraag die we bespreken betreft die naar de voorkeur voor een interne of externe wrakingskamer. De vraag op het vragenformulier luidde: 'Als u zou mogen kiezen, wat zou dan *gezien uw recente ervaring* uw voorkeur hebben, behandeling van het wrakingsverzoek door een interne of door een externe wrakingskamer?' Deze vraag stelden we telkens na de behandeling van het wrakingsverzoek ter zitting zowel aan de gewraakte raadsheer in die zaak als aan de leden van de wrakingskamer die het verzoek behandeld hadden. Tabel 3 geeft het volledige overzicht van alle raadsheren, een uitsplitsing per gerechtshof en de verhoudingen van keuzes bij de betreffende hoven. Wij wijzen erop dat betrekkelijk veel raadsheren meerdere formulieren hebben ingevuld. In tabel 3 (en elke volgende tabel) is elke raadsheer voor één keer geteld, behalve als hij of zij in de loop van het onderzoek van mening is veranderd. Er zijn bijvoorbeeld raadsheren die vier formulieren op dezelfde manier hebben ingevuld. Wij hebben ervoor gekozen om dat als één mening/raadsheer te tellen. Er zijn ook raadsheren met vier formulieren, waarvan drie op dezelfde manier en één afwijkend is ingevuld. Wij kozen ervoor om dat als twee meningen/raadsheren te tellen. Wij lichten deze gevallen later toe.

Tabel 3. Voorkeuren van alle bevroegde raadsheren en advocaten-generaal voor interne of externe behandeling van wrakingsverzoeken

Gerechtshof en aantal (N)	Interne wrakingskamer	Externe wrakingskamer	Maakt mij niet uit	Verhouding ¹
Amsterdam (43) ²	5	21	17	12:49:40
Den Haag (43)	12	11	20	28:26:47
Totaal pilot (86)	17	32	37	20:37:43
Den Bosch (25)	4	2	19	16:8:76
Leeuwarden (10)	4	1	5	40:10:50
Totaal DBL (35)	8	3	24	23:9:69
Totaal (121)	25	35	61	21:29:50
Advocaten-generaal (9)	2	3	4	22:33:44
Totaal interne betrokkenen (130)	27	38	65	21:29:50

Bovenstaande tabel laat enkele interessante observaties toe. We moeten echter in het achterhoofd houden dat het gaat om betrekkelijk kleine aantallen, uitgezonderd het totaal (de onderste rij van 130 oordelen). Het vermelden van verhoudingen heeft hier alleen de functie om de verschillen tussen de hoven grofweg overzichtelijk te krijgen. In de eerste twee rijen, waar de hoven Amsterdam en Den Haag zijn vermeld, zien we dat het deel van de raadsheren dat een voorkeur heeft voor de externe wrakingskamer, in Amsterdam groter

is dan in Den Haag (in Amsterdam de helft, in Den Haag een kwart). In Den Haag is een groter deel (in vergelijking met Amsterdam) voor interne behandeling van wrakingsverzoeken. Vergelijken we de beide hoven in de pilot met de hoven Den Bosch en Leeuwarden, dan is duidelijk dat een aanzienlijk groter deel van de raadsheren in de pilot voor externe behandeling is (ruim een derde *versus* een tiende) en een minder groot deel een neutraal oordeel heeft (bijna de helft *versus* ruim twee derde). Vergelijken we de oordelen van de

1. Het gaat om de verhouding tussen de scores voor 'intern', 'extern' en 'maakt mij niet uit'. Die verhouding hebben we berekend door de aantallen te extrapoleren naar het totaal van 100. Als voorbeeld in deze tabel: Amsterdam heeft een totaal van 43 raadsheren die een voorkeur hebben uitgesproken, waarbij de keuze voor intern 5/43 deel is, wat afgerond neerkomt op 12/100, 21/43 op 49/100 en 17/43 op 40/100. In de kolom 'Verhouding' vermelden wij dan 12:49:40. Wij hebben ook in de volgende tabellen telkens op dezelfde manier de verhouding aangegeven.
2. Bij deze telling zijn de raadsheren die in Amsterdam werken en die daar gewraakt zijn en wier zaak dus behandeld werd in Den Haag, onder 'Amsterdam' meegenomen. Voor Den Haag geldt het omgekeerde.

raadsheren in de pilot met het totaal, dan constateren we dat van de raadsheren die aan de pilot hebben meegedaan een groter deel voor externe behandeling is en een kleiner deel kiest voor 'maakt mij niet uit' (terwijl het deel dat voor interne behandeling kiest, nagenoeg gelijk is). Van alle 38 direct betrokken professionals die een voorkeur hebben voor de externe wrakingskamer, zijn 32 raadsheren werkzaam bij de hoven in de pilot.

Het geheel overziend trekken wij drie conclusies:

1. Van alle betrokken 'interne professionals' is ongeveer een vijfde voor interne behandeling, bijna een derde voor extern, en de helft maakt het niet uit.
2. De raadsheren van beide gerechtshoven in de pilot hebben een sterkere voorkeur voor externe behandeling in vergelijking met de andere gerechtshoven.
3. De raadsheren van het gerechtshof Amsterdam hebben gemiddeld genomen de sterkste voorkeur voor een externe wrakingskamer.

In ons materiaal is geen verklaring te vinden voor deze verschillende uitkomsten tussen de gerechtshoven. De raadsheren bij het hof Amsterdam ervaren de externe wrakingsprocedure het sterkst als een verbetering, maar waarom? Zij oordelen in ieder geval niet anders dan raadsheren op andere hoven over het vermogen van hun collega's om een onpartijdig oordeel te kunnen vellen in wrakingszaken (zie hieronder). De sterkere voorkeur

van de pilothoven voor een externe wrakingskamer zou een reflectie kunnen zijn van hun sterkere wil om dit experiment te starten. Het zou ook kunnen zijn dat de pilot op deze hoven meer aandacht heeft gekregen, waardoor men er positiever over is gaan denken. Dit zijn echter speculaties.

Verschillen tussen raadsheren

Wij willen nu bezien of er behalve verschillen tussen gerechtshoven ook verschillen tussen de raadsheren bestaan. Op basis van de professionele attitude van raadsheren en het beginsel dat rechters worden geacht onpartijdig te zijn, verwachten we geen verschillen tussen raadsheren die wegens een wrakingsverzoek op de zitting moeten verschijnen en de raadsheren die zo'n verzoek beoordelen. Aan de andere kant is het voorstelbaar dat een raadsheer tegen wie een wrakingsverzoek is ingediend, een voorkeur heeft voor externe behandeling, bijvoorbeeld omdat hij de leden van de wrakingskamer dan niet als directe collega's ontmoet. Het kan ook andersom zijn, dat gewraakte raadsheren liever beoordeeld worden door collega's dichterbij die hen kennen en bijvoorbeeld hun gedrag en communicatie ter zitting kunnen inschatten. Hieronder analyseren we eerst de verschillen tussen de raadsheren tegen wie een wrakingsverzoek is ingediend. Vervolgens kijken we naar de leden van de wrakingskamer.

Raadsheren tegen wie een wrakingsverzoek is ingediend

In het onderzoek hebben wij 69 oordelen geteld van raadsheren tegen wie een wrakingsverzoek is ingediend (zie Bijlage 1. Extra tabellen, extra tabel A). Vijftien keer betreft het een voorkeur voor de interne kamer, veertien keer voor de externe kamer en 40 maakt het niet uit. Tien van de veertien voorkeuren voor de externe kamer zijn uitgesproken door raadsheren die werkzaam zijn bij het hof in Amsterdam, de andere vier door raadsheren bij het hof in Den Haag. Bij de gerechtshoven in Den Bosch en Leeuwarden is geen enkele voorstander voor de externe wrakingskamer te vinden. Bijna 60% van de raadsheren tegen wie een wrakingsverzoek is ingediend, staat neutraal tegenover de externe wrakingskamer.

We hebben apart gekeken naar de raadsheren tegen wie in de onderzoeksperiode meer dan één keer een wrakingsverzoek is ingediend, omdat het zou kunnen dat hun oordeel is veranderd. In Amsterdam waren vier raadsheren tegen wie meerdere keren een wrakingsverzoek is ingediend. Hun oordeel is gedurende de onderzoeksperiode niet gewijzigd. In Den Haag waren vijf raadsheren tegen wie meerdere keren een wrakingsverzoek is ingediend. Twee van hen zijn in de loop van het onderzoek van oordeel veranderd: beiden veranderden van 'maakt niet uit' naar 'intern'. Uit een vergelijking van de vragenformulieren die deze raadsheren invulden, is af te leiden dat hun oordeel dat de interne procedure

sneller is en minder rompslomp met zich meebrengt een belangrijke rol speelde. Een van deze twee raadsheren was in zijn eerste zaak optimistisch: hij verwachtte dat burgers door de externe wrakingsprocedure meer vertrouwen in de rechtspraak zouden krijgen. In zijn tweede zaak is hij daarvan minder overtuigd. De andere raadsheer meent dat door zijn afwezigheid op de zitting ('kost te veel tijd') onvoldoende is gewaarborgd dat zijn reactie bij de beoordeling 'voldoende wordt meegewogen' en veranderde om die reden naar een voorkeur voor interne behandeling.

Leden van de wrakingskamer

In het onderzoek hebben wij 59 oordelen geteld van raadsheren die lid waren van de wrakingskamer (zie Bijlage 1. Extra tabellen, extra tabel B). Elf keer betreft het een voorkeur voor de interne kamer, 26 keer voor de externe kamer en 22 maakt het niet uit. Vijftien van de 26 voorkeuren voor de externe kamer zijn uitgesproken door raadsheren die werkzaam zijn bij het hof in Amsterdam, acht door raadsheren bij het hof in Den Haag en drie door raadsheren bij het gerechtshof in Den Bosch en de locatie Leeuwarden. Iets meer dan een derde van alle leden van de wrakingskamer die aan het onderzoek hebben meegewerkt, staat neutraal tegenover de externe wrakingskamer. Bij leden van de wrakingskamer is dus een grotere steun te vinden voor externe behandeling dan bij raadsheren tegen wie een wrakingsverzoek is ingediend.

Zijn raadsheren die lid zijn van de wrakingskamer gedurende de onderzoeksperiode van oordeel veranderd? Van de dertien Amsterdamse raadsheren die meer dan één zitting hebben gedaan, zijn er twee veranderd van een voorkeur voor externe kamer naar neutraal, met als aangevoerde reden tijd en efficiency. Een raadsheer veranderde van neutraal naar een voorkeur voor de externe kamer, met als aangevoerde reden het belang van grotere afstand tussen beoordelaar en beoordeelde.

Van de leden van de wrakingskamer bij het gerechtshof Den Haag zijn er drie met verschillende oordelen tijdens de onderzoeksperiode. Een raadsheer raakte vanwege verschillende ervaringen met wantrouwende rechtzoekenden ervan overtuigd dat een interne behandeling net zo goed was. Twee andere raadsheren wisselden afhankelijk van de specifieke zaak tussen 'maakt mij niet uit' en 'extern'. Een van hen formuleerde ondanks dat hij specifiek voor elke zaak zijn voorkeur bepaalde, ook een langzaam gevestigde overtuiging: 'Ik heb langzamerhand toch de indruk dat een externe kamer kritischer en met meer afstand de zaak beoordeelt.'

Van de zes raadsheren uit Den Bosch die meerdere wrakingsverzoeken hebben behandeld, is er een die driemaal de voorkeur gaf aan een externe wrakingskamer en tweemaal 'maakt mij niet uit'. In zijn motivaties gaat het telkens om 'enerzijds-anderzijds': externe rechters hebben meer afstand en voor de raadsheer tegen wie een verzoek wordt toe-

gevoerd, is het prettiger als 'buitenstaanders' dat doen, anderzijds 'weten collega's weer beter of de gewraakte rechter communicatief onhandig is of bits overkomt'.

Uit de argumenten van de raadsheren die verschillende oordelen over interne of externe behandeling van wrakingsverzoeken hebben gegeven, leiden wij af dat een voorkeur op inhoudelijke gronden tot stand kan komen (gegroeide overtuiging bijvoorbeeld, of ervaren inefficiëntie), maar dat net zo vaak een specifieke ervaring in een concrete zaak een rol kan spelen (een zitting die als onproductief werd ervaren, bijvoorbeeld).

Gepercipieerde voor- en nadelen van een externe wrakingskamer in vergelijking met een interne behandeling van wrakingsverzoeken

In deze paragraaf behandelen we de door raadsheren gepercipieerde voor- en nadelen van de interne en externe wrakingskamer. Wij hebben dat gedaan door aan alle raadsheren die bij de wrakingsverzoeken in het onderzoek waren betrokken, stellingen voor te leggen, waarop zij op een schaal van één (zeer mee oneens) tot vijf (zeer mee eens) konden antwoorden. De vraag op het vragenformulier luidde: 'Zowel de behandeling door een interne als door een externe wrakingskamer, heeft voor- en nadelen. Wilt u aangeven in hoeverre u het gezien uw recente ervaring met de volgende stellingen eens bent?' De resultaten zijn opgenomen in tabel 4.

Tabel 4. Overzicht van de gepercipieerde voor- en nadelen van een externe wrakingskamer in vergelijking met een interne behandeling van wrakingsverzoeken van alle 114 raadsheren³

		Ze er mee oneens	2	Neu- traal	3	Ze er mee eens	4	5
Stellingen m.b.t. tijd, kosten en efficiency								
1	De interne procedure is sneller	2	4	27	42	35		
2	Externe behandeling kost meer tijd, waaronder reistijd voor de gewraakte rechter	0	2	19	45	47		
3	Interne behandeling is goedkoper voor de rechtspraak	1	4	56	23	22		
4	Externe behandeling is veel organisatorische rompslomp in verhouding tot de opbrengst	7	22	43	26	16		
Stellingen m.b.t. professionaliteit								
5	De externe procedure heeft rechters die onpartijdiger zijn	38	33	24	12	4		
6	Collega-rechters in de interne procedure houden elkaar de hand boven het hoofd	70	31	9	1	0		
7	Collega-rechters in de interne procedure zijn professioneel genoeg om streng voor elkaar te zijn	1	1	18	51	42		
8	Collega-rechters in de interne procedure kunnen het wrakingsverzoek niet goed beoordelen omdat ze te weinig afstand tot elkaar hebben	51	46	9	7	1		
9	De externe procedure zal het vertrouwen van burgers in de rechtspraak vergroten	3	10	26	59	16		
10	Anders, namelijk ... ⁴							

3. Wij hebben de advocaten-generaal buiten dit overzicht gehouden vanwege de lage aantallen. Overigens vertoonden hun scores grote overeenkomsten met die van de raadsheren.

4. Enkele antwoorden die onder 10 zijn ingevuld, behandelen wij hieronder apart.

We hebben in tabel 4 de stellingen die met de tijd, kosten en efficiency van de procedure te maken hebben bij elkaar geplaatst (stelling 1-4), evenals de stellingen die met de professionaliteit van de raadsheren te maken hebben (stelling 5-8). Stelling 9 gaat over het vergroten van het vertrouwen van burgers in de rechtspraak. Wij hebben met **vet** aangegeven waar de hoogste cijfers te vinden zijn. Op die manier is makkelijk te zien waar het zwaartepunt ligt.

De cijfers tellen horizontaal niet telkens tot hetzelfde totaal op, omdat niet elke raadsheer bij elke stelling een antwoord heeft gegeven. Van de raadsheren die meerdere wrakingsverzoeken hebben behandeld of tegen zich ingediend hebben gekregen, hebben wij alleen het laatste formulier meegenomen. Dat geeft naar ons idee het meest afgewogen oordeel.

Uit tabel 4 leiden wij het volgende af. De perceptie van de direct betrokken raadsheren is dat de interne procedure sneller is dan de externe (stelling 1) en dat de externe behandeling meer tijd kost, waaronder reistijd (stelling 2). Dat laatste wordt kennelijk sterk gevoeld, gezien de 47 'zeer mee eens' naast de 45 'mee eens'. Op stelling 3, die betrekking heeft op de kosten voor de rechtspraak, antwoordt weliswaar de meerderheid met 'neutraal', maar gezien de hoge aantallen bij (zeer) mee eens is de dominante inschatting van raadsheren dat de interne behandeling van wrakingsverzoeken goedkoper is. Stelling 4

heeft betrekking op een kosten-bateninschatting tussen 'de organisatorische rompslomp' en 'de opbrengst'. De meeste raadsheren blijken betrekkelijk neutraal, met iets meer negatieve dan positieve oordelen.

Bij de stellingen 5-8 zien wij een tweedeling tussen de drie stellingen 6, 7 en 8 die een duidelijke richting aangeven en stelling 5 waar de meningen meer verdeeld zijn. Naar inschatting van de betrokken raadsheren houden rechters elkaar niet de hand boven het hoofd (stelling 6), zijn ze professioneel genoeg om streng voor elkaar te zijn (stelling 7) en is het niet zo dat weinig afstand tussen beoordeelaar en beoordeelde naar het oordeel van raadsheren leidt tot een ander oordeel (stelling 8). De iets grotere verdeeldheid op de stelling dat de externe procedure rechters kent die onpartijdiger zijn (stelling 5), wordt vooral veroorzaakt doordat zestien rechters het daarmee 'eens' dan wel 'zeer eens' zijn.

Uit de scores op stelling 9 blijkt dat de meeste raadsheren (75 van de 114) menen dat de externe procedure het vertrouwen van burgers in de rechtspraak zal vergroten. Toch is ook een substantieel aantal daar neutraal over (26 raadsheren) en zijn dertien raadsheren daar niet van overtuigd.

We hebben de respondenten direct na deze stellingen gevraagd om aan te geven welke daarvan voor hen persoonlijk de belangrijkste waren. Ze konden meerdere stellingen aange-

ven. Uit de antwoorden is af te leiden dat stelling 9 over het vergroten van het vertrouwen bij burgers, bij de raadsheren van alle hoven het belangrijkste wordt gevonden. Als een externe wrakingskamer niet zou bijdragen aan het vertrouwen van burgers in de rechtspraak, zo bleek uit toelichtingen en interviews, dan weegt dat zwaar. Enkelens zeggen dat het voor hen 'doorslaggevend' is.

Snelheid, tijd, reistijd en rompslomp tellen ook zwaar, maar dan als bezwaar tegen externe behandeling. Van de stellingen over professionaliteit van rechters, telt stelling 5 over de sterkere garantie van onpartijdigheid in de externe procedure, het zwaarste mee. Verbinden we deze 'relatieve belangrijkheid' met het overzicht van de stellingen, dan is onze conclusie dat de direct betrokken raadsheren een externe procedure vooral belangrijk vinden vanwege een vermoed effect op het vertrouwen van burgers, maar niet omdat zij zelf niet aan de professionele standaard van onpartijdigheid zouden voldoen. Het zijn vooral praktische bezwaren (tijd, reistijd, 'gedoe') die naar hun idee tegen de externe wrakingskamer pleiten.

We zien het bovenstaande bevestigd in de antwoorden op een volgende vraag op het vragenformulier: 'of de externe wrakingskamer beter functioneert, dat wil zeggen een onafhankelijker en onpartijdiger oordeel kan vellen dan een interne wrakingskamer?' Daarop kwam overwegend het antwoord 'nee', maar vaak met een toevoeging als 'het is vooral goed

naar buiten toe' en 'het voorkomt de schijn van belangenverstremming'. Enkele keren wordt 'ja' als antwoord gegeven, onder andere met als toelichting 'het is dan makkelijker om met meer afstand op te treden' en 'het leidt niet per definitie tot betere beslissingen, maar is gemakkelijker voor iedereen'. Bij stelling 10, waar raadsheren een eigen argument konden geven, werden als nieuwe argumenten nog aangegeven dat het 'prettiger' is om zich te moeten verantwoorden voor raadsheren uit een ander college en dat 'collegiale verhoudingen minder worden belast bij behandeling door een externe kamer'.

In de telefonische interviews met raadsheren na zittingen en in de extra afgenomen interviews in de winter van 2015-2016, kwamen bovengenoemde argumenten ten voordele van een externe wrakingskamer ook naar voren. We spraken echter ook enkele uitgesproken tegenstanders. Net als sommige rechtzoekenden menen zij dat de externe wrakingskamer een verkeerd signaal afgeeft, namelijk dat rechters mogelijk inderdaad niet onpartijdig over collega's kunnen oordelen. Een raadsheer zei dat hij er geen enkele moeite mee heeft om een wrakingsverzoek tegen een collega twee kamers verderop op de gang toe te wijzen, als hij de overtuiging heeft dat dit het juiste oordeel is. 'Dat is ons vak. Dat zijn wij gewend. Wij oordelen ook in hoger beroep over het werk van collega's bij de rechtbanken.' Hij is van mening dat die eigenschap van rechters veel meer in de publieke opinie uitgedragen zou moeten worden, zodat burgers daar weet van krijgen.

Overzien wij de tabellen 3 en 4 en de extra tabellen A en B in Bijlage 1, dan interpreteren wij de uitkomsten als volgt: de raadsheren zijn van mening dat vóór interne afhandeling pleit dat het sneller is en dat de raadsheer tegen wie het wrakingsverzoek is ingediend geen reistijd kwijt is. Naar het idee van raadsheren zijn zij professioneel genoeg voor een neutraal oordeel over hun directe collega's op hetzelfde gerechtshof. Louter om die redenen is een externe procedure volgens hen niet nodig (hoewel een klein deel daar anders over denkt). Vóór externe behandeling pleit volgens de raadsheren vooral de overtuiging dat het burgers meer vertrouwen zal schenken. Externe behandeling heeft volgens hen als bijkomend voordeel dat het naar het oordeel van enkelen prettiger en beter voor de collegiale verhoudingen is.

Verschillen tussen de gerechtshoven en tussen raadsheren: tijd, kosten en efficiency, en professionaliteit

Tijd, kosten en efficiency

Omdat er verschil tussen de gerechtshoven is in de mate van steun voor een externe wrakingskamer, is het interessant om na te gaan welke argumenten op de verschillende hoven belangrijk worden gevonden. Uit onze vergelijking van de antwoorden op de stellingen 1-4 (tijd, kosten en efficiency) van de raadsheren bij de gerechtshoven Amsterdam, Den Haag en Den Bosch en Leeuwarden, blijken

echter geen grote verschillen (zie Bijlage 1. Extra tabellen, extra Tabel C).

Als we de antwoorden van raadsheren tegen wie een wrakingsverzoek is ingediend vergelijken met die van de leden van de wrakingskamer, dan blijkt dat gewraakte raadsheren sterker het idee hebben dat de interne procedure sneller is, dat de extra (reis)tijd en de extra kosten voor hen zwaarder wegen en dat hun afweging van de organisatorische rompslomp in verhouding tot de opbrengst negatiever uitvalt (zie Bijlage 1. Extra tabellen, extra tabel D). De gewraakte raadsheren zijn er iets minder sterk van overtuigd dat het vertrouwen van burgers met de externe wrakingsprocedure zal worden vergroot. Relatief meer gewraakte raadsheren hebben een voorkeur voor interne behandeling van wrakingsverzoeken en het kan zijn dat deze overwegingen daar een rol in spelen.

In de interviews die in de winter van 2015-2016 bij tien ervaren raadsheren zijn afgenomen, komen de hierboven genoemde argumenten regelmatig terug. Drie van de tien geïnterviewde raadsheren zijn in de loop van de pilotperiode van mening veranderd en wel van neutraal naar een voorkeur voor interne afhandeling. Bij alle drie wogen de administratieve kant en efficiency zwaar mee in de afweging. Een van de raadsheren verwees bijvoorbeeld naar het feit dat de wrakingskamer twee keer zo veel werk heeft, omdat zij ook moet beslissen of een zaak al dan niet extern behandeld moet worden. Wrakingszaken behoren niet tot de routine, maar vragen

wel net zo veel aandacht als gewone zaken. Daarbij speelt mee dat veel rechtzoekenden niet helder zijn in het uiten van hun bezwaren, bijvoorbeeld of ze een klacht of een wrakingsverzoek willen indienen. 'Dat is dus veel extra werk.'

Een andere raadsheer relateert de extra tijd die externe behandeling zou kosten. 'Ook de reguliere wrakingsprocedure kost veel tijd.' Dat is naar zijn idee niet op te lossen, want een wrakingskamer ter plekke direct bij elkaar krijgen om een verzoek meteen te behandelen, 'is een illusie'. Bovendien levert dat vertraging op in andere rechtszaken en daar zitten rechtzoekenden ook niet op te wachten, aldus deze raadsheer.

De vraag naar het rendement ('wat levert het op?') speelt ook een rol als het gaat om de vraag of wrakingsverzoeken voor andere doeleinden worden gebruikt dan waarvoor zij bedoeld zijn. Het gaat dan niet alleen om rechtzoekenden en advocaten die 'vertragingstactieken' gebruiken, maar ook om burgers die alle vertrouwen in de rechtspraak en de overheid in het algemeen kwijt zijn. Burgers die veel klachten indienen en die elke situatie aangrijpen om de onpartijdigheid van rechters in twijfel te trekken, bijvoorbeeld. Toch is bij de raadsheren die deze gedachten uiten ook de andere kant van deze verzuchting te horen. 'Je moet niet het kind met het badwater weggooien', meent een raadsheer. 'Elk systeem dat je bedenkt heeft haken en ogen, dus je moet je als overheid goed afvragen wat je met de wraking wil en kijken naar de mensen die er toch meer vertrouwen in

hebben als iemand van buiten het wrakingsverzoek behandelt.'

Professionaliteit

Wij gaan nu verder met het vergelijken van de scores tussen de hoven op de stellingen over: de onpartijdigheid van rechters in de externe procedure, het elkaar al dan niet de hand boven het hoofd houden, het vermogen streng te zijn en de perceptie van voldoende afstand tot elkaar.

De raadsheren die aan het onderzoek hebben meegewerkt zijn ook in dit geval betrekkelijk eenstemmig (zie Bijlage 1. Extra tabellen, extra tabel E). Interessant is dat er nauwelijks verschil is tussen de gerechtshoven Amsterdam en Den Haag, terwijl Amsterdam wel meer raadsheren heeft die een voorkeur hebben voor de externe wrakingskamer. We zien alleen enkele nuanceverschillen, waar wij vanwege de aantallen geen conclusies aan willen verbinden.

Wij hebben ook voor deze stellingen gekeken of er verschillen zijn in scores tussen gewraakte raadsheren en leden van de wrakingskamer. Ook dat blijkt nauwelijks het geval (zie Bijlage 1. Extra tabellen, extra tabel F).

In de interviews met ervaren raadsheren in de winter van 2015-2016 passeerden ook alle argumenten die met de professionaliteit van rechters te maken hebben de revue. Deze interviews vormen inhoudelijk een interessante aanvulling op de stellingen. Ten eerste

zeiden enkele raadsheren dat zij zich konden voorstellen dat het in het algemeen prettig is als men wat meer 'op afstand' zit. Zij vertelden over de al bestaande informele regel dat het niet wenselijk is om te oordelen over collega's die zij goed kennen. 'Daar zorg ik wel voor', zei een raadsheer, en een ander zei: 'Je moet natuurlijk niet gaan oordelen over iemand met wie je wel eens luncht, dat vindt niemand prettig.'⁵ Ten tweede wezen verschillende raadsheren op het feit dat men formeel wel collega is als men op hetzelfde gerechtshof werkt, maar dat dat nog niet betekent dat je elkaar ook kent. Een raadsheer die op de afdeling familie werkt, hoeft een raadsheer van de afdeling straf helemaal niet te kennen. Ten derde wezen verschillende raadsheren erop dat niet iedereen lid wil zijn van de wrakingskamer. 'Als je het niet prettig vindt om over collega's te oordelen, dan meld je je natuurlijk niet eens aan.'⁶

Afsluitend over de voorkeuren en achterliggende redenen voor de interne en externe wrakingskamer concludeerden wij al dat de steun voor de externe behandeling het grootst is in Amsterdam en het laagst bij de gerechtshoven in Den Bosch en Leeuwarden. Het verschil in steun voor interne dan wel

externe behandeling hangt niet samen met overtuigingen inzake professionele onpartijdigheid en het vermogen 'onbevangen' te kunnen oordelen over collega's. De verschillen in steun voor intern dan wel extern hangen echter wel samen met overwegingen van praktische aard (tijd, geld, efficiency) en die blijken zwaarder te wegen voor raadsheren tegen wie een wrakingsverzoek is ingediend.

Aanwezigheid van gewraakte raadsheren en de AG op de zitting

Een van de argumenten tegen externe behandeling van wrakingsverzoeken is dat minder rechters op de wrakingszitting zullen verschijnen vanwege de reistijd.⁷ Ook uit de antwoorden op de stellingen hierboven bleek dat 'tijd, waaronder reistijd voor de gewraakte rechter' in de perceptie van (vooral gewraakte) raadsheren zwaar weegt. De meeste van de gewraakte raadsheren van de gerechtshoven binnen de pilot zeiden dat zij niet op de wrakingszitting aanwezig zijn geweest. Slechts enkelen van hen gaven als reden aan dat dit hen (gezien de werkdruk) te veel (reis)tijd kostte. De meesten gaven andere argumenten. Sommige raadsheren antwoordden dat zij geen behoefte hadden om mondeling toelich-

5. Het Wrakingsprotocol meldt in § 5.1 enkele formele regels over de samenstelling van de wrakingskamer: 'De gewraakte raadsheer heeft geen zitting in de kamer die het wrakingsverzoek behandelt. In geval van wraking van een lid van een meervoudige kamer nemen de overige raadsheren van die kamer geen zitting in de wrakingskamer die het verzoek behandelt. De samenstelling van de wrakingskamer geschiedt zo dat bij voorkeur twee maar ten minste een van de leden werkzaam is in de afdeling waarin het wrakingsverzoek is gedaan. Een afdelings- of teamvoorzitter neemt bij voorkeur geen zitting in de wrakingskamer voor zaken in zijn afdeling respectievelijk team.'
6. Overigens is het niet zo dat iedereen die zich voor de wrakingskamer aanmeldt daarin wordt benoemd. Er vindt ook een selectieprocedure plaats.
7. Het Wrakingsprotocol vermeldt in § 10.1: Het verdient aanbeveling dat de gewraakte raadsheer/-heren de behandeling van het wrakingsverzoek bijwoont/bijwonen.

ting te geven of oordeelden dat hun aanwezigheid 'geen inhoudelijke meerwaarde' zou hebben. Een raadsheer zei dat de wraking puur een juridisch punt betrof. 'Aanwezigheid voegde niets toe aan de schriftelijke reactie.' Een ander zei dat het wrakingsverzoek hem als 'evident ongegrond' voorkwam, zodat een schriftelijke reactie hem toereikend leek. Tweemaal is het voorgekomen dat raadsheren van plan waren om naar de zitting te komen, maar er een treinstoring was. De raadsheren die wel bij de zitting aanwezig waren, gaven hiervoor ofwel specifiek op de zaak gerichte ofwel meer principiële redenen. Respect voor de verzoeker en de wrakingskamer worden hierbij genoemd, maar ook de noodzaak van aanwezigheid in geval er prangende vragen zouden zijn of dat de wrakingskamer misschien een 'schikkingspoging' zou ondernemen, zijn redenen die naar voren werden gebracht.⁸

In de keuze om wel of niet aanwezig te zijn, speelde het gegeven dat het wrakingsverzoek zou worden behandeld door een externe wrakingskamer 9 keer een rol (van de 57). Reistijd en werkdruk werden door deze raadsheren als redenen aangevoerd om niet op de zitting aanwezig te zijn. De raadsheren van de gerechtshoven Den Bosch en Leeuwarden die aan het onderzoek meewerkten, kwamen in de onderzoeksperiode eveneens in meerderheid niet naar de zitting. Hun argumentatie komt in grote lijnen overeen met die van de raadsheren in Amsterdam en Den Haag. Werkdruk en inhoudelijke overwegingen (om-

trent de ondeugdelijkheid van het wrakingsverzoek of het heldere beeld dat reeds bestaat van de zaak op grond van schriftelijke stukken) vormen ook hier belangrijke argumenten om niet aanwezig te zijn. De raadsheren die wel aanwezig waren, gaven aan dit te doen uit respect voor de partij die om wraking heeft verzocht of op verzoek van de wrakingskamer. Ook op de locatie Arnhem van het gerechtshof Arnhem-Leeuwarden, zo blijkt uit ons onderzoek van sinds april 2014 gepubliceerde zaken in Kluwer Navigator, bleken slechts 4 raadsheren in 30 zaken op de zitting aanwezig te zijn geweest. Verschillende raadsheren in ons onderzoek brachten overigens naar voren dat naar hun idee de rechtzoekende het ook wel prettig vond dat de raadsheer tegen wie zij het verzoek hadden ingediend afwezig was, omdat hij dan vrijer was om zich te uiten.

Uit de interviews met raadsheren in de winter van 2015-2016 blijkt dat het tegenwoordig vanzelfsprekender wordt gevonden om als gewraakte raadsheer op de zitting aanwezig te zijn. Enkele gerechten (ook rechtbanken) bevelen dat kennelijk ook aan. Een van de raadsheren bevestigde dat het voor bepaalde gevallen steeds belangrijker wordt gevonden om op de wrakingszitting aanwezig te zijn, 'ook bij de mensen die zeggen dat ze het vertrouwen in de rechtspraak kwijt zijn'. Als het gaat om puur technisch-juridische punten, dan is aanwezigheid niet zo belangrijk. Maar als het om bejegeningkwesities gaat, dan juist wel. Een raadsheer pleit ervoor om 'bejege-

8. Bij een geslaagde schikkingspoging, waarbij de wrakingskamer het gesprek op zitting zodanig kan voeren dat de bezwaren tussen rechtzoekende en gewraakte rechter over en weer op tafel komen en 'de kou uit de lucht' kan worden gehaald, wil het wel voorkomen dat de rechtzoekende of advocaat het wrakingsverzoek intrekt.

ningskwesities' ruim te zien: 'Zo gauw het ergens in die buurt komt, moet je denken "laat ik maar gaan".'

Enkele raadsheren wezen op de mogelijkheid dat de aanwezigheid van invloed kan zijn op de beslissing als je de gelegenheid hebt om het wrakingsverzoek in persoon tegen te spreken, althans het eigen gedrag toe te lichten. Volgens enkelen was het ook voorgekomen dat de wrakingsgronden op zitting mochten worden aangevuld en dan is de mogelijkheid van tegenspraak juist belangrijk. Het reizen naar een ander gerecht zou volgens deze raadsheren het gevaar inhouden dat men niet gaat, terwijl het achteraf gezien uiterst belangrijk geweest zou zijn om dat wel te doen. Een raadsheer zei dat naar haar idee een wrakingsverzoek dat tegen haar was ingediend 'op het randje' was [bijna was toegewezen; WvR] doordat zij haar schriftelijke reactie niet op de zitting toe had kunnen lichten. 'Ik was niet naar de zitting gegaan, maar daar had ik toch bij moeten zijn. Dat was geen fijne ervaring.' Bij hoge uitzondering hint ook een wrakingskamer wel naar wenselijke aanwezigheid door te melden dat het 'voor risico van de raadsheer is' om niet op zitting te verschijnen. Een van de geïnterviewde raadsheren formuleerde precies dit gevaar. Zij had het idee dat als zij niet naar de zitting zou gaan, haar schriftelijke reactie misschien onvolgende voor het voetlicht zou komen.

Er werd kortom gesignaleerd dat de gerechten het belangrijker zijn gaan vinden om niet

alleen een schriftelijke reactie op een wrakingsverzoek te schrijven, maar om ook op zitting te komen. Het argument dat de externe wrakingskamer te veel (reis)tijd kost, wint dan aan zwaarte. We zien echter bij de gerechtshoven in Den Bosch, Arnhem en Leeuwarden nog geen verhoogde aanwezigheid op zitting, terwijl wrakingszaken daar intern worden behandeld. Het gaat waarschijnlijk om een langzame verschuiving naar meer aanwezigheid op zitting en voorlopig vooral functioneel ingezet in juist die zaken waarin aanwezigheid van de raadsheer op zitting verschil kan maken. In ons materiaal vonden wij twee relativeringen die betrekking hebben op de wens van de gewraakte raadsheer om op de zitting aanwezig te zijn. De eerste relativering werd geleverd tijdens een van de door ons bijgewoonde wrakingszittingen: een raadsheer kan het belangrijk vinden om op zitting te verschijnen en het woord te voeren, maar de sfeer op zitting is niet altijd die van een open dialoog. De raadsheren wier wraking was verzocht, waren naar eigen zeggen uit volle overtuiging op de zitting aanwezig. Zij beargumenteerden hun aanwezigheid met dat je als rechter 'behoort te komen'. Enerzijds omdat met de zitting een 'uitlegplicht' ontstaat om vragen te kunnen beantwoorden en het een 'goede gelegenheid is om tot een gesprek te komen over hetgeen in de visie van de wrakende partij op de zitting niet goed is gegaan'. Anderzijds 'uit respect en beleefdheid jegens de wrakingskamer'. De kritische en weinig communicatieve opstelling van de advocaat van de rechtzoekende leidde

ertoe dat de gewraakte raadsheren het beter vonden om niet ook nog mondeling op de aangevoerde argumenten in te gaan (een schriftelijke reactie hadden zij al wel gegeven). Daardoor voelde de behandeling van het verzoek naar hun zeggen 'onevenwichtig'. De tweede relativering van de wens aanwezig te zijn op zitting werd door een ervaren raadsheer in een interview genoemd. Hij meent dat aanwezigheid van de gewraakte raadsheer het voor rechtzoekenden soms moeilijker maakt om hun klachten te uiten. Hij had het idee dat rechtzoekenden zich soms inhielden. Afwezigheid van de raadsheer tegen wie het wrakingsverzoek zicht richtte, heeft dus volgens hem mogelijk ook voordelen.

Het onderwerp is ook met de griffiers van de gerechtshoven Den Haag en Amsterdam besproken. Zij hebben eveneens de indruk dat de gerechten het meer dan vroeger wenselijk achten dat de gewraakte raadsheren de zitting bijwonen. 'De nieuwe regel is dat de gewraakte raadsheer in beginsel komt, maar die is er nog niet zo lang.' De griffiers wijzen erop dat soms ook in de beslissingen van de wrakingskamer naar aan- en afwezigheid wordt gehint.⁹

Een advocaat-generaal, die als aanklager optreedt in het geval van strafzaken en die ook op wrakingszittingen aanwezig is, wees ons op het feit dat voor zijn positie bij aan-

vang van de pilot onvoldoende aandacht is geweest. Was het de bedoeling dat de AG zou gaan reizen, net als de gewraakte raadsheer? Of zou hij inhoudelijk de zaak moeten overdragen aan een collega die werkzaam is op het andere gerecht? De AG:

'Ik ben in een precaire zaak als AG voor een wrakingsbehandeling naar het andere hof afgereisd. Dat scheelde in deze zaak instructietijd van een collega, maar vroeg wel een hele middag reistijd en behandelings-tijd van mij. Sommige zaken lenen zich namelijk echt niet goed om over te dragen aan een collega gelet op de vereiste kennis van een geheel straf-dossier. Mijns inziens is dat anders dan bij het rechterlijk college dat zich voornamelijk zal buigen over het item waar de wraking op ziet. De scope is een andere en vraagt een andere voorbereiding.

Daarnaast speelt mijns inziens in strafzaken toch ook vaak de achtergrond van de zaak, die een wrakingsbeslissing in perspectief zet. Dat zal niet tot uitdrukking komen in de beslissing, maar ik kan mij niet aan de indruk onttrekken dat daarvoor tijdens een behandeling oog is of juist niet moet zijn (want dat kan ook). Iets fluistert mij in dat een wrakingskamer elders die omstandigheden niet mee zal

9. Zie als voorbeeld ECLI:NL:GHAMS:2015:3501, waarin het hof overweegt: 'De wrakingskamer stelt voorop dat, alhoewel dit niet heeft meegewogen in de oordeelsvorming met betrekking tot het wrakingsverzoek, wordt betreurd dat geen schriftelijke inhoudelijke reactie van de raadsheren is ontvangen dan wel dat bij de mondelinge behandeling van het verzoek, nu dat verzoek mede ziet op de bejegening van verzoeker ter terechtzitting, de raadsheren althans de voorzitter niet zijn c.q. is verschenen om een en ander zelf toe te lichten. Dit geldt temeer omdat hierdoor, gelet op de inhoud van de pleitnota van de advocaat (zie hiervoor onder 3.3), de feitelijke gang van zaken op de terechtzitting van 15 juli 2015 in de lucht blijft hangen.'

kunnen wegen. Dit geldt niet voor de hoofdstroom, maar kan gelden voor een speciale categorie zaken.

In de meeste gevallen van externe behandeling van wrakingsverzoeken waaraan een strafzaak ten grondslag lag, droeg de AG van het interne hof de zaak over aan een collega AG van het externe hof.

Bijeenkomst van de wrakingskamers van de hoven Den Haag en Amsterdam in maart 2016

Op 24 maart 2016 vond een tamelijk unieke vergadering plaats op het gerechtshof te Den Haag. De leden van de wrakingskamers van beide hoven wisselden ervaringen uit over de wrakingsprocedure en de pilot externe wrakingskamer. Enkelens kenden elkaar alleen van naam en maakten voor het eerst kennis. Wij waren er als onderzoekers aanwezig. De bijeenkomst werd voorgezeten door de voorzitters van de beide wrakingskamers. Tijdens de vergadering kwamen algemene onderwerpen aan de orde, waaronder het consistente gebruik van begrippen, functiecumulatie en wraking van de wrakingskamer, maar die discussies laten wij hier terzijde omdat ze niet specifiek betrekking hebben op de pilot. Hieronder bespreken wij twee nieuwe punten die tijdens de vergadering aan de orde kwamen en die niet in ons empirische onderzoek naar voren konden komen, maar die wel rele-

vant zijn om mee te nemen bij de beslissingen over de toekomst van de wrakingsprocedure.

Het eerste nieuwe punt dat door een van de aanwezige raadsheren werd genoemd was dat het met de externe kamer makkelijker is leden voor de wrakingskamer te vinden. Er hoeft minder rekening te worden gehouden met de mogelijkheid dat men elkaar uit de sectie of afdeling kent. Het tweede nieuwe punt betrof een mogelijke 'kruisbestuiving' tussen de twee hoven, dat wil zeggen dat ideeën en praktijken bij het ene gerechtshof, door het contact dat er nu is, de ideeën en praktijken op het andere gerechtshof beïnvloeden. Als voorbeeld daarvan vertelden aanwezigen dat zij het idee hadden dat het gerechtshof Amsterdam enkele vuistregels had geformuleerd voor de vraag wanneer het wenselijk zou zijn om als gewraakte raadshere de wrakingszitting bij te wonen. In wrakingsverzoeken waarin aspecten van bejegening op zitting een rol speelden, zou het bijvoorbeeld wenselijk zijn om de wrakingszitting bij te wonen. In Den Haag bestond een dergelijke regel niet, maar het gevoel was dat dit een goede vuistregel was en dus in Den Haag overgenomen zou kunnen worden.¹⁰ Als reactie hierop brachten de Amsterdamse raadsheren echter naar voren dat gewraakte raadsheren, vanwege de reistijd met de externe wrakingskamer, gedurende de pilot juist minder vaak naar de zitting gaan waar het wrakingsverzoek wordt behandeld.

10. Het Wrakingsprotocol maakt daar in § 10.1, waarin staat 'Het verdient aanbeveling dat de gewraakte raadshere/-heren de behandeling van het wrakingsverzoek bijwoont/bijwonen' geen melding van.

Conclusies van dit hoofdstuk

Wij kunnen op basis van onze gegevens acht algemene conclusies trekken met betrekking tot de vraag of de externe wrakingskamer naar het oordeel van direct betrokken raadsheren en advocaten-generaal een verbetering is ten opzichte van de reguliere procedure.

1. Van alle betrokken 'interne professionals' is ongeveer een vijfde voor interne behandeling, bijna een derde voor extern, en de helft maakt het niet uit.
2. De raadsheren van de gerechtshoven Amsterdam en Den Haag hebben een sterkere voorkeur voor externe behandeling dan de raadsheren van de gerechtshoven Den Bosch en Leeuwarden.
3. De raadsheren van het gerechtshof Amsterdam hebben gemiddeld genomen de sterkste voorkeur voor een externe wrakingskamer.
4. De steun voor de externe wrakingskamer is iets meer te vinden bij de leden van de wrakingskamers van de pilothoven dan bij de raadsheren tegen wie een wrakingsverzoek is ingediend.
5. Steun voor interne behandeling wordt vooral gedragen door argumenten van tijd en efficiency. Dat geldt logischerwijs vooral voor raadsheren tegen wie een wrakingsverzoek is ingediend (zij moeten ten slotte reizen).
6. Steun voor externe behandeling is vooral te vinden in de overtuiging van raadsheren dat het burgers meer vertrouwen zal schenken. Externe behandeling heeft als bijkomend voordeel dat het naar het oordeel van enkelen prettiger is voor de betrokkenen en beter voor de collegiale verhoudingen.
7. Het verschil in steun voor interne dan wel externe behandeling hangt niet samen met overtuigingen inzake professionele onpartijdigheid en het vermogen onbevangen te kunnen oordelen over collega's.
8. Het kan zijn dat het in de toekomst beleid wordt dat de raadsheer tegen wie het verzoek is ingediend, op zitting verschijnt. In dat geval gaat het argument zwaarder wegen dat de externe wrakingskamer veel (reis)tijd vraagt van de gewraakte raadsheer. 'Verplichte' aanwezigheid op zitting betekent verplichte reistijd bij externe behandeling. 'Vrijwillige' aanwezigheid betekent dat de raadsheer zelf een afwijging maakt.

Zijdelings kwamen enkele problematische situaties aan de orde die relevant zijn om mee te nemen bij beslissingen over de toekomst van de wrakingsprocedure. Het eerste probleem is hoe te handelen in het geval van rechters- en raadsheren-plaatsvervangers. Als zij als plaatsvervanger een zitting doen op een ander gerecht en daar een wrakingsverzoek tegen zich ingediend krijgen, waar moet dan het verzoek extern worden behandeld? Als dat gebeurt op het gerecht waar zij eigenlijk werkzaam zijn, dan is dat in feite voor die rechter of raadsheer een interne wrakingskamer. Het tweede probleem betreft de rol van de advocaten-generaal, waarbij de vraag is of ook zij, net als de gewraakte raadsheer, naar het 'externe hof' zouden moeten reizen, of dat zij op het andere hof een vervanger kunnen vragen om voor hen op te treden. In dat geval moet de advocaat-generaal op het andere hof goed worden geïnstrueerd.

Het oordeel van de griffiers over de organisatorische en administratieve kanten van de externe wrakingskamer

Inleiding

In dit hoofdstuk gaat het om het oordeel van direct betrokken griffiers die de organisatorische en administratieve kant voor hun rekening hebben genomen. Voor dit hoofdstuk hebben wij twee typen onderzoeksgegevens gecombineerd. Ten eerste hebben wij in het begin van de pilot (zomer 2014) de griffiers van de wrakingskamer van beide hoven geïnterviewd. Dat hebben wij opnieuw gedaan aan het einde van de onderzoeksperiode in het voorjaar van 2016. Behalve in het op de ervaring gebaseerde oordeel van de griffiers, waren wij geïnteresseerd in meer objectieve gegevens die zouden kunnen wijzen op veranderingen die de praktische organisatie van de externe wrakingskamer met zich meebracht. Wij hebben daarom de doorlooptijden van de pilotzaken vergeleken met de (intern behandelde) wrakingszaken op dezelfde hoven in 2013.

De organisatie en administratie op de pilothoven

Het procedureverloop en de rol van de griffiers

Als een wrakingsverzoek wordt ingediend, op zitting of op een andere manier, dan vraagt de griffier van de wrakingskamer als eerste bij de griffier van die zaak het dossier op. Vervolgens bekijkt de griffier op basis van de criteria uit het wrakingsprotocol of de zaak naar het andere hof verwezen moet worden.¹ Is dat naar het idee van de griffier het geval, dan neemt de griffier contact op met de voorzitter van de wrakingskamer. Is deze het daarmee eens, dan stelt de griffier een concept van de verwijzingsbeslissing op die vervolgens door drie leden van de wrakingskamer wordt beoordeeld.

Een van de belangrijkste administratieve onderdelen van de pilot is de teamsite. Het is een gezamenlijke digitale plek op het afgesloten en beveiligde intranet waar delen uit de onderliggende dossiers van wrakingsverzoeken worden geüpload, waar griffiers met elkaar kunnen

1. Het Wrakingsprotocol vermeldt in § 8.2: 'Wrakingsverzoeken in spoedeisende zaken, megazaken en zaken waarbij bijzondere omstandigheden aan de orde zijn (zie hieronder 8.2) worden in beginsel niet geschikt geacht voor verwijzing naar het andere gerechtshof. In zaken waarbij verzoeker(s) geen procesvertegenwoordiger heeft/hebben dient per geval te worden beoordeeld of de zaak al dan niet geschikt is voor verwijzing in het kader van de pilot.'

Het oordeel van de griffiers over de organisatorische en administratieve kanten van de externe wrakingskamer

communiceren, waar protocollen en modellen staan en waar de uitspraken op worden geplaatst. Door de teamsite hoeven geen (stukken uit) dossiers daadwerkelijk te worden overgebracht en zijn alle stukken meteen beschikbaar voor iedereen die toegang heeft.

De griffier uploadt de verwijzingsbeslissing op de teamsite. Hij selecteert de voor de beoordeling van het wrakingsverzoek relevante stukken uit het dossier, scant deze in en plaatst deze ook op de teamsite. De griffier licht de verzoeker en eventueel gemachtigde, alle betrokken raadsheren en overige betrokkenen in dat het wrakingsverzoek is verwezen naar de externe wrakingskamer en dat de verdere behandeling en communicatie via het andere hof zal verlopen.

De externe wrakingskamer kiest met de griffier een datum voor de behandeling van het verzoek. Beide hoven hebben een vast, tweewekelijks rooster voor de wrakingskamer, waarop leden van de wrakingskamer en griffiers zijn ingeroosterd. De griffier licht de belanghebbende en eventuele gemachtigde in over de zittingsdatum die indien mogelijk in overleg met alle betrokkenen wordt vastgesteld. Hij print de stukken van de teamsite uit en zorgt ervoor dat elk lid van de wrakingskamer daarover kan beschikken (in strafzaken ook de advocaat-generaal van het eigen hof indien deze de zaak waarneemt voor de advocaat-generaal van het andere hof). De griffier beoordeelt in overleg met de voorzitter van de wrakingskamer of de ontvangen stukken voldoen of dat nadere stukken opgevraagd

moeten worden. Partijen moeten over alle documenten kunnen beschikken waar de wrakingskamer ook over beschikt. Dat vraagt om nauwkeurig werk. De griffier:

‘Vroeger lag het meer voor de hand dat iedereen over alle stukken beschikte, omdat iedereen over het dossier kon beschikken. Nu wordt er een selectie gemaakt en moet goed gecontroleerd worden of alle betrokkenen ook over deze selectie van stukken kunnen beschikken. Als iets opgevraagd wordt vanuit het andere hof, dan moeten duidelijke afspraken gemaakt worden over wie deze stukken doorstuurt aan de advocaat-generaal en andere betrokkenen. Als er iets misgaat in deze communicatie zou dit voor vertraging kunnen zorgen. Het is duidelijk dat de administratie die de griffiers ondersteunt ook heel zorgvuldig moet werken en meer werk heeft gekregen. In feite heb je twee keer zo veel zaken: Je moet je eigen zaken verwijzen en de zaken uit het andere hof behandelen.’

Vóór de pilot met de externe wrakingskamer was het ook al zo dat de leden van de wrakingskamer over een selectie van het dossier beschikten. In die zin is er niets veranderd. Wat wel anders is, is dat de griffier van de externe wrakingskamer niet meer beschikt over het gehele dossier, omdat dat zich op

het andere hof bevindt. De griffier selecteert relevante stukken daaruit met het oog op de gronden die voor wraking zijn aangevoerd. Als het gaat om een bejegeningsskwestie worden andere stukken geselecteerd dan als het gaat om een afwijzing om getuigen te horen. Deze werkwijze maakt de externe wrakingskamer in theorie vatbaar voor vertraging, omdat de mogelijkheid bestaat dat stukken ontbreken en alsnog moeten worden opgevraagd. Het is echter maar één keer gebeurd, in een van de eerste zaken in de pilot, dat niet alle procesdeelnemers over alle stukken beschikten. Dit leidde uiteindelijk niet tot problemen.

Hoewel de teamsite de verbindende digitale verzamelplek is, blijken beide hoven de interne organisatie verschillend te hebben opgezet. In Den Haag wordt gewerkt met de eigen griffiers en administratie per afdeling. De wrakingszaken in strafzaken gaan naar de afdeling straf, civiel gaat naar civiel. De griffiers van de externe wrakingskamer doen dus hun eigen griffierswerk op hun eigen afdeling en onderhouden daarnaast contact met de griffiers van de afdelingen waar een wrakingsverzoek is binnengekomen. In Amsterdam is de wrakingskamer ondergebracht in één afdeling (afdeling civiel recht en belastingrecht, onderdeel civiel recht).²

De griffier stuurt de beslissing aan de belanghebbende en eventuele gemachtigde, de raadsheer/raadsheren van wie de wraking is verzocht, verdere betrokkenen in de hoofdzaak en de wrakingskamer van het andere hof. De griffier plaatst de beslissing verder met

een bericht op de teamsite. De griffier van het hof waar het verzoek is ingediend, stuurt de beslissing op het wrakingsverzoek aan de president van het hof en de teamvoorzitter van de raadsheer/raadsheren van wie de wraking was verzocht. Vervolgens neemt de zaak, afhankelijk van de toe- of afwijzing van het wrakingsverzoek, zijn beloop.

De griffiers zijn niet alleen verantwoordelijk voor de organisatie van de externe wrakingskamer, maar ook voor die van de interne kamer die beslist of verzoeken naar het andere hof moeten worden verwezen. Die interne kamer is wel minder werk, omdat er geen zitting wordt gehouden. Voor alle zaken geldt echter dat zij 'er bovenop' moeten zitten en de contacten moeten onderhouden.

Reflecties van de griffiers

De griffiers van beide hoven zien een verzwaring van de werkzaamheden door de externe wrakingskamer. Gevraagd naar hoeveel werk de externe wrakingskamer heeft opgeleverd, schatten de griffiers in dat zij daadwerkelijk twee keer zo veel tijd aan de organisatie van wraking kwijt zijn, in vergelijking met de werkzaamheden vóór de pilot. Waar het vroeger ging om gemiddeld ongeveer twee uur per week (in pieken, want afhankelijk van ingediende wrakingsverzoeken), is men nu een dagdeel kwijt vanwege dubbele werkzaamheden (de zaken die door het hof zelf inhoudelijk worden behandeld alsmede de zaken die verwezen worden vereisen immers beoordeling en behandeling door de griffier). In en

2. Dit was overigens al voor de pilot het geval.

Het oordeel van de griffiers over de organisatorische en administratieve kanten van de externe wrakingskamer

kele gevallen is er sprake van een piek, bijvoorbeeld als een ad-hocwraakingskamer bij elkaar gezocht moet worden.

De griffiers vinden het belangrijk dat de organisatie rondom wraaking verder wordt geprofessionaliseerd, onder andere door het instellen van een vast team van griffiers met administratieve ondersteuning. Dat geldt zeker als de externe wrakingskamer zou worden geformaliseerd. De griffiers van beide hoven hebben het idee dat dat efficiënter is, omdat kennis en routine gebundeld worden en minder mensen bij interne en externe communicatie betrokken zijn. Een van de griffiers van het hof Den Haag:

‘Wij werken met veel meer mensen. Dat is aan de ene kant handig, want er is altijd wel iemand beschikbaar [in drukke tijden en met deeltijdwerk; WvR]. Maar als die er niet is, moet de zaak wel overgedragen zijn aan een ander. Wij willen in Den Haag ook de administratie bij één afdeling onderbrengen, die dan de wrakingszaken van alle afdelingen doorkrijgt. Het is ook voor de buitenwereld veel logischer indien dit is ondergebracht in één afdeling.’

Overigens heeft gecentraliseerd werken een keerzijde. Dat gebeurt dan namelijk in een team van enkele mensen. In geval van ziekte en vakantie hebben dan ook minder mensen goed zicht op het werk. Daar komt bij dat gerechtshoven niet heel vaak met wrakings-

verzoeken te maken hebben, dus dat het opbouwen van routine toch al moeilijk is, ook als gecentraliseerd wordt gewerkt. ‘Het is geen standaardprocedure waar de administratie bovenop zit, maar je moet er zelf de hele tijd bovenop zitten.’

De griffiers hebben de samenwerking met elkaar als plezierig ervaren en zien op enkele punten dat bepaalde zaken door de pilot en het uitwisselen van ervaringen zijn veranderd. Zo zijn zij positief over het feit dat er gesproken wordt over de aanwezigheid van de gewraakte raadsheer op zitting en over de functie en werking van de wrakingsprocedure als geheel. Een ander positief punt is dat men met elkaar geleerd heeft hoe de organisatie en communicatie met griffiers en administratie bij twee verschillende, samenwerkende hoven het beste kan worden opgezet. Verdere digitalisering en verbetering van de teamsite liggen volgens de griffiers voor de hand.

Doorlooptijden

Wij hebben de wrakingszaken van de gerechtshoven Amsterdam en Den Haag uit 2013 met die in de onderzoeksperiode vergeleken op doorlooptijden. Uit onderstaand overzicht hebben wij in totaal dertien zaken weggelaten die zonder zitting zijn afgedaan (‘kennelijk niet-ontvankelijk’), waarin de gewraakte rechter heeft berust en die extreem lang hebben geduurd door vragen om uitstel door de advocaat.

Tabel 5. Doorlooptijden wrakingszaken in 2013 en gedurende de onderzoeksperiode bij de gerechtshoven Amsterdam en Den Haag

Gerechtshof en periode (N)	Dagen tussen verzoek en zitting	Dagen tussen zitting en uitspraak	Dagen totaal
Amsterdam 2013 (19)	31 ³	16	47
Amsterdam pilot (19)	43	15	57
Amsterdam verhouding tussen pilot en 2013	12 dagen langer	1 dag korter	11 dagen langer
Den Haag 2013 (18)	21	10	31
Den Haag pilot (27)	39	12	51
Den Haag verhouding tussen pilot en 2013	18 dagen langer	2 dagen langer	20 dagen langer
Verhouding tussen totaal pilot en 2013	15 dagen langer (41 tegen 26 dagen)	net zo lang (13 tegen 13 dagen)	15 dagen langer

Uit tabel 5 leiden wij af dat de pilot externe wrakingskamer gevolgen heeft gehad voor de doorlooptijden op beide gerechtshoven. Ten eerste constateren wij dat Amsterdam elf dagen en Den Haag twintig dagen méér nodig had tussen verzoek en uitspraak. De doorlooptijden gedurende de pilot in Amsterdam en Den Haag ontlopen elkaar niet zo veel (57 respectievelijk 51 dagen). Den Haag vertraagde sterker dan Amsterdam, maar dat komt doordat Den Haag in 2013 beduidend sneller was in de behandeling dan Amsterdam (21 tegen 31 dagen). Over het geheel genomen is het vijftien dagen langer gaan duren tussen verzoek en uitspraak in de pilot-periode.

Conclusies van dit hoofdstuk

De procedure voor de externe wrakingskamer functioneerde tijdens de onderzoeksperiode naar behoren, behoudens een enkel opstartprobleem. De teamsite (beveiligd intranet) werkte goed. De organisatie rond de externe procedure kostte de griffiers ongeveer tweemaal zo veel tijd als de reguliere procedure, naar schatting in totaal ongeveer een dagdeel per week. Zij zien zelf voordelen als de organisatie van de externe wrakingskamer, mocht deze geformaliseerd worden, bij enkele griffiers van een afdeling geconcentreerd worden. Meer dan met de reguliere procedure hebben zij het idee dat zij er bovenop moeten

3. Voor de berekening van het gemiddelde van 2013 hebben wij 2 zaken buiten beschouwing gelaten die respectievelijk 241 en 195 dagen telden tussen het verzoek en de zitting. Uit de stukken blijkt dat de advocaat in beide zaken meerdere keren heeft verzocht om uitstel van behandeling. Als we deze 2 zaken wel meetellen voor het gemiddelde, dan komen wij op 49 dagen.

Het oordeel van de griffiers over de organisatorische en administratieve kanten van de externe wrakingskamer

zitten voor een soepel verloop. Voorts merken zij op dat het goed is om een centraal aanspreekpunt voor wraking te hebben.

Uit een vergelijking van doorlooptijden van wrakingszaken uit 2013 met die in de pilotperiode, blijkt dat voor behandeling van zaken in de externe wrakingskamer vijftien dagen meer nodig was. Die extra tijd is nodig tussen indienen van het wrakingsverzoek en het plannen van de zitting.

Het oordeel van de betrokken griffiers over de externe wrakingsprocedure is enerzijds dat het meer en ingewikkelder werk is, anderzijds dat de organisatie niet op onoverkomelijke bezwaren stuit.

Conclusies en nabeschuwing

Conclusies

De onderzoeksvraag 'of de externe wrakingskamer naar het oordeel van directbetrokkenen een verbetering is ten opzichte van de reguliere procedure' zullen wij in dit hoofdstuk beantwoorden. We hebben in dit onderzoek de rechtzoekenden en hun advocaat, raadsman of anderszins gemachtigde onderscheiden, vervolgens de raadsheren (gewraakt of als lid van de wrakingskamer) die daadwerkelijk in de wrakingsprocedures betrokken waren en ten slotte de griffiers die intern de organisatorische en administratief-inhoudelijke kanten van de pilot deden. Hieronder trekken wij conclusies voor elk van deze categorieën.

Het oordeel van rechtzoekenden en advocaten

In het materiaal dat ten grondslag lag aan hoofdstuk 3, zien wij drie categorieën. Gezien de beperkte hoeveelheid materiaal dat wij hebben kunnen verzamelen, is dat een tentatieve categorisering. Voor een gedegen

onderbouwing is meer, met name kwalitatief onderzoek nodig.

De eerste categorie bevat de rechtzoekenden zonder advocaat. Zij hebben – uitzonderingen daargelaten – in het algemeen weinig vertrouwen in de rechterlijke macht of staan daar zelfs wantrouwend tegenover. Vanwege dat sterke wantrouwen heeft een deel er geen vertrouwen in dat de externe afhandeling van wrakingsverzoeken een verbetering is. Voor hen maakt interne of externe behandeling nauwelijks verschil, omdat zij de personen wantrouwen die de functies in het systeem vervullen. Het andere deel van de rechtzoekenden zonder advocaat ziet externe behandeling juist wel als een verbetering. Ongeveer de helft van alle wrakingsprocedures bij de gerechtshoven wordt gevoerd door rechtzoekenden zonder advocaat. Niet alle rechtzoekenden zonder advocaat wantrouwen het systeem, maar ze zijn in de wrakingsprocedure bij de gerechtshoven naar ons idee sterk vertegenwoordigd.

De tweede categorie betreft de rechtzoekenden die worden bijgestaan door een advocaat, wier vertrouwen in de rechtspraak weliswaar betrekkelijk laag is, maar die desondanks menen dat de externe wrakingskamer een verbetering is. Hun verwachting is dat een externe wrakingskamer 'echt onpartijdig is, anders dan de interne kamer'. De verwachting is dat om die reden ook de beslissingen anders zullen uitvallen. Hun vertrouwen zal met de externe wrakingskamer worden versterkt, hoewel op termijn de kans bestaat dat zij teleurgesteld zullen zijn als uitkomsten van externe behandeling in lijn liggen met die van de oude procedure, namelijk dat in verreweg de meeste gevallen het wrakingsverzoek niet wordt toegevoegd. Uit het onderzoek naar procedurele rechtvaardigheid weten we dat de materiële uitkomst van de procedure het belangrijkste is voor het oordeel van burgers, en dat een als rechtvaardig ervaren procedure een negatieve uitkomst enigszins kan compenseren. Als in de externe wrakingsprocedure de uitkomsten hetzelfde blijven, biedt een dergelijke procedure dus voor deze categorie rechtzoekenden weinig verbetering ten opzichte van een interne wrakingsprocedure. De advocaat is voor deze rechtzoekenden een tussenpersoon die hun wantrouwen enigszins kan dempen.

Ten slotte is er een derde categorie rechtzoekenden met advocaten die wij in de onderzoeksperiode bij de gerechtshoven het minst zijn tegengekomen, namelijk de rechtzoekende die een gemiddeld vertrouwen heeft in de rechtspraak en die in het algemeen genu-

anceerde standpunten inneemt. Ook zij zien, net als de tweede categorie, de externe wrakingsprocedure als een verbetering van het systeem. Zij zien die verbetering vooral als principieel en passend in een modern rechtssysteem, zonder dat zij heel hoge verwachtingen hebben dat de uitkomsten van deze procedure radicaal anders zullen uitvallen. Hun opvatting en houding komt waarschijnlijk het dichtst in de buurt van dat van burgers in het algemeen en het zijn ook de rechtzoekenden en advocaten die wij in ons eerdere onderzoek bij de rechtbanken zijn tegengekomen. Deze burgers hebben doorgaans vertrouwen in de rechtspraak, maar zien een externe behandeling van wrakingsverzoeken (door professionals of door rechters) desondanks als een verbetering van het systeem.

De advocaten die wij in de wrakingsprocedure bij de gerechtshoven hebben gesproken, zijn overwegend positief over de externe procedure. Zij hebben over het algemeen een betrekkelijk hoog vertrouwen in de rechterlijke macht, maar zien desondanks de voordelen van een grotere afstand tussen beoordelende en beoordeelde raadsheer. Ook principieel vinden zij een interne beoordeling van wrakingsverzoeken niet meer van deze tijd.

Het oordeel van raadsheren en advocaten-generaal

Van alle betrokken 'interne professionals' is ongeveer een vijfde voor interne behandeling, bijna een derde voor extern, en de helft

maakt het niet uit. De raadsheren van de gerechtshoven die aan de pilot hebben meegedaan, hebben een sterkere voorkeur voor externe behandeling dan de raadsheren van de gerechtshoven Den Bosch en de locatie Leeuwarden. De raadsheren van het gerechtshof Amsterdam hebben gemiddeld genomen de sterkste voorkeur voor een externe wrakingskamer. Leden van de wrakingskamer hebben een iets sterkere voorkeur voor externe behandeling, dan raadsheren tegen wie een wrakingsverzoek is ingediend.

Steun voor interne behandeling wordt vooral gedragen door argumenten van tijd en efficiency. Dat geldt vooral voor raadsheren tegen wie een wrakingsverzoek is ingediend (zij moeten immers reizen). De meeste raadsheren zijn ervan overtuigd dat externe behandeling goed is voor het vertrouwen van burgers in de rechtspraak en dat is voor hen ook de belangrijkste reden om voor externe behandeling van wrakingsverzoeken te zijn. Externe behandeling heeft als bijkomend voordeel dat het naar het oordeel van enkelen prettiger voor de betrokkenen is en beter voor de collegiale verhoudingen.

Het verschil in steun voor interne dan wel externe behandeling hangt niet samen met overtuigingen inzake professionele onpartijdigheid en het vermogen onbevangen te kunnen oordelen over collega's.

Als de wens sterker wordt dat de gewraakte raadshereer op zitting zou moeten verschijnen,

dan gaat het argument van de reistijd (en in het algemeen efficiency) zwaarder wegen bij de beslissing om de externe wrakingskamer al dan niet te formaliseren.

Reflecties van griffiers

Het oordeel van de betrokken griffiers over de externe wrakingsprocedure is enerzijds dat het meer en ingewikkelder werk is, anderzijds dat de organisatie niet op onoverkomelijke bezwaren stuit.

De procedure voor de externe wrakingskamer functioneerde tijdens de onderzoeksperiode naar behoren, behoudens een enkel opstartprobleem. De teamsite (beveiligd intranet) werkte goed. De organisatie rond de externe procedure kostte de griffiers ongeveer tweemaal zo veel tijd als de reguliere procedure, naar schatting in totaal ongeveer een dagdeel per week. De organisatie van de externe wrakingskamer kan het beste bij enkele griffiers van een afdeling geconcentreerd worden, mocht deze geformaliseerd worden.

Uit een vergelijking van doorlooptijden van wrakingszaken uit 2013 met die in de pilotperiode, blijkt dat voor behandeling van zaken in de externe wrakingskamer vijftien dagen meer nodig was. Die extra tijd is nodig tussen indienen van het wrakingsverzoek en het plannen van de zitting.

Nabeschoouwing

De belangrijkste reden om de pilot te starten was om het vertrouwen van direct betrokken rechtzoekenden in de rechtspraak te versterken. Het ziet er niet naar uit dat die doelstelling kan worden behaald. Relatief veel rechtzoekenden die bij de gerechtshoven een wrakingsverzoek indienen, zeker zij die zonder advocaat procederen, zullen het gevoel hebben dat ze met de externe wrakingskamer uiteindelijk niets opschieten. Deze conclusie is voor een groot deel verbonden met een typische karakteristiek van de rechtzoekenden die aan ons onderzoek hebben meegewerkt, namelijk een betrekkelijk laag vertrouwen in de rechtspraak en een gering of verloren geloof in de juridische professionals werkzaam in het systeem. Dat betekent echter meteen een belangrijke restrictie op het veralgemeniseren van dit inzicht. De rechtzoekenden en gemachtigden die op het niveau van de rechtbanken wrakingsverzoeken indienen, zijn naar onze inschatting (op basis van ons eerdere onderzoek) veel genuanceerder. Hoewel wij in het onderzoek voor 'Wraking bottom-up' ook kritiek en soms cynisme tegenkwamen, hadden naar ons idee betrekkelijk veel rechtzoekenden die op de rechtbank een zaak hadden, een basisvertrouwen in het rechtssysteem en de rechtspraak. Wij hebben de indruk dat dit op het niveau van de gerechtshoven minder het geval is, doordat het selectiemechanisme van hoger beroep en daarbovenop de wrakingsprocedure, sterker voor een bepaald type rechtzoekenden zorgt. Het is aan de ene kant jammer dat wij geen positievere conclusies kunnen trekken, aan de

andere kant is het winst dat we beter zicht hebben, ondanks onze gefragmenteerde gegevens, op de instelling en motivaties van de rechtzoekenden in de wrakingsprocedure bij de gerechtshoven. Gechargeerd menen wij: voor de rechtzoekenden bij de gerechtshoven maakt de externe wrakingskamer geen verschil. Dat ligt anders, naar onze mening, voor de advocaten die bij de gerechtshoven procederen. Ondanks dat wij ook zeer kritische advocaten hebben gesproken, hebben zij meer dan hun cliënten vertrouwen in de externe wrakingsprocedure (en overigens ook in de rechterlijke macht).

We wisten door het onderzoek voor 'Wraking bottom-up' al dat burgers in het algemeen en ook advocaten een externe beoordeling op prijs stellen. Nu weten we dat het vertrouwen onder veel rechtzoekenden bij de gerechtshoven met zo'n externe beoordeling niet veel zal verbeteren. Door het onderzoek weten we nu ook hoe raadsheren van de gerechtshoven over de wrakingsprocedure denken, en wel juist die raadsheren die daadwerkelijk met en in het systeem ervaring hebben opgedaan. Support voor de externe wrakingskamer is weliswaar het sterkst bij de gerechtshoven die de pilot hebben gedaan, maar bij de reguliere hoven is men opvallend vaak 'neutraal', dat wil zeggen dat zij geen expliciete steun uitspreken voor intern noch voor extern. Dat betekent dat als alles bij het oude blijft, men dat prima vindt. Maar het betekent ook dat als de wetgever zou kiezen voor een externe wrakingsprocedure, men daar niet op tegen is. Organisatorisch en administratief is het in ieder geval te doen.

Literatuur

- Abbink, Henk en Casper van der Waerden (2015). Herziening van de wrakingsprocedure? A modest proposal. <http://ivorentoga.nl/archieven/3576> (laatst bezocht 25 september 2016).
- Abbott, A. (1988). *The System of Professions. An Essay on the Division of Expert Labor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Aben, D.J.C. (2010). 'De zoektocht naar de gronden voor wraking', *NJB*, p. 2594-2596.
- Abramsom, L., (1993). 'Deciding Recusal Motions. Who judges the judges', *Valparaiso University Law Review*, Vol. 28, p. 543-561.
- Barendrecht, Maurits en Martin Gramatikov, (2010). Aanvaardbaarheid van rechtspleging. Toegankelijkheid en rechtvaardigheid als gezien door de gebruikers. *Nederlands Juristen Blad*, 17, p. 1102-1110.
- Bauw, E, (2011). Wat te denken van wraking? *Ars Aequi*, maart, p. 204-208
- Boelhouters, Veerle en Joost Nan (2016). Wraking 2.0. *Nederlands Juristenblad*, p. 685.
- Bokhorst, Meike en Willem Witteveen (2013). Als gezag verdiend moet worden ... In Dennis Broeders, Corien (J.E.J.) Prins, Henk Griffioen, Petra Jonkers, Meike Bokhorst & Marijn Sax (red.) (2013). *Speelruimte voor transparantere rechtspraak*. WRR/Amsterdam University Press, Den Haag/Amsterdam, p. 127-164.
- Broeders, Dennis, Corien Prins, Henk Griffioen, Petra Jonkers, Meike Bokhorst en Marijn Sax (red., 2013). *Speelruimte voor transparantere rechtspraak*. WRR/Amsterdam University Press, Den Haag/Amsterdam.
- Borg, E. 'Wraak de wraking. Een oproep tot herziening van de wrakingsprocedure in het Nederlandse strafprocesrecht', *Proces* 2013/92, p. 88-97.
- Bovend'Eert, P.P.T. (2002). 'Extern klagen over rechters: mogelijkheden van en grenzen aan een externe klachtvoorziening ten aanzien van de rechterlijke macht', *Trema* nr 1, p. 78-83
- Bovend'Eert, P.P.T. (2007). Rechterlijke onafhankelijkheid. In: J.B.J.M. ten Berge, A.M. Hol (red.), *De onafhankelijke rechter*, Den Haag: BJu, p. 29-43.
- Brenninkmeijer, Alex, (2009). 'Een eerlijk proces'. *Nederlands Juristenblad*, 32, p. 2050-2056.
- Brenninkmeijer, A.F.M. (2002). 'Naar een gedragscode voor de rechter?' *Trema* nr 1, p. 84-91.

- Broekaert, J. (2010). 'Zij wraakten niet als enigen. Het aantal verzoeken tot wraking van de rechter stijgt de laatste jaren', *NRC Next* 15 oktober 2010, p.10.
- Chrit, Majida en Rosa Venneman, (2011). 'Wraking en de legitimiteit van de Rechterlijke Macht. Een evaluatie van het wrakingsinstituut', *Trema* nr. 1, p. 11-17.
- Chrit, Majida en Rosa Venneman (2011). *Wraking van de rechter. Een analyse*. Masterscriptie Universiteit Utrecht.
- Croes, Marnix (2011). Heeft de burger vertrouwen in de rechter? In Marc Hertogh en Heleen Weyers, *Recht van onderop*, Nijmegen, *Ars Aequi Libri*, p. 301-324.
- Dekker P. & T. van der Meer (2007). Vertrouwen in de rechtspraak nader onderzocht, Den Haag: SCP. Gepubliceerd op www.scp.nl.
- Elffers, Henk en Jan de Keijser (2004). Het geloof in de kloof: wederzijdse beelden van rechters en publiek. In: *Het maatschappelijk oordeel van de strafrechter*, J.W. de Keijser & H. Elffers (red.). Boom Juridische uitgevers Den Haag, p. 53-84.
- Eshuis R. & M. ter Voert (2003). 'De onafhankelijkheid en onpartijdigheid van rechters, van insiders- naar outsidersperspectief', *Justitiële Verkenningen* 29 (1), p. 74-90.
- Ferdinandusse, W. (2015). 'Over modernisering, efficiëntie en wraking', *Ars Aequi*, p. 186-190.
- Frissen, Paul (2016). *Het geheim van de laatste staat. Kritiek van de transparantie*. Amsterdam: Boom.
- Frissen, P., P. 't Hart en S. Sieckelinck (2012). *Reputaties gewogen. Beelden over de rechtspraak bij beslissers en publieke opinieleiders*. NSOB/Raad voor de rechtspraak.
- Giesen, Ivo, François Kristen, Liesbeth Enneking, Evelien de Kezel, Leonie van Lent en Paulien Willemsen (2012). *De wrakingsprocedure. Een rechtsvergelijkend onderzoek naar de mogelijkheden tot herziening van de Nederlandse wrakingsprocedure*. Den Haag: Sdu/Raad voor de rechtspraak, Research Memoranda 2012 nr 4.
- Grimbergen, Jan-Willem (2015). Herziening van de wrakingsprocedure: een tegengeluid. <http://ivorentoga.nl/archieven/3707> (laatst bezocht 25 september 2016).
- Hendriks, Ben (2015). Herziening van de wrakingsprocedure: een reactie. <http://ivorentoga.nl/archieven/3592> (laatst bezocht 25 september 2016).
- Hulst, L. (2017). *Experimental legal studies on perceived procedural justice and trust in law and society*. Academisch proefschrift, Vrije Universiteit Amsterdam.
- Hume, R. (2014). 'Deciding Not to Decide: The Politics of Recusals on the U.S. Supreme Court', *Law & Society Review*, Volume 48, Number 3, pp. 621-655.
- Jagesar, Roshni G. (2014). *Oneigenlijk gebruik van wraking in het strafproces. Een theoretisch onderzoek naar de mogelijkheid van oneigenlijk gebruik door de verdachte*. Masterscriptie Universiteit Leiden.

- Jonker, Merel, Manja Abraham, Christina Jeppesen de Boer, Wibo van Rossum en Katharina Boele-Woelki (2015). *Internationale kinderontvoering. De uitvoeringspraktijk van inkomende zaken in Nederland, Engeland & Wales, Zweden en Zwitserland*. WODC.
- Kleef, Michiel van en Suse van Kleef (2011). *Rechtspraak is mensenwerk. Zestien rechters over de dilemma's van hun vak*. Amsterdam: Athenaeum – Polak & Van Genep.
- Klijn, A. en M. Croes (2007). Wil het volk ook meedoen? Burgers over hun bereidheid tot deelname aan de strafrechtspraak. In *Leken en rechtspraak: moet mag en wil de burger meedoen?*, *Rechtstreeks*, nr.1, p. 81-102.
- Knapen, Michel, (2012). 'Advocaten ontdekken wraking. Aantal wrakingsverzoeken in vijf jaar verdubbeld', *Advocatenblad*, 13 januari, p. 18-23.
- Korthals Altes, W. (2012). 'Ons wrakingssysteem moet overboord. Een voorstel voor verandering', *Nederlands Juristenblad*, 30, p 2131-2132.
- Kraats, K. van der, Marnix Croes, Albert Klijn en Bart Diephuis (2010). *Magistrale perspectieven: de raio's*. Zutphen: SSR.
- Kuijper, M. (2004). *The blindfold of lady justice. Judicial independence and impartiality in the light of the requirements of art. 6 ECHR*, Nijmegen: Wolf Legal publishers.
- Kruijer, H. (2011). 'Wraking van een uitgesproken rechter'. *Nederlands Juristenblad* 36, p. 2439-2442.
- Laemers, Miek (2011). *Morren in de marge van de rechtspraak. Klagen over rechters, gerechtsambtenaren en de rechterlijke organisatie*. Kluwer, SteR, Radboud Universiteit Nijmegen.
- Langbroek, P.M. (2010). Van hun zaak gehaald? Naar een continuïteitsbeginsel bij rechterswisselingen. In N. Doornbos, N. Huls & W. van Rossum (red.), *Rechtspraak van buiten*, Deventer: Kluwer, p.105.
- Lent, L. van, Boone, M.M., Bos, K. van den, Ansems, L.F.M., Lipman, S.A. & Versteegt, L. (2016). *Klachten tegen niet-vervolgving (artikel 12 Sv-procedure): Doorlooptijden, instroom, verwachtingen van klagers en het belang van procedurele rechtvaardigheid*. Den Haag: WODC.
- Linden, Janneke van der (2008). *Zitten luisteren en schikken. Rechtvaardigheid en doelbereik bij de comparitie na antwoord*. Raad voor de rechtspraak, Research Memoranda.
- Malsch, M. (2013). 'De afstand tussen burger en rechter'. *Recht der Werkelijkheid*, nr 3, p. 6-20.
- Mediatest BV (2011). *Effect 'De rechtbank' op kennis en houding*. Eindrapportage. Den Haag: Raad voor de rechtspraak.
- Mei, M.C. van der, (2011). 'Wraking: een zuiver instrument. Een overzicht van wrakingsverzoeken in strafzaken'. *Trema* nr. 1, p. 4-10.
- Otte, Rinus (2015). Het strafproces. 4b. De wraking in het strafproces. <http://ivoren-toga.nl/archieven/3535> (laatst bezocht 25 september 2016).

- Plasman, Peter (2015). Voorzichtig met wraken. <http://ivorentoga.nl/archieven/3612> (laatst bezocht 25 september 2016).
- Polak, J.M. (2004). Wraking en verschoning van rechters. In A.H. Klip, A.L. Smeulers & M.W. Wolleswinkel, *KriTies: liber amoricum et amicarum voor prof. mr. E. Prakken*. Deventer, Kluwer, p. 121-127.
- Prins, Corien, J. van der Mijl en W. Tiemeijer (2013). 'Rechters aan het woord over transparantie'. WRR/Amsterdam University Press, Den Haag/Amsterdam, p. 208-263.
- Regioplan (2015) *Klantwaardering rechtspraak 2014*. Amsterdam.
- Rijksoverheid (2014). Discussiestuk Wraking en verschoning van rechters, in het kader van de herijking van het Wetboek van Strafvordering. Download van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2014/06/06/wraking-en-verschoning-van-rechters-discussiestuk> (laatst bezocht 8 september 2016).
- Rossum, Wibo van (1998). *Verschijnen voor de rechter. Hoe het hoort en het ritueel van Turkse verdachten in de rechtszaal*. Amsterdam: Duizend en Een.
- Rossum, Wibo van (2007). Gelet op de cultuur. *Reflectie op de relevantie van culturele achtergronden van etnische minderheden in de Nederlandse rechtspraak*. Den Haag: Raad voor de rechtspraak Research Memoranda.
- Rossum, Wibo van, Annerieke van den Boogaard, Emiel de Bruijne, Melis Das-kan, Sytske Diepeveen en Kirsten Maes (2013). 'Wrakingszaken als leermiddel: wat de rechterlijke praktijk kan doen om wrakingsverzoeken te voorkomen', *Nederlandse Jurisprudentie Feitenrechtspraak*, nr 52, p. 1766-1770.
- Rossum, W. van, J. Tigchelaar en P. Ippel (2012). *Wraking bottom-up. Een empirisch onderzoek*. Research Memorandum 2012-6, Den Haag: Raad voor de rechtspraak.
- Rossum, Wibo van en Jet Tigchelaar (2013). 'Een empirisch gefundeerde bespreking van mogelijke wijzigingen van de wrakingsprocedure', *Nederlands Juristenblad*, nr. 22, p. 1448-1456.
- Rossum, Wibo van en Rick Verschoof (2016). Dutch civil law judges between adjudication and mediation. Paper voor de Law and Society Association Conference, June 2016, New Orleans.
- SCP, Continue Onderzoek Burgerperspectieven, 2016-2, https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2016/Burgerperspectieven_2016_2 (laatst bezocht 25 september 2016).
- Slagter, W. (2011). 'Voorstel voor een dialoog tussen rechter en partijen, mede ter voorkoming van een poging tot wraking', *Nederlands Juristenblad*, 36, p. 2444.
- Smits, P. (2014). 'Waar wringt het bij de wraking? Over de voorgestelde vernieuwingen in de wrakingsprocedure', *Tijdschrift voor Civiele Rechtspleging*, nr. 1, pp. 21-26.
- Soeharno, Jonathan (2009). *The Integrity of the Judge. A Philosophical Inquiry*. Farnham: Ashgate.

- Soeharno, Jonathan (2011). 'Blind vertrouwen. De norm van rechterlijke integriteit', *Rechtstreeks* (Raad voor de rechtspraak) nr. 3.
- Soppe, L.B.M. (2012). *Wraken, die rechter!* Een onderzoek naar de wrakingspraktijk bij de drie noordelijke rechtbanken. Scriptie HBO-Rechten, Christelijke Hogeschool Windesheim.
- Spanje, Joost van en Claes de Vreese (2013). De rechtspraak in de media: drie negatieve trends. In Dennis Broeders, Corien (J.E.J.) Prins, Henk Griffioen, Petra Jonkers, Meike Bokhorst & Marijn Sax (red.). *Speelruimte voor transparantere rechtspraak*. WRR/Amsterdam University Press, Den Haag/Amsterdam, p. 413-446.
- Stuiveling, S.J. (2009). 'Transparantie en Rechtspraak: kennis delen met de samenleving'. Rechtspraaklezing 2009, *Rechtstreeks*, Raad voor de rechtspraak.
- Suijkerbuijk, Linda (2011). *De rechter wraken-wreken. Een onderzoek naar het gebruik van wraking en het huidige toezicht hierop*. Masterscriptie UvT.
- Tyler, Tom R. (2007). 'Procedural Justice and the Courts', *Court Review*, Vol. 44, p. 26-31.
- Veen, Romke van der (2007). De rol van professionals in een veranderende verzorgingsstaat. In Jan Willem Duyvendak, Godfried Engbersen, Marigo Teeuwen en Imrat Verhoeven (red.). *Macht en verantwoordelijkheid. Essays voor Kees Schuyt*. Amsterdam University Press, p. 149-159.
- Velthoven, B.C.J. van (2011). 'Over het relatieve belang van een eerlijke procedure: procedurele en distributieve rechtvaardigheid in Nederland', *RM Themis* nr. 1, p. 7-16.
- Verburgt, B.E. (2013). 'De stand van wraken. Wraking van rechters in het ondernemingsrecht', *Tijdschrift voor de Ondernemingsrechtpraktijk*, nr. 7.
- Voert, M. ter, Kuppens, J. (2002). *Schijn van partijdigheid rechters*. Den Haag, WODC.
- Vrieze, G. (2005). 'Zijn rechters zonder gedragscode nog wel te vertrouwen?' (I), *Trema* nr 4, p. 139-150.
- Vrieze, G. (2005). 'Zijn rechters zonder gedragscode nog wel te vertrouwen?' (II), *Trema* nr 5, p. 194-208.
- Wal, P. van der (2010). 'Misbruik van wraking', *NTRFR-B* 19, p. 7-11.
- Werd, M.F.J.M de (2002). 'Wraking van rechters en niet-rechters. Who's hot and who's not?', *Trema*, nr 1, p. 51-56.
- Weyers, Heleen en Marc Hertogh (2007). *Legitimiteit betwist. Een verkennend literatuuronderzoek naar de ervaren legitimiteit van het justitieoptreden*. Rijksuniversiteit Groningen/WODC.
- Wiersma, H.W. (2001). 'Wraking van de civiele rechter? "Bij voorkeur niet!"', *Nederlands Juristenblad*, p. 1835-1842.

Bijlagen

1. Extra tabellen

Extra tabel A bevat de voorkeuren voor interne of externe behandeling van wrakingsverzoeken. Van de raadsheren die in de onderzoeksperiode werden gewraakt, werden enkelen meerdere keren gewraakt. Zij hebben meerdere vragenformulieren ingevuld. Enkelen van hen zijn gedurende de onderzoeksperiode over de externe wrakingskamer van mening veranderd. In onderstaande (en elke volgende) tabel is elke raadsheer voor één keer geteld, behalve als hij of zij in de loop van het onderzoek van mening is veranderd. Er zijn bijvoorbeeld raadsheren die twee formulieren op dezelfde manier hebben ingevuld. Wij hebben ervoor gekozen om dat als één mening/raadsheer te tellen. Er zijn ook raadsheren met twee formulieren, die niet identiek zijn ingevuld. Wij kozen ervoor om dat als twee meningen/raadsheren te tellen. In extra tabel A hebben wij hen telkens apart vermeld met 'meerdere'.

Extra tabel A. Gewraakte raadsheren en hun voorkeur voor behandeling door interne of externe wrakingskamer

Gerechtshof en aantal (N)	Interne wrakingskamer	Externe wrakingskamer	Maakt mij niet uit	Verhouding
Amsterdam eenmalig gewraakt (23)	4	10	9	
Amsterdam meerdere malen gewraakt (4)	1	0	3	
Amsterdam totaal (27)	5	10	12	19:37:44
Den Haag eenmalig (17) ¹	6	3	8	
Den Haag meerdere (7)	2	1	4	
Den Haag totaal (24)	8	4	12	33:17:50
Den Bosch eenmalig (14)	2	0	12	
Den Bosch meerdere (1)	0	0	1	
Leeuwarden eenmalig (3)	0	0	3	
Den Bosch en Leeuwarden totaal (18)	2	0	16	11:0:89
Totaal (69)	15	14	40	22:20:58

1. Een raadsheer heeft op een formulier zowel 'interne wrakingskamer' als 'maakt mij niet uit' aangekruist. Die hebben we beide geteld.

In extra tabel B zijn de oordelen van de leden van de wrakingskamer opgenomen. Ook hier maken we een onderscheid tussen raadsheren die één keer een wrakingsverzoek hebben behandeld en zij die dat meerdere keren hebben gedaan. Ze zijn op dezelfde manier vermeld als in extra tabel A.

Extra tabel B. Raadsheren lid van de wrakingskamer en hun voorkeur voor behandeling door interne of externe wrakingskamer

Gerechtshof en aantal (N)	Interne wrakingskamer	Externe wrakingskamer	Maakt mij niet uit	Verhouding
Amsterdam eenmalig (5)	0	4	1	
Amsterdam meerdere (16)	0	11	5	
Amsterdam totaal (21)	0	15	6	0:71:29
Den Haag eenmalig (3) ²	1	1	1	
Den Haag meerdere (18)	4	7	7	
Den Haag totaal (21)	5	8	8	24:38:38
Den Bosch eenmalig (3)	0	0	3	
Den Bosch meerdere (7)	2	2	3	
Leeuwarden eenmalig (7)	4	1	2	
Den Bosch en Leeuwarden totaal (17)	6	3	8	35:18:47
Totaal (59)	11	26	22	19:44:37

2. Een raadsheer heeft op een formulier zowel 'interne wrakingskamer' als 'maakt mij niet uit' aangekruist.

Omdat er verschil tussen de gerechtshoven is in de mate van steun voor een externe wrakingskamer, is het interessant om na te gaan welke argumenten op de verschillende hoven belangrijk worden gevonden. Daarom hebben wij de antwoorden op de stellingen gesplitst voor de gerechtshoven Amsterdam, Den Haag en de gerechtshoven in Den Bosch en Leeuwarden. We doen dat per stelling – zodat de gerechtshoven kunnen worden vergeleken – en nemen ook telkens stelling 9 over versterking van het vertrouwen in de tabel op.

Wij hebben in de volgende tabellen met **vet** de hoogste cijfers aangegeven. Op die manier is de tabel sneller te lezen.

Extra tabel C. Stellingen 1-4 en 9 voor alle raadsheren (114), Amsterdam (45), Den Haag (35) en Den Bosch & Leeuwarden (34)

	Zeer mee oneens		Neu- traal	Zeer mee eens	
	1	2	3	4	5
1 De interne procedure is sneller					
Alle raadsheren	2	4	27	42	35
Raadsheren gerechtshof Amsterdam	1	2	11	20	11
Raadsheren gerechtshof Den Haag	1	2	9	10	13
Raadsheren gerechtshoven Den Bosch en locatie Leeuwarden	0	0	11	12	11
2 Externe behandeling kost meer tijd, waaronder reistijd voor de gewraakte rechter					
Alle raadsheren	0	2	19	45	47
Raadsheren gerechtshof Amsterdam	0	1	6	18	20
Raadsheren gerechtshof Den Haag	0	1	5	14	15
Raadsheren gerechtshoven Den Bosch en locatie Leeuwarden	0	0	8	13	12
3 Interne behandeling is goedkoper voor de rechtspraak					
Alle raadsheren	1	4	56	23	22
Raadsheren gerechtshof Amsterdam	1	2	26	7	7
Raadsheren gerechtshof Den Haag	0	2	11	11	10
Raadsheren gerechtshoven Den Bosch en locatie Leeuwarden	0	0	19	5	5
4 Externe behandeling is veel organisatorische rompslomp in verhouding tot de opbrengst					
Alle raadsheren	7	22	43	26	16
Raadsheren gerechtshof Amsterdam	3	11	18	9	4
Raadsheren gerechtshof Den Haag	3	8	10	10	4
Raadsheren gerechtshoven Den Bosch en locatie Leeuwarden	1	3	16	7	7
9 De externe procedure zal het vertrouwen van burgers in de rechtspraak vergroten					
Alle raadsheren	3	10	26	59	16
Raadsheren gerechtshof Amsterdam	0	3	10	23	9
Raadsheren gerechtshof Den Haag	3	2	7	18	5
Raadsheren gerechtshoven Den Bosch en locatie Leeuwarden	0	5	8	18	2

Omdat wij verschillen hebben geconstateerd tussen gewraakte raadsheren en leden van de wrakingskamer in de mate van steun voor de externe wrakingskamer, is het interessant om na te gaan of dat verschil wordt weerspiegeld in de aangevoerde redenen die te maken hebben met efficiëntie en organisatie. Zie extra tabel D.

Extra tabel D. Stellingen 1-4 en 9 voor gewraakte raadsheren (66) en raadsheren lid van de wrakingskamer (48)

		Zeer mee oneens		Neu- traal	Zeer mee eens	
		1	2	3	4	5
1	De interne procedure is sneller					
	Gewraakte raadsheren	2	2	16	19	23
	Raadsheren lid wrakingskamer	0	2	11	23	12
2	Externe behandeling kost meer tijd, waaronder reistijd voor de gewraakte rechter					
	Gewraakte raadsheren	0	0	11	22	32
	Raadsheren lid wrakingskamer	0	2	8	23	15
3	Interne behandeling is goedkoper voor de rechtspraak					
	Gewraakte raadsheren	1	2	29	12	16
	Raadsheren lid wrakingskamer	0	2	27	11	6
4	Externe behandeling is veel organisatorische rompslomp in verhouding tot de opbrengst					
	Gewraakte raadsheren	3	14	20	19	10
	Raadsheren lid wrakingskamer	4	8	23	7	6
9	De externe procedure zal het vertrouwen van burgers in de rechtspraak vergroten					
	Gewraakte raadsheren	2	8	17	28	11
	Raadsheren lid wrakingskamer	1	2	9	31	5

Hieronder staan extra tabellen de scores van de hoven op de stellingen 5-8. We nemen ook de stelling over het vertrouwen weer mee (stelling 9).

Extra tabel E. Stellingen 5-8 en 9 voor alle raadsheren (114), Amsterdam (45), Den Haag (35) en Den Bosch & Leeuwarden (34)

	Zeer mee oneens		Neu- traal	Zeer mee eens	
	1	2	3	4	5
5 De externe procedure heeft rechters die onpartijdiger zijn					
Alle raadsheren	38	33	24	12	4
Raadsheren gerechtshof Amsterdam	13	14	8	7	2
Raadsheren gerechtshof Den Haag	13	9	9	3	1
Raadsheren gerechtshoven Den Bosch en Leeuwarden	12	10	7	2	1
6 Collega-rechters in de interne procedure houden elkaar de hand boven het hoofd					
Alle raadsheren	70	31	9	1	0
Raadsheren gerechtshof Amsterdam	22	14	6	0	0
Raadsheren gerechtshof Den Haag	21	12	1	1	0
Raadsheren gerechtshoven Den Bosch en Leeuwarden	27	5	2	0	0
7 Collega-rechters in de interne procedure zijn professioneel genoeg om streng voor elkaar te zijn					
Alle raadsheren	1	1	18	51	42
Raadsheren gerechtshof Amsterdam	0	1	9	22	12
Raadsheren gerechtshof Den Haag	1	0	7	17	10
Raadsheren gerechtshoven Den Bosch en Leeuwarden	0	0	2	12	20
8 Collega-rechters in de interne procedure kunnen het wrakingsverzoek niet goed beoordelen omdat ze te weinig afstand tot elkaar hebben					
Alle raadsheren	51	46	9	7	1
Raadsheren gerechtshof Amsterdam	17	18	6	4	0
Raadsheren gerechtshof Den Haag	14	16	1	3	1
Raadsheren gerechtshoven Den Bosch en Leeuwarden	20	12	2	0	0
9 De externe procedure zal het vertrouwen van burgers in de rechtspraak vergroten					
Alle raadsheren	3	10	26	59	16
Raadsheren gerechtshof Amsterdam	0	3	10	23	9
Raadsheren gerechtshof Den Haag	3	2	7	18	5
Raadsheren gerechtshoven Den Bosch en Leeuwarden	0	5	9	18	2

Extra tabel F bevat verschillen in scores tussen gewraakte raadsheren en leden van de wrakingskamer.

Extra tabel F. Stellingen 5-8 en 9 voor gewraakte raadsheren (66) en raadsheren lid van de wrakingskamer (48)

	Ze er mee oneens	2	Neu- traal	3	4	Ze er mee eens	5
5 De externe procedure heeft rechters die onpartijdiger zijn							
Gewraakte raadsheren	22	18	14	8	3		
Raadsheren lid wrakingskamer	16	15	10	4	1		
6 Collega-rechters in de interne procedure houden elkaar de hand boven het hoofd							
Gewraakte raadsheren	43	15	4	1	0		
Raadsheren lid wrakingskamer	27	16	5	0	0		
7 Collega-rechters in de interne procedure zijn professioneel genoeg om streng voor elkaar te zijn							
Gewraakte raadsheren	1	1	10	27	26		
Raadsheren lid wrakingskamer	0	0	8	24	16		
8 Collega-rechters in de interne procedure kunnen het wrakingsverzoek niet goed beoordelen omdat ze te weinig afstand tot elkaar hebben							
Gewraakte raadsheren	32	25	4	4	1		
Raadsheren lid wrakingskamer	19	21	5	3	0		
9 De externe procedure zal het vertrouwen van burgers in de rechtspraak vergroten							
Gewraakte raadsheren	2	8	17	28	11		
Raadsheren lid wrakingskamer	1	2	9	31	5		

2. Toelichting op de vragenformulieren

In overleg met de begeleidingscommissie en enkele externe deskundigen hebben wij voor elk van de categorieën deelnemers aparte vragenlijsten ontwikkeld. Voor de rechtzoekenden en hun gemachtigden/advocaten ontwikkelden wij een vragenformulier dat zij vóór de zitting moesten invullen, zodat wij een beeld hadden van hun eerdere ervaringen, hun kennis en hun verwachtingen. Daarnaast maakten wij een vragenformulier dat zij na de zitting moesten invullen. Voor de raadsheren en eventuele advocaten-generaal in het wrakingsproces maakten wij alleen een vragenformulier dat zij na de zitting moesten invullen. Hieronder gaan wij in op de verschillende onderdelen van de betreffende vragenlijsten. Met onze formuleringen van de vragen hebben wij geprobeerd om zo veel mogelijk aan te sluiten bij eerder gedaan onderzoek naar vertrouwen in de rechtspraak en naar ervaren procedurele rechtvaardigheid.³ We sluiten daarmee aan bij beproefde vragen en bovendien zijn de resultaten te vergelijken.

Voor de rechtzoekenden wilden wij met de vragen 1-4 de algemene houding achterhalen ten opzichte van de rechtspraak. We vroegen naar het vertrouwen in het Nederlandse rechtssysteem op een schaal van 1-10, naar hun kennis over het recht en de rechtspraak, en naar mogelijke eerdere ervaringen met de rechtspraak. Deze gegevens zijn relevant omdat ze de verwachtingen en dus het oor-

deel kleuren over de wrakingsprocedure. Met de vragen 5, 6, 12 en 13 over mogelijk eerder overwogen wrakingsverzoeken en over de ingeschatte sociale gevolgen van het huidige wrakingsverzoek, wilden wij achterhalen hoe 'gemakkelijk' de rechtzoekende dacht over het indienen van wrakingsverzoeken. Onze veronderstelling was dat een rechtzoekende die niet zo snel en 'makkelijk' een wrakingsverzoek indient, de betekenis van de externe behandeling van wrakingsverzoeken hoger aanslaat. De vragen 7-11 betreffen het wrakingsverzoek dat is ingediend. Met vraag 7 en 11 wilden wij de concrete verwachtingen en bedoelingen van de wrakingszitting te weten komen, omdat die relevant zijn voor het oordeel achteraf. De vragen 8 en 9 hebben betrekking op de voorkeur voor een interne dan wel externe wrakingskamer en naar de redenen daarvoor. Met de vraag naar de redenen hebben wij aangesloten bij formuleringen die wij in ons eerdere onderzoek naar de percepties van wraking onder burgers hebben gebruikt. Dezelfde formuleringen gebruikten wij ook in de vragenformulieren voor de andere betrokkenen (zie hierna). Vraag 10 vraagt naar hoe de rechtzoekende kennis heeft gekregen van de wrakingsprocedure. De vragen 14-17 gaan over achtergrondgegevens.

Met het vragenformulier dat de rechtzoekende na de zitting moest invullen, wilden wij de ervaring van de wrakingszitting achterhalen in het licht van de instelling, verwachtingen en bedoelingen die de rechtzoekende vooraf

3. Voor een overzicht van het vertrouwensonderzoek zie Marnix Croes (2011), maar ook ons eerdere onderzoek 'Wraking bottom-up', met name hoofdstuk 4. Voor ervaren procedurele rechtvaardigheidsvragen met name Janneke van der Linden, *Zitten luisteren en schikken. Rechtvaardigheid en doelbereik bij de comparitie na antwoord*. Raad voor de rechtspraak, 2008.

had. Vraag 1 was of de wrakingszitting had bijgedragen aan het vertrouwen in het Nederlandse rechtssysteem. De vragen 2-6 zijn opgesteld om de 'match' met de verwachtingen te kunnen maken en de betekenis van het antwoord op vraag 1 te kunnen inschatten.⁴ Verliep de zitting naar verwachting (vraag 2)? Hoe is het oordeel over het verloop (vraag 3)? Zou men gezien de recente ervaring kiezen voor een interne of een externe wrakingskamer en om welke redenen (vraag 4 en 5)? Wat is het belangrijkste dat op de zitting is gebeurd (vraag 6) en was de gewraakte rechter aanwezig (vraag 7)? Vraag 8 vroeg ten slotte naar de verwachting omtrent toe- of afwijzing van het wrakingsverzoek. Met die laatste vraag meenden we een 'realiteitscheck' te hebben die de interpretatie van de antwoorden op de vragen mede zou kunnen bepalen.

Het vragenformulier voor de gemachtigde/advocaat dat voorafgaand aan de zitting ingevuld moest worden, bevatte nagenoeg dezelfde vragen, maar ze waren uiteraard anders geadresseerd. De vraag voorafgaand aan de zitting naar het vertrouwen in het rechtssysteem hebben wij echter niet gesteld, omdat wij ervan uitgingen dat één concrete zittingservaring in dat vertrouwensniveau van een professional geen substantieel verschil zal maken.

De vragenformulieren voor de raadsheren tegen wie een wrakingsverzoek was ingediend hadden een eerste blok van drie vragen over

aan- of afwezigheid op de zitting en de redenen daarvoor. Deze vragen stelden wij om erachter te komen welke overwegingen een rol speelden bij de beslissing om al dan niet op zitting aanwezig te zijn. Daarna volgden twee vragen (4 en 5) naar hoe de zitting was ervaren, die uiteraard alleen konden worden beantwoord bij aanwezigheid. Deze vragen stelden wij om vanuit verschillende subjectieve perspectieven (rechtzoekende en advocaat, gewraakte raadsheren en leden wrakingskamer) een beeld te krijgen van het verloop van de wrakingszitting, zodat we daarover zouden kunnen navragen in de interviews als dat beeld uiteen zou lopen. De vragen 6-9 gaan over de voorkeur voor een interne dan wel externe wrakingskamer. Daarbij hadden wij ingeschat dat eerdere ervaringen met wraking relevant zouden kunnen zijn (vraag 6), maar ook de ervaring met het huidige wrakingsverzoek (vraag 7 en 9). Vraag 10 en 11 stelden wij omdat wij in eerder onderzoek signalen hadden opgevangen dat advocaten op sommige gerechten mogelijk makkelijker wrakingsverzoeken zouden indienen dan op andere gerechten. Als dat zo zou zijn, zou dat mogelijk ook hun oordeel over de externe wrakingskamer kunnen kleuren. Met vraag 10 en 11 vroegen wij bij de raadsheren naar hun inschatting van dit fenomeen. De vragen 12-14 vroegen ten slotte naar achtergrondgegevens.

De vragen voor de leden van de wrakingskamer waren nagenoeg hetzelfde. Omdat wij

4. Hoge verwachtingen vooraf en een als teleurstellend ervaren zitting qua procedurele rechtvaardigheid, zou een oordeel 'de zitting heeft niet bijgedragen aan mijn vertrouwen in de rechtspraak' begrijpelijk kunnen maken.

verwachtten dat leden van de wrakingskamer in de onderzoeksperiode meerdere wrakingsverzoeken zouden behandelen, waren wij vooral benieuwd of in de antwoorden op de vragen 3 (voorkeur voor intern of extern) en 5 (functioneert de externe kamer beter) gedurende het onderzoek, dus door meerdere ervaringen, een verschuiving zou optreden.

De vragen voor de raadsheren bij de hoven die met de interne procedure werken, verschilden alleen in formulering van die voor de hoven Amsterdam en Den Haag. Hetzelfde geldt voor de vragenlijst voor de advocaten-generaal.

3. Vragenformulieren en brieven

3.1. Vragenlijst voor de rechtzoekende voorafgaand aan de zitting in de pilot

Hieronder staan zeventien vragen. Bij de meeste vragen kunt u met een kruisje uw antwoord aangeven. Bij enkele vragen kunt u in uw eigen woorden antwoorden.

--> Ook als u het antwoord op enkele vragen niet weet of niet invult, ontvangen wij graag de vragenlijst retour!

Allereerst stellen wij u enkele algemene vragen over de rechtspraak.

Vraag 1

Kunt u aangeven hoeveel vertrouwen u heeft in het Nederlandse rechtssysteem?

Helemaal geen vertrouwen					Volledig vertrouwen				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Vraag 2

Hoe goed is naar uw eigen inschatting uw kennis over het recht en de rechtspraak in ons land?

	Zeer mee oneens	Neu- traal	Zeer mee eens						
	1	2	3	4	5				
☐	Ik weet veel van het recht en de rechtspraak				☐	☐	☐	☐	☐

Vraag 3

Bent u, behalve in de huidige zaak, ooit eerder met de rechter in aanraking geweest? Dit kan bijvoorbeeld zijn geweest als eiser, gedaagde/verdachte, getuige of deskundige.

Nee, nooit eerder	Eén keer eerder	Vaker
☐	☐	☐

Ga verder met vraag 7 als u 'Nee' heeft aangekruist.

Vraag 4

Wij willen graag dat u op basis van uw *eerdere* ervaring(en) een algemeen oordeel geeft over de manier waarop u toen door de rechter bent behandeld. Geef daarvoor aan in welke mate u het eens bent met de volgende stellingen.

		Zeer mee oneens	Neu- traal	Zeer mee eens		
		1	2	3	4	5
a	De rechter heeft mij toen alle ruimte gegeven om mijn verhaal te doen					
b	Ik was door de rechtbank goed geïnformeerd over het verloop van de procedure					
c	Ik werd door de rechter met respect behandeld					
d	De rechter luisterde goed naar mij					
e	De rechter was onpartijdig					
f	Het oordeel van de rechter was rechtvaardig					

Vraag 5

Heeft u ooit eerder overwogen om een wrakingsverzoek in te dienen, maar dat toen toch niet gedaan?

nee**ja**

Vraag 6

Indien u bij vraag 5 'Ja' aankruiste, wilt u dat dan toelichten?

Nu volgen enkele vragen over het wrakingsverzoek dat u heeft gedaan.

Vraag 7

Wat verwacht u dat er bij de komende wrakingsprocedure feitelijk zal gebeuren? Wij vragen naar uw eigen verwachtingen, dus naar wat u denkt dat er gaat gebeuren. Het gaat er niet om wat u vindt dat zou moeten gebeuren.

Ze er mee oneens	Neu- traal	Ze er mee eens
1	2	3
4	5	

a	Ik verwacht dat de gewraakte rechter aanwezig is				
b	Ik verwacht dat ik de ruimte krijg om te vertellen waarom ik het wrakingsverzoek heb ingediend				
c	Ik verwacht dat er strenger naar mijn rechtszaak wordt gekeken als het wrakingsverzoek wordt <i>afgewezen</i>				
d	Ik verwacht dat ik met respect word behandeld				
e	Ik verwacht dat de rechters die mijn wrakingsverzoek behandelen, onpartijdig zijn				
f	Ik verwacht dat er strenger naar mijn rechtszaak wordt gekeken als het wrakingsverzoek wordt <i>toegewezen</i>				
g	Ik verwacht dat de rechters die mijn wrakingsverzoek behandelen, goed naar mij luisteren.				
h	Ik verwacht dat mijn advocaat vooral het woord zal doen				
i	Ik verwacht dat het wrakingsverzoek wordt toegewezen				

Wrakingsverzoeken worden normaalgesproken door een interne wrakingskamer behandeld, dat wil zeggen door collega-rechters van hetzelfde gerecht. In uw geval wordt het verzoek extern behandeld: door rechters die niet dagelijks met elkaar te maken hebben omdat zij bij een ander gerechtshof werken.

Vraag 8

Als u zou mogen kiezen, wat zou dan uw voorkeur hebben, behandeling van het wrakingsverzoek door een interne of door een externe wrakingskamer?

Interne wrakingskamer	Externe wrakingskamer	Maakt mij niet uit

Vraag 9.a

Zowel de behandeling door een *interne* als door een *externe* wrakingskamer, heeft voor- en nadelen.

Wilt u aangeven in hoeverre u het met de volgende stellingen eens bent?

In de volgende vraag **9.b** kunt u aangeven wat voor u de belangrijkste argumenten zijn.

		Ze er mee oneens	Neu- traal	Ze er mee eens		
		1	2	3	4	5
a	De interne procedure is sneller					
b	De externe procedure heeft rechters die onpartijdiger zijn					
c	Collega-rechters in de interne procedure houden elkaar de hand boven het hoofd					
d	Externe behandeling kost meer tijd, waaronder reistijd					
e	Interne behandeling is goedkoper voor de Rechtspraak					
f	Collega-rechters in de interne procedure zijn professioneel genoeg om streng voor elkaar te zijn					
g	Collega-rechters in de interne procedure kunnen het wrakingsverzoek niet goed beoordelen omdat ze te weinig afstand tot elkaar hebben					
h	De externe procedure zal het vertrouwen van burgers in de rechtspraak vergroten					
i	Anders, namelijk ..					

Vraag 9.b

Wat zijn voor u de belangrijkste argumenten uit vraag 9.a? U kunt de letters noemen van de stellingen hierboven.

Vraag 10

Hoe heeft u kennis gekregen van de wrakingsprocedure? U kunt meerdere opties aankruisen.

Via mijn advocaat	☐
Door op internet te zoeken	☐
Door informatie die ik kreeg van de rechtbank/het gerechtshof	☐
Door de media (kranten, tv)	☐
Door gesprekken met familie en vrienden	☐
Door eerdere ervaring met wraking	☐
Anders, namelijk ...	☐

Vraag 11

Wat vindt u het belangrijkste dat tijdens de wrakingszitting aan de orde moet komen?

Vraag 12

Maakt u zich zorgen over het feit dat u verder moet met dezelfde rechter als het verzoek wordt afgewezen? Zo ja, welke zorgen heeft u dan?

Vraag 13

Denk u dat rechters het erg vinden als tegen hen een wrakingsverzoek wordt ingediend?

Helemaal niet erg**Heel erg**

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Tot slot vragen we u enkele achtergrondgegevens

Vraag 14

Wat is uw leeftijd?

Vraag 15

Bent u een man of een vrouw?

man**vrouw****wil ik niet zeggen**

Vraag 16

Wat is uw hoogst genoten opleiding?

lager onderwijs of lbo	vmbo/mavo/mbo	havo/vwo	hbo	universiteit	wil ik niet zeggen
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Vraag 17

In welke provincie woont u?

Bedankt tot zo ver voor uw medewerking aan dit onderzoek! Uw informatie wordt uiteraard met de grootst mogelijke zorgvuldigheid en vertrouwelijk behandeld.

Wij willen ook graag na de zitting van u weten, wat u ervan vond. Uw mening is voor het onderzoek erg belangrijk. We hopen dan ook van harte dat u bereid bent om na afloop van de zitting nog een korte vragenlijst in te vullen. U hoort hiervan via uw advocaat (als u die heeft), maar u kunt ook hieronder uw e-mailadres invullen. In dat geval zullen we de vragenlijst direct via e-mail aan u toesturen.

Uw e-mailadres:

Als u vragen heeft, kunt u een e-mail sturen naar waking.rgl@uu.nl.

3.2. Vragenlijst voor de advocaat/gemachtigde voorafgaand aan de zitting

Hieronder staan dertien vragen. Bij de meeste vragen kunt u met een kruisje uw antwoord aangeven. Bij enkele vragen kunt u in uw eigen woorden antwoorden.

--> Ook als u het antwoord op enkele vragen niet weet of niet invult, ontvangen wij graag de vragenlijst retour!

Wij stellen eerst enkele vragen over het verzoek en de wrakingsprocedure.

Vraag 1

Hoe bent u voor het eerst op de hoogte geraakt van de pilot met de externe wrakingskamer?

Vraag 2

Als u zou mogen kiezen, wat zou dan uw voorkeur hebben, behandeling van het wrakingsverzoek door een interne of door een externe wrakingskamer?

Interne wrakingskamer	Externe wrakingskamer	Maakt mij niet uit

Vraag 3.a

Zowel de behandeling door een *interne* als door een *externe* wrakingskamer, heeft voor- en nadelen.

Wilt u aangeven in hoeverre u het met de volgende stellingen eens bent?

In de volgende vraag 3.b kunt u aangeven wat voor u de belangrijkste argumenten zijn.

		Ze er mee oneens	Neu- traal	Ze er mee eens		
		1	2	3	4	5
a	De interne procedure is sneller					
b	De externe procedure heeft rechters die onpartijdiger zijn					
c	Collega-rechters in de interne procedure houden elkaar de hand boven het hoofd					
d	Externe behandeling kost meer tijd, waaronder reistijd					
e	Interne behandeling is goedkoper voor de Rechtspraak					
f	Collega-rechters in de interne procedure zijn professioneel genoeg om streng voor elkaar te zijn					
g	Collega-rechters in de interne procedure kunnen het wrakingsverzoek niet goed beoordelen omdat ze te weinig afstand tot elkaar hebben					
h	De externe procedure zal het vertrouwen van burgers in de rechtspraak vergroten					
i	Anders, namelijk ..					

Vraag 3.b

Wat zijn voor u de belangrijkste argumenten uit vraag 3.a? U kunt de letters noemen van de stellingen hierboven.

Vraag 4

Hoe vertrouwd bent u met wraking en de wrakingsprocedure? U kunt meerdere opties aankruisen of invullen.

Dit is mijn eerste wrakingszaak	
Ik heb in mijn beroepsleven meerdere keren gewraakt en dit is de .... keer	
Ik heb jurisprudentie geraadpleegd om mij te oriënteren	
Ik heb informatie ontvangen van het gerecht	
Ik heb het wrakingsprotocol geraadpleegd	
Ik heb met collega's overlegd over de wrakingszaak	
Als u verder nog iets kwijt wil over uw vertrouwdheid met de wrakingsprocedure, dan kunt u dat hier opschrijven.	

Vraag 5

Wat vindt u het belangrijkste dat tijdens de wrakingszitting besproken moet worden of moet gebeuren?

Vraag 6

Wat verwacht u dat er bij de komende wrakingsprocedure feitelijk zal gebeuren? Wij vragen naar uw eigen verwachtingen, dus naar wat u denkt dat er gaat gebeuren. Het gaat niet om wat u vindt dat zou moeten gebeuren.

		Ze er mee oneens	Neu- traal	Ze er mee eens					
		1	2	3	4	5			
a	Ik verwacht dat de gewraakte rechter aanwezig is								
b	Ik verwacht dat ik de ruimte krijg om te vertellen waarom ik het wrakingsverzoek heb ingediend								
c	Ik verwacht dat er strenger naar de rechtszaak wordt gekeken als het wrakingsverzoek wordt afgewezen								
d	Ik verwacht dat ik met respect word behandeld								
e	Ik verwacht dat de rechters die mijn wrakingsverzoek behandelen, onpartijdig zijn								
f	Ik verwacht dat er strenger naar de rechtszaak wordt gekeken als het wrakingsverzoek wordt toegewezen								
g	Ik verwacht dat de rechters die het wrakingsverzoek behandelen, goed naar mij luisteren.								
h	Ik verwacht dat mijn cliënt vooral het woord zal doen								
i	Ik verwacht dat het wrakingsverzoek wordt toegewezen								

Vraag 7

Heeft u ooit eerder overwogen om een wrakingsverzoek in te dienen, maar dat toen toch niet gedaan?

nee	ja
____	____

Vraag 8

Indien u bij vraag 7 'Ja' aankruiste, wilt u dat dan toelichten?

Vraag 9

Maakt u zich zorgen over het feit dat u verder moet met dezelfde rechter als het verzoek wordt afgewezen? Zo ja, welke zorgen heeft u dan?

Vraag 10

Denk u dat rechters het erg vinden als tegen hen een wrakingsverzoek wordt ingediend?

Helemaal niet erg									Heel erg
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Tot slot vragen we u enkele achtergrondgegevens

Vraag 11

Hoe lang bent u advocaat of treedt u op als gemachtigde? Geef het aantal jaren.

Vraag 12

Op welke rechtsgebieden treedt u doorgaans op?

Vraag 13

Met welke gerechten en in welke steden heeft u de meeste proceservaring?

Bedankt tot zo ver voor uw medewerking aan dit onderzoek! Uw informatie wordt met de grootst mogelijke zorgvuldigheid en vertrouwelijk behandeld.

Wij willen ook graag na de zitting van u vernemen, wat u ervan vond. Uw mening is voor het onderzoek erg belangrijk. We hopen dan ook van harte dat u bereid bent om na afloop van de zitting nog een korte vragenlijst in te vullen. U kunt hieronder uw e-mailadres invullen als wij dat nog niet hebben. Dan kunnen we de vragen direct via de mail aan u toesturen.

Uw e-mailadres:

Als u vragen heeft, kunt u een e-mail sturen naar wraking.rgl@uu.nl.

3.3. Vragenlijst voor de rechtzoekende voorafgaand aan de reguliere zitting

Hieronder staan zeventien vragen. Bij de meeste vragen kunt u met een kruisje uw antwoord aangeven. Bij enkele vragen kunt u in uw eigen woorden antwoorden.

--> Ook als u het antwoord op enkele vragen niet weet of niet invult, ontvangen wij graag de vragenlijst retour!

Allereerst stellen wij u enkele algemene vragen over de rechtspraak.

Vraag 1

Kunt u op een schaal van 1 (geen vertrouwen) tot 10 (volledig vertrouwen) aangeven hoeveel vertrouwen u heeft in het Nederlandse rechtssysteem?

Helemaal geen vertrouwen							Volledig vertrouwen		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Vraag 2

Hoe goed is naar uw eigen inschatting uw kennis over het recht en de rechtspraak in ons land?

	Ze er mee oneens	Neu- traal	Ze er mee eens		
	1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Ik weet veel van het recht en de rechtspraak

Vraag 3

Bent u, behalve in de huidige zaak, ooit eerder met de rechter in aanraking geweest? Dit kan bijvoorbeeld zijn geweest als eiser, gedaagde/verdachte, getuige of deskundige.

Nee, nooit eerder	Eén keer eerder	Vaker
☐	☐	☐

Ga verder met vraag 7 als u 'Nee' heeft aangekruist.

Vraag 4

Wij willen graag dat u op basis van uw eerdere ervaring(en) een algemeen oordeel geeft over de manier waarop u toen door de rechter bent behandeld. Geef daarvoor aan in welke mate u het eens bent met de volgende stellingen.

		Ze mee oneens	Neu- traal	Ze mee eens					
		1	2	3	4	5			
a	De rechter heeft mij toen alle ruimte gegeven om mijn verhaal te doen								
b	Ik was door de rechtbank goed geïnformeerd over het verloop van de procedure								
c	Ik werd door de rechter met respect behandeld								
d	De rechter luisterde goed naar mij								
e	De rechter was onpartijdig								
f	Het oordeel van de rechter was rechtvaardig								

Vraag 5

Heeft u ooit eerder overwogen om een wrakingsverzoek in te dienen, maar dat toen toch niet gedaan?

nee

ja

Vraag 6

Indien u bij vraag 5 'Ja' aankruiste, wilt u dat dan toelichten?

Nu volgen enkele vragen over het wrakingsverzoek dat u heeft gedaan.

Vraag 7

Wat verwacht u dat er bij de komende wrakingsprocedure feitelijk zal gebeuren? Wij vragen naar uw eigen verwachtingen, dus naar wat u denkt dat er gaat gebeuren. Het gaat er niet om wat u vindt dat zou moeten gebeuren.

		Zeer mee oneens	Neu- traal	Zeer mee eens			
		1	2	3	4	5	
a	Ik verwacht dat de gewraakte rechter aanwezig is						
b	Ik verwacht dat ik de ruimte krijg om te vertellen waarom ik het wrakingsverzoek heb ingediend						
c	Ik verwacht dat er strenger naar mijn rechtszaak wordt gekeken als het wrakingsverzoek wordt afgewezen						
d	Ik verwacht dat ik met respect word behandeld						
e	Ik verwacht dat de rechters die mijn wrakingsverzoek behandelen, onpartijdig zijn						
f	Ik verwacht dat er strenger naar mijn rechtszaak wordt gekeken als het wrakingsverzoek wordt toegewezen						
g	Ik verwacht dat de rechters die mijn wrakingsverzoek behandelen, goed naar mij luisteren.						
h	Ik verwacht dat mijn advocaat vooral het woord zal doen						
i	Ik verwacht dat het wrakingsverzoek wordt toegewezen						

Wrakingsverzoeken worden in de pilot van Amsterdam en Den Haag door een externe wrakingskamer behandeld: door rechters die niet dagelijks met elkaar te maken hebben omdat zij bij een ander gerechtshof werken. Uw wrakingsverzoek wordt volgens de normale procedure behandeld, dus door een interne wrakingskamer, dat wil zeggen door collega-rechters van hetzelfde gerecht.

Vraag 8

Als u zou mogen kiezen, wat zou dan uw voorkeur hebben, behandeling van het wrakingsverzoek door een interne of door een externe wrakingskamer?

Interne wrakingskamer	Externe wrakingskamer	Maakt mij niet uit

Vraag 9.a

Zowel de behandeling door een *interne* als door een *externe* wrakingskamer, heeft voor- en nadelen.

Wilt u aangeven in hoeverre u het met de volgende stellingen eens bent?

In de volgende vraag 9.b kunt u aangeven wat voor u de belangrijkste argumenten zijn.

		Ze er mee oneens	Neu- traal	Ze er mee eens		
		1	2	3	4	5
a	De interne procedure is sneller					
b	De externe procedure heeft rechters die onpartijdiger zijn					
c	Collega-rechters in de interne procedure houden elkaar de hand boven het hoofd					
d	Externe behandeling kost meer tijd, waaronder reistijd					
e	Interne behandeling is goedkoper voor de Rechtspraak					
f	Collega-rechters in de interne procedure zijn professioneel genoeg om streng voor elkaar te zijn					
g	Collega-rechters in de interne procedure kunnen het wrakingsverzoek niet goed beoordelen omdat ze te weinig afstand tot elkaar hebben					
h	De externe procedure zal het vertrouwen van burgers in de rechtspraak vergroten					
i	Anders, namelijk ..					

Vraag 9.b

Wat zijn voor u de belangrijkste argumenten uit vraag 9.a? U kunt de letters noemen van de stellingen hierboven.

Vraag 10

Hoe heeft u kennis gekregen van de wrakingsprocedure? U kunt meerdere opties aankruisen.

Via mijn advocaat	☐
Door op internet te zoeken	☐
Door informatie die ik kreeg van de rechtbank/het gerechtshof	☐
Door de media (kranten, tv)	☐
Door gesprekken met familie en vrienden	☐
Door eerdere ervaring met wraking	☐
Anders, namelijk ...	☐

Vraag 11

Wat vindt u het belangrijkste dat tijdens de wrakingszitting aan de orde moet komen?

Vraag 12

Maakt u zich zorgen over het feit dat u verder moet met dezelfde rechter als het verzoek wordt afgewezen? Zo ja, welke zorgen heeft u dan?

Vraag 13

Denk u dat rechters het erg vinden als tegen hen een wrakingsverzoek wordt ingediend?

Helemaal niet erg					Heel erg				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Tot slot vragen we u enkele achtergrondgegevens

Vraag 14

Wat is uw leeftijd?

Vraag 15

Bent u een man of een vrouw?

man	vrouw	wil ik niet zeggen

Vraag 16

Wat is uw hoogst genoten opleiding?

lager onderwijs of lbo	vmbo/mavo/mbo	havo/vwo	hbo	universiteit	wil ik niet zeggen

Vraag 17

In welke provincie woont u?

Bedankt tot zo ver voor uw medewerking aan dit onderzoek! Uw informatie wordt uiteraard met de grootst mogelijke zorgvuldigheid en vertrouwelijk behandeld.

Wij willen ook graag na de zitting van u weten, wat u ervan vond. Uw mening is voor het onderzoek erg belangrijk. We hopen dan ook van harte dat u bereid bent om na afloop van de zitting nog een korte vragenlijst in te vullen. U hoort hiervan via uw advocaat (als u die heeft), maar u kunt ook hieronder uw e-mailadres invullen. In dat geval zullen we de vragenlijst direct via e-mail aan u toesturen.

Uw e-mailadres:

Als u vragen heeft, kunt u een e-mail sturen naar wraking.rgl@uu.nl.

3.4. Vragenlijst voor de rechtzoekende na de zitting

Hieronder staan acht vragen. Bij de meeste vragen kunt u met een kruisje uw antwoord aangeven. Bij enkele vragen kunt u in uw eigen woorden antwoorden.

--> Ook als u het antwoord op enkele vragen niet weet of niet invult, ontvangen wij graag de vragenlijst retour!

Vraag 1

Wilt u aangeven of de wrakingszitting heeft bijgedragen aan uw vertrouwen in het Nederlandse rechtssysteem?

Ze er mee oneens	Neu- traal	Ze er mee eens		
1	2	3	4	5

	De wrakingszitting heeft bijgedragen aan mijn vertrouwen in het Nederlandse rechtssysteem					

Vraag 2

Kwam de wrakingszitting overeen met wat u vooraf verwachtte? Wat ging wel en wat ging niet zoals u had verwacht?

Vraag 3

Wilt u hieronder uw oordeel geven over de manier waarop de wrakingszitting is verlopen?

		Ze mee oneens	Neu- traal			Ze mee eens
		1	2	3	4	5
a	De rechter heeft mij alle ruimte gegeven om mijn verhaal te doen					
b	Ik was door de rechtbank goed geïnformeerd over het verloop van de procedure					
c	Ik werd door de rechter met respect behandeld					
d	De rechter luisterde goed naar mij					
e	Mijn advocaat deed vooral het woord					
f	De rechter was onpartijdig					

Vraag 4

Als u zou mogen kiezen, wat zou dan *gezien uw recente ervaring uw voorkeur hebben*, behandeling van het wrakingsverzoek door een interne of door een externe wrakingskamer?

Interne wrakingskamer	Externe wrakingskamer	Maakt mij niet uit

Vraag 5.a

Zowel de behandeling door een *interne* als door een *externe* wrakingskamer, heeft voor- en nadelen.

Wilt u aangeven in hoeverre u het *gezien uw recente ervaring* met de volgende stellingen eens bent? In de volgende vraag 5.b kunt u aangeven wat voor u de belangrijkste argumenten zijn.

Ze mee oneens	Neu- traal	Ze mee eens		
1	2	3	4	5

a	De interne procedure is sneller					
b	De externe procedure heeft rechters die onpartijdiger zijn					
c	Collega-rechters in de interne procedure houden elkaar de hand boven het hoofd					
d	Externe behandeling kost meer tijd, waaronder reistijd					
e	Interne behandeling is goedkoper voor de Rechtspraak					
f	Collega-rechters in de interne procedure zijn professioneel genoeg om streng voor elkaar te zijn					
g	Collega-rechters in de interne procedure kunnen het wrakingsverzoek niet goed beoordelen omdat ze te weinig afstand tot elkaar hebben					
h	De externe procedure zal het vertrouwen van burgers in de rechtspraak vergroten					
i	Anders, namelijk ..					

Vraag 5.b

Wat zijn voor u de belangrijkste argumenten uit vraag 5.a? U kunt de letters noemen van de stellingen hierboven.

Vraag 6

Wat vindt u het belangrijkste dat tijdens de wrakingszitting is gebeurd of besproken?

Vraag 7

Was de gewraakte rechter op de zitting aanwezig? Droeg de rechter een toga en maakte dat voor u uit? Wat vindt u ervan dat hij/zij er wel of niet was?

Vraag 8

Denkt u dat uw wrakingsverzoek zal worden toegewezen? Wilt u dat toelichten?

Bedankt tot zo ver voor uw medewerking aan dit onderzoek! Uw informatie wordt uiteraard met de grootst mogelijke zorgvuldigheid en vertrouwelijk behandeld.

Wij willen ook graag na de uitspraak van u vernemen, wat u ervan vond. We hopen dan ook van harte dat u bereid bent om telefonisch nog enkele vragen te beantwoorden. U kunt hieronder uw telefoonnummer invullen. U kunt hierover uiteraard ook eerst overleggen met uw advocaat of met anderen.

Telefoonnummer: Wat is de handigste dag en tijd dat wij u bellen:

Als u vragen heeft, kunt u een e-mail sturen naar waking.rgl@uu.nl.

3.5. Vragenlijst voor de raadsheer van wie wraking is verzocht

Hieronder staan veertien vragen. Bij de meeste vragen kunt u met een kruisje uw antwoord aangeven. Bij enkele vragen kunt u in uw eigen woorden antwoorden.

--> Ook als u het antwoord op enkele vragen niet weet of niet invult, ontvangen wij graag de vragenlijst retour!

Vraag 1

Was u aanwezig op de wrakingszitting?

nee

ja

☐	☐

Vraag 2 (alleen voor wrakingsverzoeken in de pilot)

Heeft bij uw beslissing om al dan niet op de wrakingszitting aanwezig te zijn, een rol gespeeld dat het verzoek zou worden behandeld door een externe in plaats van een interne wrakingskamer?

nee

ja

☐	☐

Vraag 3

Wat waren uw belangrijkste overwegingen om al dan niet op de wrakingszitting aanwezig te zijn?

Vraag 4

Indien u op de zitting aanwezig was, wilt u dan hieronder uw oordeel geven over de manier waarop de wrakingszitting is verlopen?

		Zeer mee oneens	Neu- traal	Zeer mee eens						
		1	2	3	4	5				
a	De wrakingskamer heeft mij alle ruimte gegeven om mijn argumenten naar voren te brengen									
b	Ik werd met respect behandeld									
c	De wrakingskamer luisterde goed naar mij									
d	De wrakingskamer was onpartijdig									

Vraag 5

Indien u op de zitting aanwezig was, wat vindt u dan het belangrijkste dat tijdens de wrakingszitting is gebeurd of besproken?

Vraag 6

Is er in uw professionele leven als rechter/raadsheer eerder een wrakingsverzoek tegen u ingediend? Zo ja, was u dan destijds op de wrakingszitting aanwezig? Wat is overigens het belangrijkste dat u daarvan is bijgebleven?

Vraag 7

Als u zou mogen kiezen, wat zou dan *gezien uw recente ervaring uw voorkeur hebben, behandeling van het wrakingsverzoek door een interne of door een externe wrakingskamer?*

Interne wrakingskamer	Externe wrakingskamer	Maakt mij niet uit

Vraag 8.a

Zowel de behandeling door een *interne* als door een *externe* wrakingskamer, heeft voor- en nadelen.

Wilt u aangeven in hoeverre u het gezien uw recente ervaring met de volgende stellingen eens bent? In de volgende vraag 8.b kunt u aangeven wat voor u de belangrijkste argumenten zijn.

		Zeer mee oneens	Neu- traal	Zeer mee eens		
		1	2	3	4	5
a	De interne procedure is sneller					
b	De externe procedure heeft rechters die onpartijdiger zijn					
c	Collega-rechters in de interne procedure houden elkaar de hand boven het hoofd					
d	Externe behandeling kost meer tijd, waaronder reistijd voor de gewraakte rechter					
e	Interne behandeling is goedkoper voor de Rechtspraak					
f	Collega-rechters in de interne procedure zijn professioneel genoeg om streng voor elkaar te zijn					
g	Collega-rechters in de interne procedure kunnen het wrakingsverzoek niet goed beoordelen omdat ze te weinig afstand tot elkaar hebben					
h	Externe behandeling is veel organisatorische rompslomp in verhouding tot de opbrengst					
i	De externe procedure zal het vertrouwen van burgers in de rechtspraak vergroten					
j	Anders, namelijk ..					

Vraag 8.b

Wat zijn voor u de belangrijkste argumenten uit vraag 8.a? U kunt de letters noemen van de stellingen hierboven.

Vraag 9

Heeft u het idee, gebaseerd op uw ervaring tot nu toe, dat de externe wrakingskamer beter functioneert, dat wil zeggen een onafhankelijker en onpartijdiger oordeel kan vellen dan een interne wrakingskamer? Wat zijn daarbij uw belangrijkste overwegingen?

Vraag 10

Denkt u dat advocaten minder snel een wrakingsverzoek indienen *bij het gerecht waar u nu werkt*, dan bij andere gerechten in Nederland?

Ja**Nee****Het maakt volgens mij niet uit**

____	____	____

Vraag 11

Indien u bij vraag 10 'Ja' heeft aangekruist, wat denkt u dan dat overwegingen van advocaten zijn om bij uw gerecht minder snel een wrakingsverzoek in te dienen?

Tot slot vragen we u enkele achtergrondgegevens

Vraag 12

Hoe lang bent u werkzaam binnen de rechterlijke macht? Geef het aantal jaren.

Vraag 13

Op welke rechtsgebieden heeft u de meeste ervaring?

Vraag 14

In welke gerechten en in welke steden heeft u de meeste ervaring?

Bedankt voor uw medewerking aan dit onderzoek. Uw informatie wordt uiteraard met de grootst mogelijke zorgvuldigheid en vertrouwelijk behandeld.

Misschien willen wij ook graag na de uitspraak van u vernemen, wat u ervan vond. We hopen dan ook van harte dat u bereid bent om telefonisch eventueel nog enkele vragen te beantwoorden. U kunt hieronder uw telefoonnummer vermelden.

Telefoonnummer: Wat is de handigste dag en tijd dat wij u bellen:

Als u vragen heeft, kunt u een e-mail sturen naar wranking.rgl@uu.nl.

3.6. Vragenlijst voor de leden van de wrakingskamer in de pilot

Hieronder staan elf vragen. Bij de meeste vragen kunt u met een kruisje uw antwoord aangeven. Bij enkele vragen kunt u in uw eigen woorden antwoorden.

--> Ook als u het antwoord op enkele vragen niet weet of niet invult, ontvangen wij graag de vragenlijst retour!

Vraag 1

Wilt u hieronder uw oordeel geven over de manier waarop de wrakingszitting is verlopen?

		Ze mee oneens	Neu- traal	Ze mee eens		
		1	2	3	4	5
a	De procesdeelnemers kregen alle ruimte om hun verhaal te doen					
b	De procesdeelnemers waren goed geïnformeerd over het verloop van de procedure					
c	De procesdeelnemers werden met respect behandeld					
d	De wrakingskamer luisterde goed naar de procesdeelnemers					

Vraag 2

Wat vindt u het belangrijkste dat tijdens de wrakingszitting is gebeurd of besproken?

Vraag 3

Als u zou mogen kiezen, wat zou dan *gezien uw recente ervaring uw voorkeur hebben, behandeling van het wrakingsverzoek door een interne of door een externe wrakingskamer?*

Interne wrakingskamer	Externe wrakingskamer	Maakt mij niet uit

Vraag 4.a

Zowel de behandeling door een *interne* als door een *externe* wrakingskamer, heeft voor- en nadelen.

Wilt u aangeven in hoeverre u het gezien uw recente ervaring met de volgende stellingen eens bent? In de volgende vraag 4.b kunt u aangeven wat voor u de belangrijkste argumenten zijn.

		Ze er mee oneens	Neu- traal	Ze er mee eens		
		1	2	3	4	5
a	De interne procedure is sneller					
b	De externe procedure heeft rechters die onpartijdiger zijn					
c	Collega-rechters in de interne procedure houden elkaar de hand boven het hoofd					
d	Externe behandeling kost meer tijd, waaronder reistijd voor de gewraakte rechter					
e	Interne behandeling is goedkoper voor de Rechtspraak					
f	Collega-rechters in de interne procedure zijn professioneel genoeg om streng voor elkaar te zijn					
g	Collega-rechters in de interne procedure kunnen het wrakingsverzoek niet goed beoordelen omdat ze te weinig afstand tot elkaar hebben					
h	Externe behandeling is veel organisatorische rompslomp in verhouding tot de opbrengst					
i	De externe procedure zal het vertrouwen van burgers in de rechtspraak vergroten					
j	Anders, namelijk ..					

Vraag 4.b

Wat zijn voor u de belangrijkste argumenten uit vraag 4.a? U kunt de letters noemen van de stellingen hierboven.

Vraag 5

Heeft u het idee, gebaseerd op uw ervaring tot nu toe, dat de externe wrakingskamer beter functioneert, dat wil zeggen een onafhankelijker en onpartijdiger oordeel kan vellen dan een interne wrakingskamer? Wat zijn daarbij uw belangrijkste overwegingen?

Vraag 6

Denkt u dat advocaten minder snel een wrakingsverzoek indienen *bij het gerecht waar u nu werkt*, dan bij andere gerechten in Nederland?

Ja**Nee****Het maakt volgens mij niet uit**

Vraag 7

Indien u bij vraag 6 'Ja' heeft aangekruist, wat denkt u dan dat overwegingen van advocaten zijn om bij uw gerecht minder snel een wrakingsverzoek in te dienen?

Tot slot vragen we u enkele achtergrondgegevens

Vraag 8

Hoe lang bent u werkzaam binnen de rechterlijke macht? Geef het aantal jaren.

Vraag 9

Hoeveel jaar ervaring heeft u als lid van de wrakingskamer?

Vraag 10

Op welke rechtsgebieden heeft u de meeste ervaring?

Vraag 11

In welke gerechten en in welke steden heeft u de meeste ervaring?

Bedankt voor uw medewerking aan dit onderzoek. Uw informatie wordt uiteraard met de grootst mogelijke zorgvuldigheid en vertrouwelijk behandeld.

Misschien willen wij ook graag na de uitspraak van u vernemen, wat u ervan vond. We hopen dan ook van harte dat u bereid bent om telefonisch eventueel nog enkele vragen te beantwoorden. U kunt hieronder uw telefoonnummer vermelden.

Telefoonnummer: Wat is de handigste dag en tijd dat wij u bellen:

Als u vragen heeft, kunt u een e-mail sturen naar wraking.rgl@uu.nl.

3.7. Vragenlijst voor de leden van de reguliere wrakingskamer

Hieronder staan elf vragen. Bij de meeste vragen kunt u met een kruisje uw antwoord aangeven. Bij enkele vragen kunt u in uw eigen woorden antwoorden.

--> Ook als u het antwoord op enkele vragen niet weet of niet invult, ontvangen wij graag de vragenlijst retour!

Vraag 1

Wilt u hieronder uw oordeel geven over de manier waarop de wrakingszitting is verlopen?

		Zeer mee oneens	Neu- traal	Zeer mee eens		
		1	2	3	4	5
a	De procesdeelnemers kregen alle ruimte om hun verhaal te doen					
b	De procesdeelnemers waren goed geïnformeerd over het verloop van de procedure					
c	De procesdeelnemers werden met respect behandeld					
d	De wrakingskamer luisterde goed naar de procesdeelnemers					

Vraag 2

Wat vindt u het belangrijkste dat tijdens de wrakingszitting is gebeurd of besproken?

Vraag 3

Als u zou mogen kiezen, wat zou dan uw voorkeur hebben, behandeling van het wrakingsverzoek door een interne of door een externe wrakingskamer?

Interne wrakingskamer	Externe wrakingskamer	Maakt mij niet uit

Vraag 4.a

Zowel de behandeling door een *interne* als door een *externe* wrakingskamer, heeft voor- en nadelen.

Wilt u aangeven in hoeverre u het *gezien uw recente ervaring* met de volgende stellingen eens bent? In de volgende vraag 4.b kunt u aangeven wat voor u de belangrijkste argumenten zijn.

		Ze er mee oneens	Neu- traal	Ze er mee eens					
		1	2	3	4	5			
a	De interne procedure is sneller								
b	De externe procedure heeft rechters die onpartijdiger zijn								
c	Collega-rechters in de interne procedure houden elkaar de hand boven het hoofd								
d	Externe behandeling kost meer tijd, waaronder reistijd voor de gewraakte rechter								
e	Interne behandeling is goedkoper voor de Rechtspraak								
f	Collega-rechters in de interne procedure zijn professioneel genoeg om streng voor elkaar te zijn								
g	Collega-rechters in de interne procedure kunnen het wrakingsverzoek niet goed beoordelen omdat ze te weinig afstand tot elkaar hebben								
h	Externe behandeling is veel organisatorische rompslomp in verhouding tot de opbrengst								
i	De externe procedure zal het vertrouwen van burgers in de rechtspraak vergroten								
j	Anders, namelijk ..								

Vraag 4.b

Wat zijn voor u de belangrijkste argumenten uit vraag 4.a? U kunt de letters noemen van de stellingen hierboven.

Vraag 5

Heeft u het idee, gebaseerd op uw ervaring tot nu toe, dat een externe wrakingskamer beter zou functioneren, dat wil zeggen een onafhankelijker en onpartijdiger oordeel kan vellen dan een interne wrakingskamer? Wat zijn daarbij uw belangrijkste overwegingen?

Vraag 6

Denkt u dat advocaten minder snel een wrakingsverzoek indienen *bij het gerecht waar u nu werkt*, dan bij andere gerechten in Nederland?

Ja**Nee****Het maakt volgens mij niet uit**

Vraag 7

Indien u bij vraag 6 'Ja' heeft aangekruist, wat denkt u dan dat overwegingen van advocaten zijn om bij uw gerecht minder snel een wrakingsverzoek in te dienen?

Tot slot vragen we u enkele achtergrondgegevens

Vraag 8

Hoe lang bent u werkzaam binnen de rechterlijke macht? Geef het aantal jaren.

Vraag 9

Hoeveel jaar ervaring heeft u als lid van de wrakingskamer?

Vraag 10

Op welke rechtsgebieden heeft u de meeste ervaring?

Vraag 11

In welke gerechten en in welke steden heeft u de meeste ervaring?

Bedankt voor uw medewerking aan dit onderzoek. Uw informatie wordt uiteraard met de grootst mogelijke zorgvuldigheid en vertrouwelijk behandeld.

Misschien willen wij ook graag na de uitspraak van u vernemen, wat u ervan vond. We hopen dan ook van harte dat u bereid bent om telefonisch eventueel nog enkele vragen te beantwoorden. U kunt hieronder uw telefoonnummer vermelden.

Telefoonnummer: Wat is de handigste dag en tijd dat wij u bellen:

Als u vragen heeft, kunt u een e-mail sturen naar waking.rgl@uu.nl.

3.8. Vragenlijst voor de advocaat-generaal

Hieronder staan negen vragen. Bij de meeste vragen kunt u met een kruisje uw antwoord aangeven. Bij enkele vragen kunt u in uw eigen woorden antwoorden.

--> Ook als u het antwoord op enkele vragen niet weet of niet invult, ontvangen wij graag de vragenlijst retour!

Vraag 1

Wilt u hieronder uw oordeel geven over de manier waarop de wrakingszitting is verlopen?

		Zeer mee oneens	Neu- traal	Zeer mee eens		
		1	2	3	4	5
a	De procesdeelnemers kregen alle ruimte om hun verhaal te doen					
b	De procesdeelnemers waren goed geïnformeerd over het verloop van de procedure					
c	De procesdeelnemers werden met respect behandeld					
d	De wrakingskamer luisterde goed naar de procesdeelnemers					

Vraag 2

Wat vindt u het belangrijkste dat tijdens de wrakingszitting is gebeurd of besproken?

Vraag 3

Als u zou mogen kiezen, wat zou dan gezien uw recente ervaring uw voorkeur hebben, behandeling van het wrakingsverzoek door een interne of door een externe wrakingskamer?

Interne wrakingskamer	Externe wrakingskamer	Maakt mij niet uit

Vraag 4.a

Zowel de behandeling door een *interne* als door een *externe* wrakingskamer, heeft voor- en nadelen.

Wilt u aangeven in hoeverre u het *gezien uw recente ervaring* met de volgende stellingen eens bent? In de volgende vraag 4.b kunt u aangeven wat voor u de belangrijkste argumenten zijn.

		Ze er mee oneens	Neu- traal	Ze er mee eens					
		1	2	3	4	5			
a	De interne procedure is sneller								
b	De externe procedure heeft rechters die onpartijdiger zijn								
c	Collega-rechters in de interne procedure houden elkaar de hand boven het hoofd								
d	Externe behandeling kost meer tijd, waaronder reistijd voor de gewraakte rechter								
e	Interne behandeling is goedkoper voor de Rechtspraak								
f	Collega-rechters in de interne procedure zijn professioneel genoeg om streng voor elkaar te zijn								
g	Collega-rechters in de interne procedure kunnen het wrakingsverzoek niet goed beoordelen omdat ze te weinig afstand tot elkaar hebben								
h	Externe behandeling is veel organisatorische rompslomp in verhouding tot de opbrengst								
i	De externe procedure zal het vertrouwen van burgers in de rechtspraak vergroten								
j	Anders, namelijk ..								

Vraag 4.b

Wat zijn voor u de belangrijkste argumenten uit vraag 4.a? U kunt de letters noemen van de stellingen hierboven.

Vraag 5

Heeft u het idee, gebaseerd op uw ervaring tot nu toe, dat de externe wrakingskamer beter functioneert, dat wil zeggen een onafhankelijker en onpartijdiger oordeel kan vellen dan een interne wrakingskamer? Wat zijn daarbij uw belangrijkste overwegingen?

Vraag 6

Denkt u dat advocaten minder snel een wrakingsverzoek indienen *bij het gerecht waar u nu werkt*, dan bij andere gerechten in Nederland?

Ja**Nee****Het maakt volgens mij niet uit**

Vraag 7

Indien u bij vraag 6 'Ja' heeft aangekruist, wat denkt u dan dat overwegingen van advocaten zijn om bij uw gerecht minder snel een wrakingsverzoek in te dienen?

Tot slot vragen we u enkele achtergrondgegevens

Vraag 8

Hoe lang bent u werkzaam binnen de rechterlijke macht? Geef het aantal jaren.

Vraag 9

In welke gerechten en in welke steden heeft u de meeste ervaring?

Bedankt voor uw medewerking aan dit onderzoek. Uw informatie wordt uiteraard met de grootst mogelijke zorgvuldigheid en vertrouwelijk behandeld.

Als u vragen heeft, kunt u een e-mail sturen naar wraking.rgl@uu.nl.

Toelichtende brief aan de rechtzoekende

Universiteit Utrecht

**MONTAIGNE
CENTRUM**
ONDERZOEKSCENTRUM VOOR
RECHTSPLEGING EN CONFLICTOPLOSSING

Geachte heer, mevrouw,

De rechtspraak vindt de kwaliteit van het rechtssysteem belangrijk. Daarom zijn de gerechtshoven in Amsterdam en Den Haag gestart met de pilot 'externe wrakingskamer'. De pilot houdt in dat wrakingsverzoeken in principe worden behandeld door een ander gerechtshof dan waar de gewraakte rechter werkt.

De Raad voor de rechtspraak heeft de Universiteit Utrecht opdracht gegeven om de wrakingsprocedure in de pilot te evalueren en te vergelijken met de gewone procedure. Wij willen nagaan wat de advocaten, burgers en rechters vinden van de behandeling van wrakingsverzoeken. Met deze brief vragen wij u om aan het onderzoek mee te werken door zowel voor als na de zitting een korte vragenlijst in te vullen. Dat stelt u in staat uw mening te geven over de wrakingsprocedure. Invullen hoeft niet veel tijd te kosten, maximaal 10 minuten. Het verwerken van de gegevens gebeurt uiteraard vertrouwelijk. Gegevens komen niet bij de rechter terecht. De universiteit is een onafhankelijk en objectief onderzoeksinstituut.

Uw mening is belangrijk en wij zouden het dan ook zeer op prijs stellen als u aan dit onderzoek wilt meewerken. Wilt u in dat geval de bijgaande vragenlijst 01 invullen en aan ons terugsturen?

Als u vragen heeft, kunt u mij bereiken via het e-mailadres waking.rgl@uu.nl. Daar kunt u ook de formulieren naar sturen (maar per post mag uiteraard ook).

Met vriendelijke groet,

dr. mr. Wibo van Rossum
Wrakingsonderzoek Rechtsgeleerdheid UU
Achter Sint Pieter 200
3512 HT Utrecht

Toelichtende brief aan de advocaat

Universiteit Utrecht

**MONTAIGNE
CENTRUM**
ONDERZOEKSCENTRUM VOOR
RECHTSPLEGING EN CONFLICTOPLOSSING

Geachte heer, mevrouw,

De rechtspraak vindt de kwaliteit van het rechtssysteem belangrijk. Daarom zijn de gerechtshoven in Amsterdam en Den Haag gestart met de pilot 'externe wrakingskamer'. De pilot houdt in dat wrakingsverzoeken in principe worden behandeld door een ander gerechtshof dan waar de gewraakte rechter werkt.

De Raad voor de rechtspraak heeft de Universiteit Utrecht opdracht gegeven om de wrakingsprocedure in de pilot te evalueren en te vergelijken met de reguliere procedure. Wij willen nagaan wat de betrokken advocaten, burgers en raadsheren vinden van de behandeling van wrakingsverzoeken. Met deze brief vragen wij u om aan het onderzoek mee te werken door zowel voor als na de zitting een korte vragenlijst in te vullen. Dat stelt u in staat uw mening te geven over de wrakingsprocedure. Invullen hoeft niet veel tijd te kosten, maximaal 10 minuten. Ook uw cliënt vragen we om deelname aan het onderzoek. Ook voor hem of haar houdt dit het invullen van een korte vragenlijst in, voor en na de wrakingszitting.

Het verwerken van de gegevens gebeurt uiteraard vertrouwelijk. Gegevens komen niet bij de rechter terecht. De universiteit is een onafhankelijk en objectief onderzoeksinstituut.

Uw mening is belangrijk en wij zouden het dan ook zeer op prijs stellen als u aan dit onderzoek wilt meewerken. Wilt u in dat geval de bijgaande brief met vragenlijst aan uw cliënt overleggen of toesturen? En wilt u tevens bijgaande vragenlijst voor uzelf aan ons retourneren? U kunt een e-mail sturen als u liever een digitale versie wilt invullen.

Als u of uw cliënt vragen heeft, kunt u mij bereiken op telefoonnummer [...] of via het e-mailadres waking.rgl@uu.nl.

Met vriendelijke groet,

dr. mr. Wibo van Rossum
Wrakingsonderzoek Rechtsgeleerdheid UU
Achter Sint Pieter 200
3512 HT Utrecht

Toelichtende brief aan raadsheren en AG

Universiteit Utrecht

**MONTAIGNE
CENTRUM**
ONDERZOEKSCENTRUM VOOR
RECHTSPLEGING EN CONFLICTOPLOSSING

Geachte heer, mevrouw,

Zoals u weet is er discussie over de wrakingsprocedure. Ook binnen de rechterlijke macht vraagt men zich af of deze verbeterd kan worden. Daarom zijn de gerechtshoven in Amsterdam en Den Haag gestart met de pilot 'externe wrakingskamer'. Zij willen onder andere nagaan of het vertrouwen van rechtzoekenden wordt vergroot als wrakingsverzoeken worden behandeld door een ander gerechtshof dan waar de gewraakte raadsheer werkt.

De Raad voor de rechtspraak heeft de Universiteit Utrecht opdracht gegeven om de wrakingsprocedure in de pilot te evalueren en te vergelijken met de reguliere procedure. Wij willen onderzoeken wat de betrokken advocaten, burgers en raadsheren in alle vier de hoven vinden van de behandeling van wrakingsverzoeken. Met deze brief vragen wij u om aan het onderzoek mee te werken door na de zitting bijgaande vragenlijst in te vullen. Dat stelt u in staat om vanuit uw perspectief uw mening te geven over de wrakingsprocedure. Invullen hoeft niet veel tijd te kosten, maximaal 10 minuten.

Het verwerken van de gegevens gebeurt uiteraard vertrouwelijk. Gegevens komen niet bij andere raadsheren, advocaten-generaal, de Raad voor de rechtspraak of bij advocaten en rechtzoekenden terecht. De universiteit is een onafhankelijk en objectief onderzoeksinstituut.

Uw mening is belangrijk en wij zouden het dan ook zeer op prijs stellen als u aan dit onderzoek wilt meewerken. Wilt u in dat geval de bijgaande vragenlijst aan ons retourneren? Dat mag ook per e-mail.

Als u vragen heeft, kunt u mij bereiken op telefoonnummer [...] of via het e-mailadres waking.rgl@uu.nl.

Met vriendelijke groet,

dr. mr. Wibo van Rossum
Wrakingsonderzoek Rechtsgeleerdheid UU
Achter Sint Pieter 200
3512 HT Utrecht